

Вісник

Книжкової палати

№ 11 (340)

листопад
november
2024

Bulletin of the Book Chamber

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

ЩОМІСЯЧНИК
MONTHLY

ЗАСНОВАНИЙ У СЕРПНІ 1996
FOUNDED IN AUGUST 1996

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Кобелєв О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 11 від 28.11.2024).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією
Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових
фахових видань України в галузі соціальних комунікацій
(наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліко-
вані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на
видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова
установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Л. Каденюка, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman
of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof.
(deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Kobieliev O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Ilhanaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends
printing this Bulletin (Protocol № 11 from 28.11.2024).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science
designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the
professional scientific publication of Ukraine in the field of social
communication. (Order of the Ministry of Education and Science
of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement
with editorial staff. A reference to publications is necessary.
Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with
point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research
Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Av. L. Kadenyuk, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Контроль і фальсифікація науки. Інквізиція вчених3

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

АКОПЯН К. Роль військових журналістів у системі розбудови стратегічних комунікацій Державної прикордонної служби України 10

HORODENKO L., TSYMBALENKO Ye., TSYMBALENKO M. Increasing trust in information among high school students through media literacy training15

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

КОСТЕНКО Л., КОПАНЄВА В., ЖАБІН О. Бібліотечна Україна ХХІ століття: консолідаційний вектор розвитку23

МЕЛЬНИК В., НАЛИВАЙКО О. Реформування діяльності університетських бібліотек України: тенденції та виклики ХХІ століття.....29

ПАВЛЕНКО Т. Упровадження цифрових ресурсів у роботу освітянських бібліотек: виклики та можливості34

РЕЦЕНЗІЇ

КАПУСТИНА Н., СЕДИХ В. Що може бібліографія41

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

ШУМІЛОВА А., СІНЕЛЬНИК К. Прижиттєві публікації творів Панаса Мирного на сторінках періодичних видань кінця ХІХ — початку ХХ століть (до 175-річчя від дня народження)44

ЛОЩИНЬСЬКА Н. "Украинский журнал": 200 років від дня виходу у світ51

C O N T E N T

CHIEF-EDITOR'S PAGE

SENCHENKO M. Control and falsification of science. Inquisition of scientists3

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

AKOPIAN K. The role of military journalists in the development system of strategic communications of the State Border Guard Service of Ukraine10

HORODENKO L., TSYMBALENKO Ye., TSYMBALENKO M. Increasing trust in information among high school students through media literacy training15

LIBRARIANSHIP

KOSTENKO L., KOPANIEVA V., ZHABIN O. Library Ukraine in the XXI century: consolidation vector of development23

MELNYK V., NALYVAIKO O. Reforming the activity of university libraries of Ukraine: trends and challenges of the XXI century29

PAVLENKO T. Integration of digital resources into the work of educational libraries: challenges and opportunities34

REVIEWS

KAPUSTINA N., SIEDYK V. What can a bibliography do41

HISTORICAL INTELLIGENCE

SHUMILOVA A., SINELNYK K. The lifetime publications of Panas Myrny's works on the pages periodicals of the late 19th and early 20th centuries (to the 175th anniversary of birth).....44

LOSHCHYNSKA N. "Ukrainian zhurnal ": 200 years since the day of publication.....51

УДК 001.9:008](091)(045)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net

Контроль і фальсифікація науки. Інквізиція вчених

У пропонованому циклі статей автор порушує проблеми контролю за наукою і вченими в минулому та в сучасності. Розглянуто методи фальсифікації, які використовують для пропаганди "сміттєвої науки". На противагу здоровій науці "сміттєву" розвивають корпорації та їхні PR-інститути. Корпоративні дослідження здійснюють із заздалегідь визначеними цілями, підпорядкованими принципу "прибуток за будь-яку ціну". Загально визнані цінності й моральні засади — фізичне та ментальне здоров'я, честь і совість, дбайливе ставлення до природи тощо — сучасне суспільство розміняло на гроші...

Мізерне фінансування науки, котре автор визначив як інквізицію вчених, призвело до того, що науковці змагаються між собою не в генеруванні й реалізації нових ідей, розробленні нових технологій, розв'язанні нагальних проблем науки, а в кількості зареєстрованих статей у наукометричних базах.

Контроль науки в минулому

Розмірковуючи над назвою серії статей "Контроль і фальсифікація науки. Інквізиція вчених", я опрацював значний масив документів і дійшов висновку, що обрав правильний напрям. Сучасні інквізитори діють більш витончено, контролюючи науку та переслідуючи інакомислення. Зокрема, теми наукових досліджень затверджують чиновники Міністерства освіти і науки України (МОН) та контролюють їх виконання. Але головна сутність інквізиції полягає в мізерному фінансуванні науки, постійному реформуванні та регламентуванні наукової діяльності. Чого лише варта вимога оцінювати наукові дослідження за кількістю закордонних публікацій і публікацій у журналах, які входять до наукометричних баз Scopus і Web of Science. Інквізиція у формі бюрократичного монстра МОН реформами й регламентами знищує не тільки українську науку, а й освіту, однак це тема окремої статті.

Жоден науковець не хоче, аби його спіткала доля Джордано Бруно, Галілео Галілея чи Жанни д'Арк. "1215 року папа Інокентій запроваджує термін "інквізиція". У перекладі з латинської це означає "розслідувати, розшукувати". Розшукували ересь. Слово "ересь" із грецької перекладається як "вибір", що сильно відрізняється від загальноприйнятих або традиційних поглядів... Інквізиція часто ставала маріонеткою в руках політичних амбіцій правителів. Наприклад, знищення ордену тамплієрів — це був сценарій, повністю продиктований французьким королем. Інквізиція на території Франції слухалася його, а не папу. Жанну д'Арк спалила інквізиція. Але ця інквізиція повністю була підпорядкована окупаційній англійській владі" [1].

Інквізитори спалили й Джордано Бруно. "Науковий світогляд, що розвивався в середні віки, суперечив догматам церкви про устрій світу. Інквізиція згубно впливала на інтелектуальний розвиток суспільства, переслідувала вчених, постраждали від неї Джордано Бруно, Галілео Галілей.

Що стверджував Джордано Бруно? Він був італійським священником, ченцем-домініканцем, але прославився своїми філософськими поглядами. Виступав проти панівної на той час птолемейської системи устрою світу, згідно з якою всі планети обертаються навколо Землі. Бруно пропагував вчення Миколи Коперника про геліоцентричний устрій світу, де центром обертання планет вважали Сонце. Він також стверджував, що Всесвіт нескінченний та існує ще безліч світів.

Джордано Бруно був заарештований 1592 року, 7 років провів у в'язниці. За звинуваченням інквізиції був спалений як еретик на багатті 17 лютого 1600 року.

Іншою відомою жертвою інквізиторів став учений Галілео Галілей. Він теж був прихильником геліоцентричної системи світу. Процес над ним відбувся 1633 року, його визнали не еретиком, а "сильно запідозреним у ересі", що врятувало від багаття. Але вченого змусили публічно відректися від своїх поглядів, до кінця життя він залишався під наглядом інквізиторів" [2].

У попередній статті автор також приділяв увагу трагічним сторінкам біографій науковців ХХ ст., зокрема А. Ейнштейна, який спалив свої рукописи, присвячені єдиній теорії поля; А. Вейника, котрий багато часу працював над теорією хронального поля, також спалив свої праці й загинув за загадкових обставин. Знову сліди інквізиції!

Наприкінці ХХ ст. Україна стала самостійною державою. Формувалася нова законодавча база. Академія наук намагалася зберегти структуру й фінансування, але державі бракувало грошей... І тут з'явилися закордонні емісари, різноманітні фонди, як-от "Відкрите суспільство" Сороса. За допомогою медіа вони намагалися впровадити модель фінансування науки через гранти. Президента Академії наук України прийняли до Римського клубу. Здавалося б, дармові гроші... Однак їх виділяють тільки під певні проекти, більшість з яких повинні містити проривні ідеї чи становити технологічну цінність. Украй обмежене фінансування науки спонукало вчених розробляти оригінальні проекти й передавати їх до експертів фондів, які відбирали найкращі ідеї, визначали умови розроблення тем і обсяги фінансування.

Ученим — авторам найцікавіших проектів пропонували продовжувати дослідження за кордоном, де кращі умови й вища зарплата. Фактично йшлося про відтік мізків, що мав катастрофічні наслідки для української науки.

За допомогою грантів США та інші країни отримують найсучасніші технології, розроблені українськими дослідниками, й повністю контролюють науку. Інвестуючи мізерні кошти, західний світ використовує не лише висококласних спеціалістів, а й нові ідеї у сфері науки. Іноземних експертів насамперед цікавлять досягнення українських учених у галузі квантової фізики, ноосфери, формування наукових гіпотез у царині енергоінформаційних полів, адже у Сполучених Штатах активно проводять дослідження зі "зміни образу людини".

Через деякий час потік грантів зменшився майже до нуля. Річ у тім, що для українських учених винайшли "морквинку" у вигляді нових вимог МОН до публікації результатів наукової діяльності. Умова наявності закордонних публікацій і публікацій у журналах, які входять до наукометричних баз Scopus і Web of Science, дає можливість транснаціональним бізнес-корпораціям контролювати результати наукових досліджень. Створені при них експертні структури та зарубіжні редакційні ради, аналізуючи публікації українських учених, подані для розміщення в зазначених наукометричних базах, мають можливість використовувати результати наукових досліджень, керувати їх напрямками, а отже й вдаватися до фальсифікації науки.

За інформацією з інтернет-джерел, спецслужби кількох держав, вивчаючи обставини загибелі окремих учених, дійшли висновку, що впродовж багатьох років певна таємна організація вилучає будь-

які відомості про відкриття, пов'язані з феноменом квантового поля й матеріальності думки. Схоже, хтось прагне залишити це явище нерозгаданим...

Що за сила втручається в науковий світ? Невідомо. Проте щоб поширювати свій вплив на багато країн, ця організація має бути глобальною. Водночас аби діяти так довго й безкарно, вона має бути утаємниченою, як найсекретніша спецслужба. Щоб вчасно "провести роботу" з потрібною особою в потрібний час і в потрібному місці земної кулі, ця таємна організація повинна мати чітко організовану розгалужену агентурну мережу у всьому світі. А щоб безперешкодно усувати небажані кандидатури, її "співробітники" мають бути оснащені й навчені, як агенти елітних спецпідрозділів.

Що ж це за організація, хто нею керує, хто стоїть у тіні? Чи дійсно є таємні особи, які здійснюють контроль і фальсифікацію науки, та відколи вони діють?

Загибель давніх знань

Для розв'язання складних питань життєдіяльності людству потрібні знання про навколишній світ. Однак проблема полягає в тому, що часто ці знання не лише відбивають різні погляди на один і той самий предмет, що вважають нормальним явищем, а є внутрішньо суперечливими.

Спочатку ці розбіжності виявили в такій абстрактній науці, як теорія множин, а відтак і в інших науках, що становлять теоретичний фундамент сучасної математики. Це був сигнал про певні проблеми в основах природознавства. І лише тоді, коли парадокси було виявлено в усіх галузях знань, у тому числі й прикладних, ситуація стала загрозливою. І проблеми почали замовчувати на всіх рівнях.

Суперечність виявилася тому, що філософія науки була матеріалістичною й еволюційною. З цих позицій відбувалося пояснення фізичних процесів, формувалася хибна картина Всесвіту, що завело абстрактну науку в глухий кут. Однак ситуація не безнадійна. В історії людства були часи, коли у світі панувала давньоарійська філософія (ДАФ), що надавала потрібні знання для формування правильної та гармонійної картини реальності.

У сиву давнину цю доктрину вважали таємною. Тривалий час знання зберігали в Єгипті, який надав світові одне зі славнозвісних чудес — Александрійський маяк, що став символом вічного світла й спрямування країни до просвіти й наукових досягнень. Але настав визначений долею час...

Поміж диких криків несамовитих фанатиків, які видавали себе за найвідданіших служителів

Бога-Світла, упав Серапеум, храм Серапіса в Александрії, втілення єгипетської мудрості. Загинула Александрійська бібліотека, яку 48 р. до Р. Х. частково спалив Цезар, згодом, 390 р. по Р. Х., руйнували християни, а 640 р. по Р. Х. остаточно знищив халіф Омар. Фанатичні орди Омара та єпископа Феофана майже пів року палили на майданах багаття, топили лазні сотнями тисяч папірусів, що оповідали про історію людства, його прагнення, знання й відкриття. Тисячолітнє світло стародавньої священної країни згасло. Єгипет, його всесвітня слава, велич, міць і знання пішли в небуття...

Загинула колиска цивілізації Середземномор'я, загинули величні храми, загинув осередок мудрих, які знали таємниці позаземного життя, але наука про вічну істину безсмертна, і хвилі людського божевілля не здатні її сколихнути.

Перші століття християнської ери — це, з одного боку, повстання рабів, а з іншого — поява на арені світу варварських напівдиких народів. Античний світ занепадав, а з ним — і його боги, наука, таємниці. Зовні загинуло все, але внутрішня катастрофа була оманливою.

Через кілька десятків років діти війська Омара створили розкішний Арабський халіфат. Гарун аль-Рашид, Ібн Юнус, Насреддін, Табіта-Бен-Кара і Сулейман спрямували сили на відновлення величі александрійської науки. З перемогою Таріка мусульманські володіння почали ширитися до Європи. І попри те, що Карл Мартелл при Пуатьє поклав цьому край, а результати Альбігойського хрестового походу й жорстоке знищення катарів змусило шукачів Правди приховувати свої знання та плани щільною завісою таємниці, вплив арабського наукового генія не знав меж.

Герольди й трубадури, алхіміки, астрологи, мандрівні лицарі й ченці збіднілих орденів розносили відлуння езотеричного містицизму скрізь: від турнірів гордих васалів до хатин простого народу. Єрусалимські війни зміцнили зв'язок із сарацинами, і якщо на Заході Хрест узяв гору над Місяцем, то на Сході містичні пошуки знищили полум'яний фанатизм хрестоносців. Лицарі Храму — тамплієри — упродовж століть були шукачами Невідомого, а страта Великого магістра Жака де Моле та 130 його товаришів французьким королем Філіпом IV Вродливим лише призвела до створення товариства "Вільних мулярів". Із заснуванням цього інституту масонства пошуки наукової істини продовжилися...

Так на шляху століть, посеред хаосу племен і народів, культів і вірувань, зовнішніх форм і забарвлень, зберігся спадкоємний зв'язок, що роз-

почався з давніх ієрофантів Єгипту й послідовно пройшов через неоплатоніків, гностиків, філософію арабів, тамплієрів і розенкрейцерів.

Світова історія завжди поділялася й поділятиметься на періоди нагромадження знань людством і на періоди їх узагальнення й синтезу. *Наша ера — останні дві тисячі років — є саме таким періодом кумуляції знань, якому бракує яскравого втілення людського генія. Ми переживаємо найгіршу епоху, яку давні індуци називають Калі-Юга — "часи смерті", коли активізуються низькі сторони людської сутності. Це тривалий період ворожнечі, лих і лицемірства. Людьми керують злість, лютість, страх, ненависть, брехня, жадібність, підступність й інші найгірші риси; вони винищують один одного у війнах, тирані стають володарями, вбивають і грабують підданих, злочинці процвітають, а праведники бідують. Саме ці явища й спостерігаємо нині: сатанинські культи, війни, цунамі, пожежі, катастрофи...*

Доба розквіту Єгипту — це останнє відлуння попередньої раси людства, що відійшла у вічність. Часи Гермеса, Рами, Орфея та Крішні минули без вороття. Людство має створити новий синтез — більш грандіозний, ніж усі попередні. Виконання цієї місії становить завдання наступних тисячоліть. Усвідомивши це, люди братимуть із минулого потужну силу, адже що змогла виконати одна раса, зможе й інша. Тісний зв'язок із давніми епохами та знаннями має відчувати та підтримувати кожен, хто шукає Істину. Водночас важливо не прив'язуватися до її форми, а заглиблюватися в сутність.

Початок християнської ери знаменував розрив із минулим. З поширенням християнства зв'язок із давнім світом і його культурою став слабшати, і що більше окремі особистості намагалися скоротити цей відрив, то сильнішим він ставав. Намагаючись відтворити велич давньої науки, представники царської династії Птолемеїв, яка правила елліністичним Єгиптом у IV—I ст. до Р. Х., зібрали в єдине сховище численні стародавні артефакти, розосереджені по світу. І одним ударом долі все це було знищено... Ймовірно, якби не зусилля цієї династії, більшість манускриптів збереглася б і до наших днів, однак усе загинуло безповоротно. Подальші спроби в цьому напрямі завжди призводили до зворотного результату: Марк Аврелій та Юліан лише прискорили загибель давніх знань, адже зникли всі містичні школи, що намагалися на християнському підґрунті зберегти знання давніх цивілізацій.

Усупереч зовнішньому розриву зі стародавнім світом його дух незнаними способами й

досі керує життям людства. Таємні ієрофанти¹ й учителі Індії продовжують нести людям світло свого генія. Знання, збережені людьми, які пережили Всесвітній потоп, було введено в усі релігійні концепції, відомі з писемної історії людства. Однак цю інформацію певною мірою заковано в релігійній, езотеричній та окультній літературі, аби "непосвячені" не могли її використовувати самостійно.

Як стверджує Е. Леві, "усі релігії зберегли пам'ять про одну первісну книгу, написану ієрогліфами мудрецами перших століть світу, символи якої, надалі спрощені й вульгаризовані, послужили Писанню буквами, Слово — категоріями, а окультній філософії — таємними знаками" [3].

Кому й навіщо потрібно утаємничувати знання?

Відповідь на це запитання проста: для встановлення всеосяжної прихованої влади над світом. Для таких висновків є певні підстави, адже особливість людського інтелекту полягає в тому, що він генерує два протилежних погляди на навколишній світ відповідно до подій, що в ньому відбуваються. Саме це і є дороговказом для вивчення явищ, з якими стикається суспільство.

Якщо істинні знання про навколишній світ є утаємниченими, а людський інтелект, замість вирішення цивілізаційних проблем, використовують для розпалювання конфліктів, це створює передумови для поширення на людство чи його частину латентної, але відчутної влади "посвячених". І якщо уважніше проаналізувати щоденні події та явища, то підтвердження цій думці можна знайти в найнесподіванішій площині.

Наприклад, здавна є два діаметрально протилежних підходи до опису Всесвіту. Один ґрунтується на припущенні створення світу Богом і становить основу всіх без винятку релігій із відповідними для кожної з них варіаціями. Водночас більшість релігій стверджує, що навколишній світ ніхто не створював, він існує споконвіку та існуватиме вічно.

Іншим є підхід класичної науки, в межах якого поширена концепція, що Всесвіт не існує вічно, а одна з найпопулярніших версій стверджує, що світ був створений внаслідок великого вибуху.

¹ В усіх стародавніх містеріях, як і в церемоніях ініціації, їх суттю є еволюції небесних тіл та запліднювальна дія на Землі. Церемоніал також передбачає очищення душі під час її проходження крізь планетарні сфери, де вона отримує більш чисті тіла, наближуючись до джерела світла. Ієрофанти, які проводять посвячення, допомагають душі адепта набути якостей, що відповідають кожній планеті, шляхом проходження крізь планетарні сфери; після смерті адепта душа поступово переходить у категорію божественного світла.

І вже сотні років співіснують і протистоять ці дві, здавалося б, взаємосуперечні концепції. Ґрунтовне вивчення хронології цього протистояння свідчить, що, попри тимчасові успіхи, впродовж зафіксованої історії людства переконливої переваги жодна позиція щодо виникнення Всесвіту не здобула. Навіть більше, люди неодноразово протягом життя переходили з табору прихильників однієї теорії у протилежний і навпаки. Крім того, як з'ясувалося, чимало видатних філософів і вчених-фізиків були глибоко релігійними. Не кожен із них відповів би на запитання, чому вони вчиняють саме так, а не інакше, а тим більше — навіщо? Вони й самі цього повністю не усвідомлюють...

У наш час нічого не змінилося, і духовний світ учених-вірян характеризується тією самою двоїстістю. Зрозуміло, така позиція лише посилює протистояння науки й релігії й доводить те, що два підходи до опису навколишнього світу є двома частинами одного таємного цілого й служать інструментом встановлення прихованої влади "посвячених" над людством.

Зрозуміло, що той, хто має відповідні знання, аби скласти цілісну картину світу, здатний штучно розпалювати протистояння між прихильниками різних методів пізнання та опису Всесвіту, що відкриває шлях до розв'язання особистих завдань у загальній плутанині. Маючи уявлення про ціле та розуміючи шляхи його розвитку, можна постійно підтримувати конфлікт між прибічниками різних поглядів, заохочуючи спочатку одну, а потім іншу сторону, постійно утримуючи суспільну систему в критичному стані. І в такий спосіб, приховуючи таємні знання про світобудову та її закони, можна діяти нескінченно.

Звідки жерці здобули езотеричні знання?

Важко сказати, коли виник клан "посвячених" у таємні знання, що встановив монополію на використання реальних законів Всесвіту. Узурпація споконвічних езотеричних² знань надала касті новоявлених жерців цілковиту владу над людськими спільнотами, розвиток яких відтоді вибудовувався на основі помилкових світоглядних постулатів.

Для зміцнення влади таємним правителям планети потрібно було перетворити решту населення на примітивну юрбу ненаситних споживачів матеріальних благ і цінностей. Заволодівши знаннями божественних предків, нові жерці нині вирішують долі людей і країн. Вони відчувають

² Езотеричний (від грец. *ἐσώτερικός* — внутрішній) — такий, що містить внутрішній, глибинний або таємний прихований зміст; таємне вчення, доступне лише вузькому колу обраних осіб.

себе новими земними богами й ставляться до простих людей як до інтелектуально обмежених тварин.

Уявивши себе владиками Землі, новітні жерці, або еліти, стали активно розробляти систему консервації виключного права кола обраних осіб на використання давніх таємних знань про світобудову, щоб приховати їх від простого народу. Природно, вони роблять все можливе, аби не допустити вторгнення у це коло жодного, навіть геніального представника нижчих прошарків суспільства, доведеного їхніми зусиллями до рівня майже тваринного існування.

Уперше до втаємничення знань вдалися давньоєгипетські жерці. Передаючи з покоління в покоління закони управління суспільством, вони удосконалювали механізми їх застосування. Ця каста трансформувалася у глобальне жрецтво та майже три тисячі років зберігає монополію на "культурну співпрацю".

Проте як сталося, що знання з управління соціальними системами еліти утаємничили й використовують не для розвитку людства, а з іншою, зовсім не гуманною, метою? Для відповіді слід зрозуміти, як, коли й чому постала потреба приховувати певну інформацію від суспільства і чому воно втратило знання, спочатку призначене для широкого загалу. Для цього звернімося до давньої історії розвитку науки, коли знання матеріального світу й трансцендентний (духовний) досвід, не конкуруючи, становили внутрішні основи єдиного процесу пізнання.

Єдність обох гілок — незмінне правило побудови процесу пізнання в культурах Сходу, Центральної та Південної Америки. При цьому досягнення емпіричного знання (матеріального світу) були надзвичайно високими. В Єгипті, Месопотамії, Індії, Китаї, цивілізаціях Центральної та Південної Америки існували величні культури, що сформували й накопичили чимало виробничих навичок і знань. І, можливо, найяскравіший приклад — Китай, що надав світу порох, компас, механічний годинник, техніку лиття заліза, точну картографію, аркові мости й фарфор, папір і книгодрукування. Усі культури стародавнього світу мали високорозвинені системи знань з астрономії, математики, методики обчислень, медицини, але в жодній із них науку не виділяли як особливу гілку пізнання.

Перший великий "розподіл праці" у сфері пізнання відбувся в античній Греції, коли філософія вийшла за стіни храмів. Нетрадиційне для того часу явище пояснювали тим, що суспільне життя грецьких міст-держав формувалося за моделлю відкритих соціальних структур, а не

кастового ладу. В античному світі суспільство було розділено на соціальні страти (рабовласників, вільних, рабів) не на основі традицій і заповітів, що жорстко визначали місце людини в суспільстві, а за волею долі: воїн-переможець ставав володарем рабів і багатства, підіймаючись на верхні соціальні щаблі. Переможений втрачав свободу і ставав рабом. Рух соціальними сходами вгору і вниз відбувався безперервно.

Відкритість соціальних структур зробила відкритим і процес пізнання. Цивілізації Стародавнього Сходу й Америки поділяли знання на закриті (езотеричні) та відкриті (екзотеричні). Фундаментальні знання трактували як езотеричні, священні й передавали тільки жерцям, які пройшли посвячення. Інформацію записували в зашифрованій формі, доступній для істинного розуміння лише тим, хто мав ключ для читання текстів. І суто екзотеричні, прикладні, знання поширювали за стінами храмів.

Єгипетські жерці, за словами грецьких авторів, використовували три способи пояснення думки. Перший — чіткий і простий, другий — символічний і образний, третій — священний. Ієрогліфічно одне й те саме слово набувало, за бажанням мовця, або традиційного значення, або образного, або трансцендентного (духовного). Геракліт чудово описав ці відмінності, визнавши їх мову як розмовну, образну й таємничу.

Античні греки трактували світ у ширших категоріях, ніж попередники. Сини Еллади, які навчалися у храмах Стародавнього Єгипту та Ірану, поверталися додому й прагнули передати співвітчизникам здобуті знання, які вже не вважали священними. Певною мірою цей процес порушував правила втаємничення інформації від непосвячених, проте відіграв значну роль у розвитку культури: наука вийшла за межі храмів і сформувалася як самостійна гілка пізнання. Греція надала світові яскраву плеяду філософів і учених: Піфагора, Протагора, Сократа, Платона, Зенона, Арістотеля, Архімеда.

Розділення процесу пізнання на дві гілки в античному світі, як зазначалося, не мало виявів антагонізму — філософи не заперечували істинності теологічних знань, а жерці — філософських. Цю традицію успадкував і арабський світ.

А ось другий великий поділ процесу пізнання на дві гілки: дослідне матеріалістичне знання й духовні дослідження, що відбувся наприкінці пізнього Середньовіччя, вилився в непримиренне протистояння. Головною причиною такої нехарактерної ситуації став розрив культурної традиції. Від V ст., коли припинила існувати Римська

імперія, до XV ст., початку доби Відродження, тобто впродовж тисячоліття, Європа була занурена в морок безнадійного лихоліття. Про величні цивілізації минулого майже нічого не було відомо, а культура середньовічних міст розвивалася надто повільно.

Ці обставини, а також глибока криза Католицької церкви Середньовіччя пояснюють хворобливу реакцію церковних ієрархів на інакодумство, що народжувалося. Малоосвічені католицькі церковники не могли досягнути масштабної ретроспективи духовних учень, здатних сполучатися з різними переконаннями щодо природи й законів побудови фізичного світу, вбачали в нових поглядах ересь і піддавали науку анафемі.

Схожою була ситуація й на протилежному боці. Мислителі, які торували шлях для другого народження науки, були не лише відданими католиками, а й священнослужителями: Декарт, Коперник, Галілей, Ньютон, Барклі, Лок. Вони виступали не проти Церкви та її вчення, а проти заборони на пізнання законів природи.

А ось дикий обскурантизм фанатиків католицького вчення, суди й багаття інквізиції як останній аргумент у світоглядній суперечці породили у відповідь реакцію заперечення догматів Церкви. Остання, на жаль, переросла в заперечення й трансцендентного світопізнання. Все, що перебувало за межами матеріального світу, було оголошено помилковим, примітивним, антинауковим.

Важливе значення мав і факт розриву світової культурної традиції. Наука, що зароджувалася, ще не мала історичного досвіду. Арабський міст між культурою античного світу та європейською культурою доби Відродження тільки-но почав розбудовуватися. А про більш стародавні та високі культури Єгипту, Ірану, Індії, Китаю тогочасні європейці нічого не знали. Горизонт історичного мислення був украй вузьким, а філософські опуси не виходили за межі тематики християнського вчення.

Розкол між релігією та наукою досяг апогею наприкінці IX ст. Саме в той період позитивізм і містицизм стали протилежними полюсами європейського мислення. Ці напрями оголосили війну один одному, що свідчило про найвищий ступінь непримиренності.

Сьогодні усвідомлення відповідальності всіх інститутів формування суспільної свідомості за майбутнє людства породжує нові підходи. Настає час, коли наука й релігія (матеріальні та духовні знання) мають бути тісно пов'язані між собою на глибинному рівні.

За оцінками французького вченого Ж. Гіттона, одвічний конфлікт між релігійними адептами й

ученими відтепер подолано, настала епоха учених і богословів, знань і віри. Однак далі закликів справа не рушила. Поки ніхто не запропонував формулу єднання. На фундаменті якої віри церкви єднатимуть свої позиції? Як прокласти шлях між Церквою та наукою? Церкві слід визнати право науки на відмінне від біблійного трактування походження світу, людини й розвитку суспільства, а науці — духовне світопізнання, значущість інституту Церкви.

Не можна оголосити неспроможними ані ідеалістичне, ані матеріалістичне світорозуміння. І не можна механічно їх поєднати. Є лише один шлях — вихід на вищий ступінь наднаукового та надконфесійного світорозуміння. Але щоб зникли національні й конфесійні традиції, відкривши дорогу єдиному, інтегральному світорозумінню, людська цивілізація має проіснувати не одне століття. Мабуть, цього рівня розвитку й було досягнуто в добу легендарної Атлантиди чи навіть раніше.

Інтегральна, космогонічна концепція спирається на три основних тези:

— Всесвіт (буття, матерія, дійсність) єдиний у двох іпостасях. Його можна трактувати і як світ фізичної сутності, що є носієм духовних першооснов, і як світ духовних першооснов, матеріалізованих у фізичних сутностях;

— розум одиничного (особи, а тому й людини) — частина космічного розуму, що відокремилася. Немає розуму зовні космічного розуму, як немає фізичних сутностей, які не були б носіями духовних першооснов, а отже елементів космічного розуму;

— розчленування свідомості на мислення (джерело експериментального знання) і підсвідомість (джерело духовного, трансцендентного досвіду) є видимою стороною феномена розуму. Внутрішня сторона — обидва джерела суть невіддільні іпостасі єдиного процесу пізнання.

Проте протистояння між наукою та релігією триває...

Звідки могли з'явитися знання з управління суспільними системами в давнину?

Найглибші таємниці світу ведуть у країну Шумер у Месопотамії, до першої вивченої великої цивілізації, що розташовувалася між ріками Тигр і Євфрат поблизу Перської затоки. У біблійні часи вона мала назв Халдея, або Шинар, а сьогодні відома як Ірак.

Шумерська культура, яка, здавалося б, з'явилася нізвідки понад шість тисяч років тому, перш ніж зникла, суттєво вплинула на розвиток життя Сходу до долини ріки Інд, що тече з Гімалаїв через Пакистан до Аравійського моря і на Захід до ріки Ніл, на життя пізніших єгипетських царств.

Про шумерів фактично нічого не було відомо, допоки приблизно 180 років тому археологи, натхненні записами італійського мандрівника Пьетро делла Валле початку XVII ст., не розпочали розкопки дивних насипів, розкиданих у сільській місцевості на півдні Іраку. Починаючи з відкриття 1843 р. французом Полем Емілем Ботта палацу Саргона II біля сучасного Хорсабада, археологи знайшли поховані міста, зруйновані палаци, експонати й тисячі глиняних табличок, що описують у всіх деталях подробиця життя шумерів. До кінця XIX ст. шумерська мова здобула визнання, її почали перекладати. Попри значний обсяг інформації, широкі верстви населення мало обізнані про цю першу велику й видатну цивілізацію, що виникла в Месопотамії [3].

Виявляється, зі стародавніх шумерських пам'яток — клинописних табличок — можна дізнатися більше про культуру шеститисячолітньої давнини, аніж про пізніші єгипетську, грецьку, римську. Якщо папірус інших стародавніх цивілізацій зруйнував час або вогонь війн, то шумерський клинопис був вигравіюваний на вологих глиняних табличках гострим предметом, утворюючи клинописний текст. Таблички висушували, обпалювали та зберігали у великих бібліотеках. Нині знайдено десятки тисяч глиняних табличок, що зберегли неоціненні шумерські знання для дослідників.

Шумерські таблички залишалися нерозшифрованими, поки німецький викладач середньої школи Г. Гротенд 1802 р. не розпочав систематично перекладати клинопис. Сьогодні багато табличок досі не перекладено англійською та іншими мовами, оскільки загальний їх обсяг перевищив невелику кількість перекладачів з цієї мови у світі. Шумерський алфавіт був, по суті, стенографією більш ранньої первісної мови, що складалася з логограм (символів, які уособлюють поняття, а не слова), і віддалено нагадувала стародавні китайські знаки. Оскільки це не була детальна мова, як, наприклад, українська, тому натрапляємо на значні розбіжності в її перекладі.

Коли в XIX ст. учені розпочали працювати над перекладом клинопису, то вирішили, що символ на позначення творців шумерів уособлював міфічних "богів", і це стало відправною точкою. Археологічні дослідження свідчать, що після 4000 р. до н. е. в долині Тигру та Євфрату було висушено болота, прорито канали й дамби, зведено греблі, почато створення масштабної системи іригації, побудовано великі міста з чудовою архітектурою.

Дослідник описав погруддя шумерської цариці Шубад, виставленої у Британському музеї: "Пре-

красна молода леді вбрана в сучасну перуку, великі сережки й намисто. Відтворена дівчина використовувала косметику, перуку й дорогі прикраси. Вона померла, зробивши ритуальне самогубство в 2900 році до Р. Х., за 2150 років до занепаду Рима й за 2000 років до того, як Мойсей написав свої рукописи" [4].

Шумерське знання космосу спантеличує: "Вся концепція сферичної астрономії, охоплюючи коло в 360 градусів, zenit, обрій, астрономічну вісь, полюси тощо, усе виникло в шумерів", — зауважував А. Алфорд [5]. Спираючись на знання про рух Сонця й Місяця, ця цивілізація створила перший у світі календар, який протягом століть використовували семіти, єгиптяни й греки.

На думку А. Алфорда, мало хто розуміє, що людство зобов'язано не тільки геометрією, а й сучасними системами виміру часу створеній шумерами математичній системі "шістдесяті". "Походження 60 хвилин у годині й 60 секунд у хвилині не випадково, а розроблено на основі системи "числа шістдесят / шістдесятої частини", — зазначає науковець і додає, що сучасний Зодіак є шумерським винаходом, в якому використано 12 богів. За його допомогою шумери зображали великий прецесійний цикл, розділивши 360 градусів із виду, що відкривається з Північного полюса Землі під час її дванадцятимісячного обертання навколо Сонця, на 12 рівних частин по 30 градусів кожна. Враховуючи невелике коливання в орбіті Землі, рух через цей повний цикл охоплює 25 920 років, або так званий рік Платона.

А. Алфорд логічно цікавиться: "Учені завжди уникали давати відповідь на такі незручні питання: як взагалі могли шумери, чия цивілізація існувала тільки 2000 років, спостерігати й зробити записи про повний астрономічний цикл, що охоплює 25 920 років? І чому їхня цивілізація почалася в середині періоду Зодіаку? Чи є це свідомством того, що їхня астрономія була успадкованою від богів?" [5].

Достеменно відомо, що в багатьох галузях шумери були першими. Професор С. Н. Крамер, автор книг "Історія починається в Шумері" і "Шумери", зауважував, що представники цієї цивілізації розробили (або вже знали) першу писемність (клинопис); винайшли або мали знання про колесо, школи, медичну науку; використовували перші записані прислів'я; вели літописи, мали двопалатний конгрес, систему оподаткування, закони, проводили соціальні реформи, розробили першу космогонію й космологію, створили перші гроші у формі монет (срібний шенкель).

Багато шумерських записів є хронікою повсякденних справ: податкові звіти, відомості про судові слухання, ринкові ціни тощо. Виявляється, ці давні люди мало чим відрізнялися від нинішніх: сміялися, любили й ненавиділи, сварилися й улаштовували змови, інтригували та билися один з одним.

Автор не випадково зосередив увагу саме на Шумері, адже звідти беруть коріння таємні знання. Кілька тисячоліть тому існувала цивілізація, представники якої вже знали закони управління суспільними системами й успішно застосовували їх на практиці.

(Далі буде)

Список літератури

1. Уся правда про інквізицію. *CREDO*. URL: <https://credo.pro/2023/07/351432>.
2. Полухович І. Джордано Бруно та інші жертви інквізиції. 30.03.2024. *Преса Рівне*. URL: <https://pressa.rv.ua/news/dzhordano-bruno-ta-inshi-zhertvy-inkvizyciyi/>.
3. Eliphas L. *Dogme et Rituel de la Haute Magie*. Paris : Germer Bailliere, libraire — editeur, 1861. Dogme. P. 221.
4. Marrs J. *Rule by Secrecy*. Harper Collins Publishers, 2000. P. 376.
5. Alford A. F. *Gods of the New Millennium: Scientific Proof of Flesh & Blood Gods*. Walsall. England : Eridu Books, 1996. P. 124.

Надійшла до редакції 8 листопада 2024 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 351.746.1:316.77]:070.422-057.36](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.11(340).10-14

Карина Акоюн,
аспірантка кафедри журналістики
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
e-mail: karishakobyan@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9813-5873>

Роль військових журналістів у системі розбудови стратегічних комунікацій Державної прикордонної служби України

У статті розглянуто основні аспекти діяльності військових журналістів Державної прикордонної служби України, зокрема їх роль і вплив на розвиток системи стратегічних комунікацій у цій системі. Схарактеризовано механізми формування та розвитку стратегічних комунікацій у Держприкордонслужбі як правоохоронному органі спеціального призначення. Сутність стратегічних комунікацій розкрито в контексті створення позитивного іміджу Державної прикордонної служби України та реформування її діяльності відповідно до стандартів Північноатлантичного альянсу.

Висвітлено аспекти професійної підготовки та підвищення кваліфікації ефективного комунікаційника в особі офіцерів пресслужб органів охорони державного кордону.

Наголошено, що роль військових журналістів системи Держприкордонслужби є основоположною в розбудові стратегічних комунікацій як у межах служби, так і поза нею. Обґрунтовано, що саме ефективна комунікація, її професійна організація та реалізація є запорукою успішного розвитку демократичного суспільства.

Ключові слова: військова журналістика; стратегічні комунікації; національна безпека; Державна прикордонна служба України; медіа; пресофіцер

Постановка проблеми. В умовах українських реалій дослідження проблематики стратегічних комунікацій (СК) набуло особливої актуальності з огляду на прискорення глобалізаційних процесів, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, різнобічні конфронтації та збройні конфлікти, що зумовлює зростання рівня маніпуляцій і зловживання інформацією. Попри значну кількість досліджень (зокрема єв-

ропейських та американських науковців) та чимало запропонованих визначень, нині ще наявні проблеми у цілісному (навіть на інструментальному рівні) розумінні того, чим є стратегічні комунікації, як їх реалізовувати та що є їх результатом. Нагальним завданням є запровадження системи стратегічних комунікацій у системі національної безпеки та оборони України, зокрема у відомствах оборонного сектору.

Розглядаючи розвиток системи стратегічних комунікацій в Україні, слід зосередити увагу на діяльності Державної прикордонної служби України (ДПСУ) як структури, що однією з найперших розпочала впроваджувати комунікаційні реформи у структурі відомства. Процес імплементації реформ за стандартами Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу надав вагомий поштовх до підвищення кваліфікації військових журналістів і пресофіцерів органів охорони державного кордону, які сьогодні є основними джерелами неупередженої та перевіреної інформації щодо діяльності відомства.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання соціальних комунікацій і протидії інформаційним операціям та контрпропаганді вивчали українські й закордонні дослідники Г. Почепцов, В. Ліпкан, М. Лашкіна, О. Кушнір, А. Баровська, В. Різун та інші.

У працях учені акцентують на суперечливому характері наукових концепцій і політичних аспектів комунікаційних технологій, аналізують перспективи міжнародної взаємодії та зовнішньополітичної діяльності урядових інститутів з урахуванням інструментів комунікації; досліджують глобальні впливи інноваційних технологій на політичну, безпекову, економічну й соціальну сфери міжнародних відносин; висвітлюють характерні особливості стратегічних комунікацій провідних міжнародних акторів; аргументують потребу введення стратегічних комунікацій у державне управління й зовнішню політику України.

Мета статті — проаналізувати особливості системи стратегічних комунікацій Державної прикордонної служби України; визначити роль військових журналістів ДПСУ у процесах розбудови та розвитку системи стратегічних комунікацій як у внутрішній структурі правоохоронного органу, так і поза її межами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття "стратегічна комунікація", або "стратегічні комунікації", уперше було використано у першій половині ХХ ст. у документах Міністерства закордонних справ і Міністерства оборони Сполучених Штатів Америки. Згідно з доповіддю Федерального уряду США 2009 р., це поняття охоплювало: синхронізацію слів та вчинків, а також те, як їх сприйматимуть окремі аудиторії; програми й заходи, спрямовані на інформаційну взаємодію та взаємодію з цільовою аудиторією, зокрема ту, що реалізується через суспільнополітичні зв'язки, публічну дипломатію та фахівців з інформаційних операцій. У доповіді

Міністерства оборони США акцентовано на "новітньому мисленні", що має об'єднати навколо поняття "стратегічні комунікації" процеси, а не набір можливостей, організацій або окремих заходів [7].

Дж. Фарвел у праці "Переконання та сила: мистецтво стратегічних комунікацій" трактував останні, як "використання слів, дій, зображень чи символів для впливу на масову свідомість для формування мотивації й усвідомлення політичних інтересів міжнародних акторів або для досягнення поставлених цілей" [8].

Згідно з визначенням Північноатлантичного альянсу поняття "стратегічні комунікації" передбачає скоординоване та належне використання комунікаційних заходів і можливостей НАТО для підтримання політики й діяльності цієї організації та досягнення її цілей. До таких видів діяльності належать: громадська дипломатія — інформаційна роз'яснювальна робота серед цивільного населення; зв'язки з громадськістю — своєчасне та проактивне інформування про політику та роботу альянсу; військові зв'язки з громадськістю — популяризація завдань НАТО для роз'яснення аудиторії військових аспектів його діяльності; інформаційні операції — діяльність із метою впливу на волю та можливості супротивників; психологічні операції — психологічна діяльність із залученням методів комунікації для впливу на певну аудиторію [4].

Сьогодні важко налагодити ефективне партнерство між країнами, особливо у сфері військової співпраці, без розбудови комунікаційної системи. Саме тому створення й розвиток системи стратегічних комунікацій є одним із найважливіших завдань держави у сфері безпеки та оборони, а також вагомим складником реформування силових відомств, зокрема й Державної прикордонної служби України.

Заступниця голови правління Центру оборонних стратегій А. Фролова зазначає, що це завдання актуалізувалося 2014 р. із початком збройної агресії РФ проти України на Донбасі. Саме тоді був створений перший медіамайданчик як своєрідний рупор держави, за допомогою якого світ міг здобути актуальну інформацію щодо воєнних дій і суспільних подій [1]. Стратегічні комунікації — одна з пріоритетних функцій Державної прикордонної служби України, надважливий компонент розбудови оборонного відомства, що полягає у вдосконаленні координації, планування та загальної взаємодії по всій вертикалі. Окрім того, від якості стратегічних комунікацій

залежить ефективність внутрішньої й зовнішньої взаємодії, успішне виконання стратегічних завдань ДПСУ.

Варто наголосити, що саме Державна прикордонна служба є першим органом, який почав впроваджувати систему стратегічних комунікацій як одну з головних умов реформування діяльності організації за стандартами НАТО. Це завдання фахівці ДПСУ активно реалізовували у 2018—2020 рр. за підтримки Центру стратегічних комунікацій StratCom Ukraine, Міжнародної організації з міграції (МОМ) і Посольства Сполучених Штатів Америки в Україні.

На початку створення нової системи комунікацій перед прикордонним відомством і партнерами стояло завдання аналізу комунікаційних процесів: структура взаємодії, основні етапи, функціонал тощо. За результатами аналізу в ДПСУ було сформовано нову комунікаційну структуру, а функціонал та обов'язки підрозділів, що відповідали за процеси комунікації, було кардинально змінено. Відтоді у прикордонному відомстві з'явилися функції стратегування, координації та планування комунікацій.

Варто зазначити, що для ефективно розбудови системи стратегічних комунікацій у Державній прикордонній службі України її відповідальні особи разом з організаціями-партнерами провели низку кваліфікаційних тренінгів. Заходи мали на меті підвищення рівня знань із комунікаційних дисциплін у фахівців зв'язків із громадськістю та медіа кожного прикордонного загону та інших підрозділів. Це, зокрема, тренінги з комунікаційного планування, реалізації комунікаційних кампаній та найголовніше — з моніторингу та аналізу інформаційного простору України й місця в ньому ДПСУ [2].

Щодо питання комунікації в кожному прикордонному органі, то пріоритетне значення має процес імплементації стратегічних меседжів, які в межах стратегії загального розвитку ДПСУ мають доносити пресофіцери органів прикордонної служби та військові журналісти відомства. Від рівня цієї роботи безпосередньо залежить успіх комунікації прикордонного відомства й усередині його структури, й із зовнішньою аудиторією.

У розвитку стратегічних комунікацій надзвичайно важливою є роль військових журналістів, особливо в умовах сучасних конфліктів і гібридних воєн. Військові журналісти не лише інформують громадськість про перебіг бойових дій, а й активно сприяють формуванню по-

зитивного іміджу Збройних сил України, підтримці морального духу, протидії дезінформації. Слід наголосити на важливій ролі пресофіцерів — військових, в обов'язки яких входить найвідповідальніша місія щодо створення й підтримання позитивного іміджу військового підрозділу, в якому він несе службу.

Отже, пресофіцер працює над іміджем військового чи правоохоронного формування, інформує журналістів чи готує відповіді на їхні запитання, бере участь у поширенні інформації, яку можна розголошувати в межах інформаційної безпеки, і в такий спосіб налагоджує комунікацію між службою, яку представляє, й медіа [5].

Коментуючи процес реформування системи стратегічних комунікацій, голова Державної прикордонної служби, генерал-майор С. Дейнеко зазначив: "Є розуміння необхідності цієї роботи, її потреби задля задоволення найголовнішої місії — інформування суспільства в правильному форматі не штучним шляхом, а правильним" [3].

Позитивні результати проведення реформ у межах діяльності Державної прикордонної служби України, яка зобов'язує українські оборонні відомства й усі органи, що входять у блок захисту національної безпеки та виконують функції оборони держави, упроваджувати закордонний досвід розбудови системи стратегічних комунікацій, зумовив створення цих систем в усіх відомствах Міністерства внутрішніх справ (МВС), зокрема Національної гвардії України (НГУ), Національної поліції України (НПУ), Державної служби з надзвичайних ситуацій (ДСНС) тощо. Кожна з цих структур має не тільки вміти презентувати результати своєї роботи, а й боротися з дезінформацією та протидіяти інформаційним загрозам так само, як Україна робить це на полі бою.

Отже, завдяки чітко побудованій системі стратегічних комунікацій діяльність Державної прикордонної служби, як й інших органів МВС, є відкритою для суспільства та журналістської спільноти. Основними цілями стратегічних комунікацій у ДПСУ є:

- формування довіри українського суспільства та міжнародної спільноти до воєнної політики України, реформ у воєнній сфері та ефективності курсу з набуття державою членства в НАТО та Європейському Союзі;

- формування суспільної думки з питань безпеки та оборони держави, діяльності ДПСУ;

- своєчасне та постійне інформування суспільства щодо діяльності ДПСУ;

— підтримання позитивного іміджу ДПСУ серед населення країни та міжнародної спільноти;

— спрощення координації між суб'єктами комунікацій на всіх рівнях управління та взаємодії, синхронізація спільних зусиль в інтересах цілей і завдань ДПСУ;

— удосконалення елементів системи стратегічних комунікацій ДПСУ завдяки розробленню відповідної нормативно-правової бази, забезпечення сумісності суб'єктів стратегічних комунікацій, підготовки кваліфікованого персоналу;

— запровадження стандартів НАТО в діяльність ДПСУ.

У структурі Державної прикордонної служби України функціонує Головний центр медіакомунікацій (ГЦМК) ДПСУ, який є "постачальником" іміджевої медіапродукції, зокрема фото- та відеоматеріалів щодо діяльності Держприкордонслужби. Основні завдання ГЦМК:

— систематичне поповнення архіву Державної прикордонної служби новими фото- та відеоматеріалами для збереження історії діяльності служби;

— систематичні відрядження на кордон та місця несення служби підрозділами ДПСУ;

— виробництво медіаконтенту для розміщення на відомчих ресурсах у соціальних мережах та на офіційному сайті ДПСУ;

— інформування про діяльність ДПСУ на внутрішніх і зовнішніх ресурсах за допомогою відомчої радіостанції "Радіо Кордон";

— виготовлення медіаконтенту для поширення рекламних повідомлень, зокрема на білбордах, в ефірі телебачення, під час сеансів у кінотеатрах тощо;

— створення інформаційно-аналітичної телепрограми "Кордон.UA", що транслюється на всеукраїнському телебаченні та інформує про діяльність органів ДПСУ.

Офіцер-прикордонник, який виконує обов'язки військового журналіста, повинен орієнтуватись у масивах інформації в медіа, мати базові

знання та навички з інформаційної безпеки, тобто уникати нав'язаного ззовні розуміння ситуації, чужого стилю мислення [6]. Чесний, об'єктивний та професійний виклад подій військовими журналістами засвідчує прозорість і відкритість держави, дотримання нею міжнародних норм, що є важливим елементом стратегічної комунікації, сприяє створенню позитивного іміджу України та її Збройних сил серед міжнародних партнерів, може допомогти у формуванні коаліцій і наданні підтримки від союзників.

Варто зауважити, що військові журналісти є активними учасниками стратегічного планування інформаційних кампаній, оскільки створюють меседжі, які впливають на різні цільові аудиторії: власне населення, міжнародну спільноту та навіть населення держави-агресора. Знання специфіки бойових дій і впливу медіа дає змогу розробляти комунікаційні стратегії, які відповідають актуальним викликам сьогодення.

Висновки. Створення та розвиток системи стратегічних комунікацій є важливим елементом процесу реформування сектору безпеки та оборони, зокрема й Державної прикордонної служби України. Сьогодні важко уявити ефективну комунікацію між цим відомством і суспільством без налагодженої роботи комунікаційного та медійного підрозділу. Професійно побудована комунікація дає змогу об'єктивно інформувати суспільство про діяльність прикордонного відомства й робити висновки не за окремими негативними випадками, а на основі загальних здобутків і досягнень, які становлять позитивний імідж правоохоронного органу.

У межах стратегічних комунікацій військові журналісти реалізують комплекс заходів з інформування суспільства щодо діяльності оборонного сектору, його досягнень і стану реалізації реформ, підтримання й захисту інформаційного простору, побудови стійкої довіри до військових і держави, підтримання національної безпеки, зміцнення міжнародного іміджу України.

Список бібліографічних посилань

1. Ми вперше ввели у Воєнну доктрину України поняття страткому — Аліна Фролова. 1.09.2023. *АрміяІнформ*. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/09/01/my-vpershe-vvely-u-voynnu-doktrynu-ukrayiny-ponyattu-stratkomu-alina-frolova/> (дата звернення 03.11.2024).
2. Система стратегічних комунікацій Держприкордонслужби — запорука високого рівня взаємодії та якісного діалогу. 22.12.2020. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/sistema-strategichnih-komunikacij-derzhprikordonsluzhbi-zaporuka-visokogo-rivnya-vzayemodiyi-ta-yakisnogo-dialogu> (дата звернення 03.11.2024).
3. Стратегічні комунікації — складова ефективного реформування правоохоронної системи. Пресконференція. Укрінформ. 2020. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=m3TzatxfJ3E&t=248s> (дата звернення 09.11.2024).

4. About Strategic Communications. 2020. *NATO Strategic Communications Centre of Excellence*. URL: https://stratcomcoe.org/about_us/aboutstrategiccommunications/1.
5. Konieczny M. (2020). Two models of journalism — in conditions of military operations and police activities. *Scientific Journal of the Military University of Land Forces*. 2020. № 196 (2). P. 281—291. doi: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.2533>.
6. Didenko O. V., Shumovetska S. P. (2022). *Modern communication: study guide*. Publishing House of Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Service of Ukraine.
7. Tatham S., Le Page R. (2014). NATO Strategic Communication: More to be Done? National Defence Academy of Latvia. URL: <https://www.stratcomcoe.org/rita-lepage-steve-tatham-nato-strategic-communication-more-be-done>.
8. Paul Ch. *Strategic Communication: Origins, Concept and Current Debates*. Santa Barbara ; CA : ABC-CLIO, 2011.

Karyna Akopian,
Postgraduate Student,
Faculty of International Relations,
National Aviation University

The role of military journalists in the development system of strategic communications of the State Border Guard Service of Ukraine

The article defines the main tools of the activities of military journalists of the State Border Guard Service of Ukraine, in particular, their role and influence on the development of the strategic communications system. The mechanisms of formation and development of strategic communications of the State Border Service as a special-purpose law-enforcement body are characterized. The essence of strategic communication is revealed in the context of forming the image of the State Border Service of Ukraine and reforming it to the standards of the NATO.

Aspects of professional training and professional development of an effective communicator of press officers are highlighted. It is emphasized that the role of military journalists of the State Border Guard Service is fundamental in the process of formation of strategic communications both within the service and beyond. It is substantiated that effective communication and its professional implementation is the key to successful manifestation of democratic development of society.

Keywords: *military journalism; strategic communications; national security; State Border Service of Ukraine; media; press officer*

References

1. My vpershe vvely u Voiennu doktrynu Ukrainy poniattia stratkomu — Alina Frolova. (2023). *ArmiiaInform*. Available at: <https://armyinform.com.ua/2023/09/01/my-vpershe-vvely-u-voyennu-doktrynu-ukrayiny-ponyattya-stratkomu-alina-frolova/> (accessed: 03.11.2024).
2. Systema stratehichnykh komunikatsii Derzhprykordonsluzhby — zaporuka vysokoho rivnia vzaiemodii ta yakisnoho dialohu. (2020). *Uriadovyi portal*. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/sistema-strategichnih-komunikacij-derzhprykordonsluzhbi-zaporuka-visokogo-rivnya-vzayemodiyi-ta-yakisnogo-dialogu> (accessed: 03.11.2024).
3. Stratehichni komunikatsii — skladova efektyvnoho reformuvannia pravookhoronnoi systemy. Pres-konferentsiia. Ukrinform. (2020). *YouTube*. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=m3TzatxfJ3E&t=248s> (accessed: 09.11.2024).
4. About Strategic Communications. (2020). *NATO Strategic Communications Centre of Excellence*. Available at: https://stratcomcoe.org/about_us/aboutstrategiccommunications/1.
5. Konieczny M. (2020). Two models of journalism — in conditions of military operations and police activities. *Scientific Journal of the Military University of Land Forces*, 196 (2), pp. 281—291. doi: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.2533>.
6. Didenko O. V., & Shumovetska S. P. (2022). *Modern communication: study guide*. Publishing House of Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Service of Ukraine.
7. Tatham S., & Le Page R. (2014). NATO Strategic Communication: More to be Done? *National Defence Academy of Latvia*. Available at: <https://www.stratcomcoe.org/rita-lepage-steve-tatham-nato-strategic-communication-more-be-done>.
8. Paul Ch. (2011). *Strategic Communication: Origins, Concept and Current Debates*. Santa Barbara ; CA: ABC-CLIO.

Надійшла до редакції 14 листопада 2024 року

УДК 378.011.2:[316.77:070.16](477)(045)=111
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.11(340).15-22

Lesia Horodenko,
Doctor of Social Communications, Professor,
Department of Social Communications,
Educational and Scientific Institute of Journalism,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
e-mail: lgorodenko@knu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8400-7917>

Yevhen Tsymbalenko,
PhD of Social Communication, Associated Professor,
Department of Advertising and Public Relations,
Educational and Scientific Institute of Journalism,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
e-mail: e.tsymbalenko@knu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1486-1904>

Mariia Tsymbalenko,
Student, Dialog Gymnasium (Kyiv),
e-mail: tsymbalenko.mary@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7666-9958>

*Increasing trust in information among high school students through media literacy training**

Methodology and Stages of Conducting Empirical Research

The experiment had a complex, multi-level structure. To determine, confirm, or refute the main idea of the research regarding high school students' readiness to put effort into verifying received information, we conducted a survey in several stages:

Stage 1. Development of the questionnaire and consultations with specialists from the Educational and Scientific Institute of Journalism at Taras Shevchenko National University of Kyiv regarding the preparation of empirical data and the methodology for conducting field research.

Stage 2. Conducting the survey in nine classes.

Stage 3. Processing the survey results using content analysis.

Stage 4. Conducting expert interviews and expert analysis of the survey results.

Stage 5. Conducting the pilot training "Don't Get Lost in the Information Space."

The first block of questions in the questionnaire, presented for general acquaintance, directly related to the media literacy of the audience. These questions aimed to determine the general level of trust that respondents had in various sources and, consequently, their tendency to engage in the mass communication process, either consciously or unconsciously, through the implementation of communication technologies. Important questions that

allowed us to understand the media preferences of the audience were those that revealed the specifics of communication in social networks and, in general, identified the priority sources of news among teenagers (figure 1).

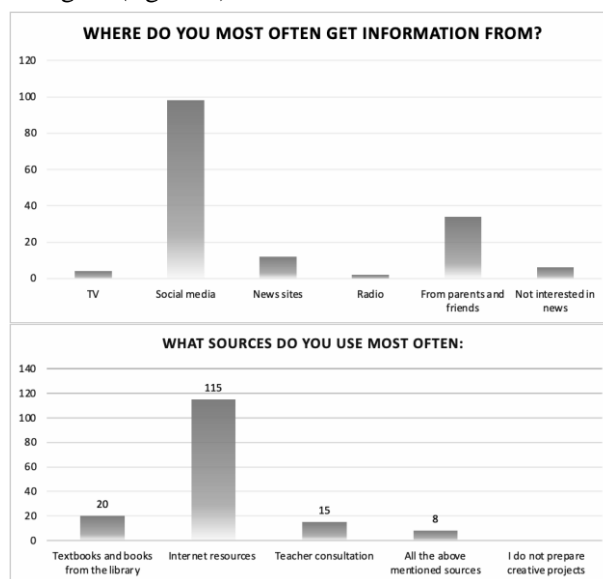

Fig. 1. Sources of information in the adolescent audience

According to the results of the aggregated data, it turned out that 59% of respondents prefer communication in social networks, while traditional media are almost not the sphere of interest of young people. I was surprised by the relatively low percentage of parents and friends as sources of

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2024. № 10. С. 20—28.

information. A similar situation can be observed in the answers to questions about the sources used in the preparation of creative works. In this case, the percentage of use of online resources is even higher — 71%.

The second set of questions was about self-assessment of students' own level of media literacy and critical thinking (figure 2).

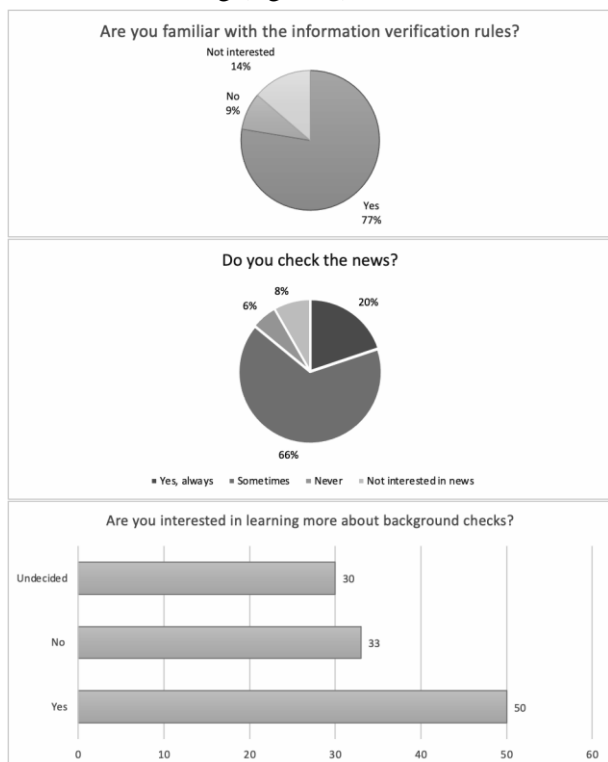

Fig. 2. Self-assessment of the level of media literacy

There is a group of passive students who are not interested in the news and are generally not interested in self-development. At the same time, it should be noted that a fairly large percentage of students are familiar with the basic techniques of verifying information and we can assume that it is this conscious group of high school students who are willing to develop their skills in terms of approaches to verifying information for reliability.

In the context of self-assessment, we were interested in finding out how often students scroll through news feeds (figure 3).

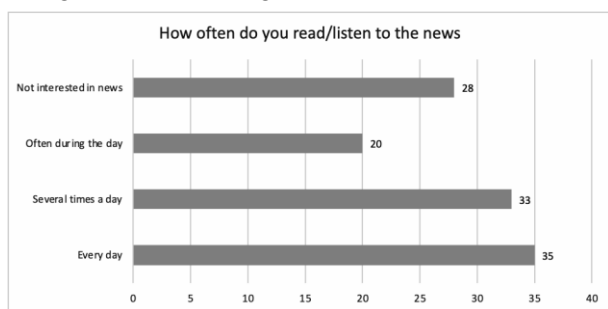

Fig. 3. Self-assessment of how often you watch the news

From the data shown in figure 3, we can conclude that the participants of the experiment are quite active in checking the news on social networks. We cannot say unequivocally that this situation is permanent, or that it is formulated under the influence of the war and the direct immersion of each student in the events. Also, we cannot predict how the interest in regular news monitoring among high school students will change after the end of the war.

In addition, the questionnaire contained questions that determined whether students had been influenced by fake information over the past three months and whether they had generated and disseminated fakes themselves. The answers to these questions were of the same type, but there was an opportunity for additional insight into whether the students were willing to knowingly spread misleading information among their friends.

Questions: "Have you encountered fake information in the last three months?", "Have you spread fakes in the last three months?" (table 2).

Table 2

Fake in the everyday life of high school students

Questions	Yes	No
Have you encountered fake information in the last three months?	106	70
Have you been spreading fakes in the last three months?	164	12

This group of questions partially goes beyond the basic conditions of the experiment, but thanks to them, we can structure the probable consequences due to the reluctance / lack of time to check the news received, because according to the data obtained, we have 60% of respondents who have encountered misleading information recently.

From the point of view of our survey, the most important is the block assessment of the sources of information most often used by high school students (table 3, figure 4).

Table 3

Assessment of the level of trust in sources of information

Categories	1	2	3	4	5
Teachers	3	2	8	78	85
Parents	10	5	5	25	131
Friends	5	18	7	18	101
Social media	18	9	20	32	97
Media (television, radio, press)	4	12	95	44	21
Virtual and gaming communities	6	55	74	30	11

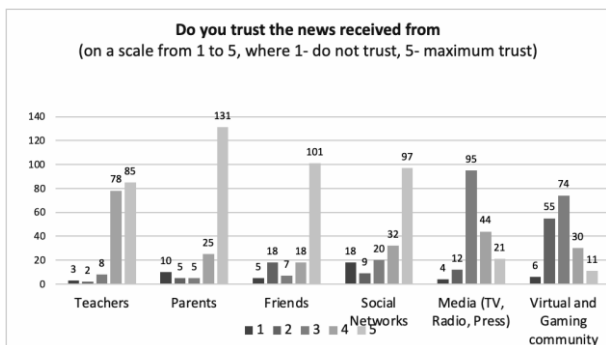

Fig. 4. Diagram for assessing the level of trust in sources of information

Students were asked to rate in increments from 1 to 5 how much they trust a particular source of information (for school from 1 to 5, where 1 — do not trust, 5 — trust the maximum).

The results showed a high level of trust in information received from parents, friends and social networks. The level of trust in the news reported by teachers is rather high, but such data makes us think about the need to establish communication between teachers and students about topics that go beyond the exclusive discussion of the lesson. In this case, teachers can potentially approach the category of "friends" in terms of trust as a source of information. It is disappointing that more than 50% of the audience has the maximum unconditional trust in news from social networks, although it is this source that requires the most careful information consumption. Instead, I was pleasantly surprised by the level of critical analysis of the information disseminated through the gaming community.

Larysa Kuzmynets's expert analysis confirms the hypotheses about the need to develop critical thinking in high school students: *"For a modern person, the ability to critically perceive information, to be able to analyze it is one of the most valuable competencies that allow you to adequately perceive the world around you and make the right decisions"*. And the Dialogue Gymnasium in Kyiv is interested in developing critical media thinking skills in high school students.

In the Review of the research, Tatyana Ivanova noted the prospects of the work: *"The possibility of deepening some issues or additional research for a more complete understanding of practical aspects. In particular, the development of the direction of research, which can be traced from the results of the questionnaire, is of great interest. Namely, the question of why some teenagers deliberately spread fake news among their friends and on social media pages"*.

4.4. Training's development & a Pilot Project's implementation

The basic criterion for building trust in the source is the quality of the disseminated information. We highlight the following factors of quality information based on professional standards of journalism. These are: accuracy, timeliness, completeness (coverage of all points of view on the event), consistency (correspondence of the display of the fact in different sources and in the time dimension).

During the preparation of a fake message from a Telegram channel, which the experiment participants were to analyze, we deliberately distorted most of the quality dimensions of the information. It was important for us to see whether middle and high school students consider contexts or take information that directly affects them as axiomatic.

Currently, scientists highlight eight aspects of the relevance of media education for forming a media-literate personality:

- "The high level of mass media consumption and the saturation of modern societies with their products;
- the ideological importance of the media and their influence on the audience's consciousness;
- the rapid growth of media information, the strengthening of mechanisms for managing and disseminating it;
- the intensity of media penetration into key democratic processes;
- the increasing importance of visual communication and information in all fields;
- the need to train schoolchildren/students to meet modern requirements;
- the accelerating national and international processes of information privatization;
- the "yellowing" of mass media and the decline in the overall quality of media production" [21, p. 14].

After discussions with expert and director L. Kuzmynets and considering the above aspects of relevance, we developed and conducted a training session in the 7th grade of the Dialogue Gymnasium on the topic "Don't Get Lost in the Information Space."

The purpose of this event is to acquaint training participants with professional skills and abilities in verifying the accuracy of news relevant to students. During the training, attendees had the opportunity to change their perspective on the process of information verification and understand that in just a few "clicks" they can determine whether a news item is true or misleading. This is particularly relevant for the teenage audience, as they are highly integrated into digital life; therefore, mastering data verification

tools on various social networks plays a crucial role in not getting lost in the digital information space.

For the effective assimilation of the material by the training participants, the most important information was divided into several blocks: the sources of information; self-assessment of media-critical thinking; and self-assessment of the level of trust in information sources. Each area of study includes explanations of theoretical features (informational blocks) and the completion of practical tasks for better understanding (integration blocks).

The training lasted 60 minutes (conducted outside school hours) and consisted of several blocks. Thematically, the blocks are divided into introductory, concluding, informational, and integrative, each with its own distinctive features. The introductory block is the time for the audience to get acquainted with the speaker, regulate the work, and fully disclose the topic of the event.

The theoretical information used in the training is based on the analysis of recommendations from the Academy of Ukrainian Press, particularly the manuals "Steps to Media Literacy" [30] and "Media Education and Media Literacy" [20] as well as on recommendations for verifying information for accuracy from the article "Influence on Information Accuracy as a Threat to the Information Space" [2].

Integrative blocks include a series of interactives that help assimilate theoretical material and allow participants to practice by completing practical tasks. Each interactive corresponds to the theme of one of the areas, improving the assimilation of studied theory and allowing group work.

This method of material presentation was chosen because group work creates conditions for informal and relaxed communication, helping students to look at the problem from different perspectives and find numerous development options. The scripted training is designed for 25 participants, but with certain modifications to the introductory and integrative blocks, the audience can be significantly expanded. Additionally, each training participant can demonstrate themselves by completing individual tasks.

The entire material presentation was accompanied by multimedia slides. Each integrative block ends with discussion and debate regarding the work done, helping establish a connection between the training participants and the speaker, discuss problematic issues, and find diverse ways to solve them. At the end of the event, additional time was allocated for questions from the training participants.

It is also worth noting that during the event, the speaker can continuously analyze feedback from the audience, form a model of their listeners, and determine the focus when presenting the topic.

At the beginning of the event, a survey and introductory sharing are conducted to determine the activity and awareness of the participants regarding information verification methods. At the end, a survey determines the effectiveness and efficiency of the material presented.

Conclusions

In the preparation of our scientific research, we conducted a detailed analysis of the key terms and concepts that reveal the scientific understanding of the phenomenon of trust in information sources. The main terms in our work include media, media literacy, media dependence, media education, media consumption, and social media. We also proposed an original explanation for "deviant behavior under the influence of media."

We find the usefulness of our survey at least in the fact that it allowed student participants to view themselves from a different perspective and independently understand how dependent (or not) they are on media and how ready they are to take steps to improve themselves regarding the verification of information for accuracy. The conclusions drawn by the survey participants give us grounds to assert that the surveyed classes have a sufficient level of media education and media literacy, as well as their readiness to self-improve and help their peers understand their immersion in the media and communication environment.

No survey results will change the general audience's attitude towards the internet, television, and social media interactions. We all need to make efforts to avoid psychological trauma from the vast array of diverse information. Only our conscious efforts and actions will help each of us develop personal media literacy.

Now of final editing of our scientific work, an event occurred: in the Belgorod region (Russia), an IL-76 transport plane crashed or was shot down. The reactions of high school students ranged from triumphant remarks to despair when unofficial information about the presence of Ukrainian prisoners on board emerged. Throughout the day, students generated many versions in their discussions; this was facilitated by social networks, which spread completely opposite information and various conspiracy theories. Thus, we witnessed a situation where both theoretical insights and experiments were confirmed by discussions of an extraordinary event. Consequently, we can once again emphasize the relevance of similar studies.

The training "Don't Get Lost in the Information Space" is designed for 25 participants, with the possibility of modifying the material for a larger audience. Overall, the event is beneficial for middle

and high school students who strive to develop critical thinking and learn to easily and quickly verify information for accuracy. Visualization methods, group work, and discussions are used during the training to present and assimilate the material. This format helps participants acquire theoretical and practical skills in verifying information and creates an informal atmosphere where teamwork and individual perspectives are important. After listening to the material, the training participant should acquire basic skills in verifying information for accuracy.

Studying such a relevant issue within a narrow consumer audience (high school students of the

Dialogue Gymnasium) allowed the administration to understand the average level of media literacy and critical thinking of the senior students. It also enabled them to form a continuous case for periodic training sessions on "Don't Get Lost in the Information Space"; the pilot training was conducted by us in January 2024. The gymnasium generally shows a high interest in forming a conscious citizen of Ukraine not only through the classical educational process, a series of projects under the auspices of UNESCO, and constant communication with students but also through training sessions aimed at personal development.

References

1. Binde J. (2005). *Towards knowledge societies*. Paris: UNESCO.
2. Brzhevs'ka Z., Haidur H., & Anosov A. (2018). Vplyv na dostovirnist' informatsii yak zahroza dlia informatsiinoho prostoru [Impact on the reliability of information as a threat to the information space]. *Kiberbezeka: osvita, nauka, tekhnika*, 2 (2), pp. 105—112. doi: 10.28925/2663-4023.2018.2.105112.
3. Chaiken S., & Ledgerwood A. (1980). A Theory of Heuristic and Systematic Information Processing. *Handbook of Theories of Social Psychology: Volume 1*.
4. Chorna O. (2023). "Opora": Osnovnym dzerelem informatsii maizhe 80% ukraintsiv ie sotsial'ni merezhi ["Opora": The main source of information for almost 80% of Ukrainians is social networks]. *Detektor media*. Available at: <http://surl.li/umnxr>.
5. Considine D. (1999). Media Education in United States of America. *Educating for Media and the Digital Age: Country Reports* (pp. 125—128). Austrian Federal Ministry of Education and Cultural Affairs & UNESCO.
6. Daft R. L., & Lengel R. H. (1984). Information Richness: A New Approach to Managerial Behavior and Organization Design. *Research in Organizational Behavior*, 6, pp. 191—233.
7. Dlia 60% molodi internet-ZMI — holovne dzerele informatsii u chas vyboriv (2020) [For 60% of youth, internet media is the main source of information during elections]. *Novini zdorovoyi lyudini*. Available at: <http://surl.li/trhrbb>.
8. Dorr A. (2001). Media Literacy. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Vol. 14).
9. Dostovirnist'. (2023). [Trustworthiness]. *Wikipedia*. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Достовірність>.
10. Dukhanina N. (2009). Mediaosvita: teoretychnyi analiz [Media education: theoretical analysis]. *Zhurnalistyka, filolohii ta mediaosvita*. Poltava: Osvita.
11. Festinger L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press.
12. Griffiths M., & Kuss D. (2017). Adolescent social media addiction (revisited). *Education and Health*, 29, pp. 49—52.
13. Hofstede G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
14. Horodenko L. (2012). *Teoriia merezhevoi komunikatsii* [Theory of network communication]. Kyiv: Tsentr Vil'noi Presy ; Akademiia Ukrainskoi Presy.
15. Hou Y., Xiong D., Jiang T., Song L., & Wang Q. (2019). Social media addiction: Its impact, mediation, and intervention. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 13 (1).
16. Hovland C., Janis I., & Kelley H. (1953). *Communication and Persuasion: Psychological Studies of Opinion Change*. New Haven: Yale University Press.
17. Information for All Programme (2010). *UNESCO*. Available at: <https://www.unesco.org/en/ifap>.
18. Ishchenko A. Yu. (2015). Mediaosvita yak chynnyk pidvyshchennia yakosti osvity ta zasib protystoiannia humanitarnoi ahresii [Media education as a factor in improving the quality of education and a means of countering humanitarian aggression]. *Natsional'nyi instytut stratehichnykh doslidzen'*. Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1795/>.
19. Ivanov V. (2012). *Mediaosvita ta mediagramotnist* [Media education and media literacy]. Kyiv: Tsentr vil'noi presy.
20. Ivanov V., & Shkoba O. (2012). Mediaosvita ta mediagramotnist: vyznachennia terminiv [Media education and media literacy: definition of terms]. *Informatsiine suspil'stvo*, 16, pp. 41—52.
21. Ivanov V., & Voloshenyuk O. (2012). *Mediaosvita ta mediagramotnist: pidruchnyk* [Media education and media literacy: textbook]. Kyiv: Tsentr vil'noi presy.
22. Ivanov V., Voloshenyuk O., & Mokrohuz O. (2015). *Mediagramotnist na urokakh suspil'nykh dystsyplin: plany-konspyekty urokov* [Media literacy in social studies lessons: lesson plans]. Kyiv: TsVP, AUP.
23. Kaplan A., & Haenlein M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53, pp. 59—68. Available at: <http://surl.li/ybxuqt>.
24. Kelman H. C. (1958). Compliance, Identification, and Internalization: Three Processes of Attitude Change. *Journal of Conflict Resolution*, 2 (1), pp. 51—60.

25. Kharris R. (2002). *Psikhologiiia massovykh komunikatsii* [Psychology of mass communications]. Praim-Yevroznaк.
26. Kholod O. (2016). Manipuliatsiia suspil'stvom: mutatsiya i inmutatsiya yak kontseptsii sotsial'no-komunikatsiinykh tekhnolohii [Manipulation of society: mutation and immutation as concepts of social communication technologies]. *Osvita rehionu*, 4, pp. 108—111.
27. Kontseptsii vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (2016) [Concept of implementing media education in Ukraine]. *Mediaosvita*. Available at: <http://surl.li/umnwb>.
28. Korneiev V. (2014). Komunikatsiini tekhnolohii yak zasoby proektyvannia sotsial'noi diisnosti [Communication technologies as means of projecting social reality]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, 56, pp. 176—181.
29. Kraiinkova T. (2014). *Kultura mediaspozhyvannia v Ukraini: vid kons'yumerizmu do pros'yumerizmu* [Culture of media consumption in Ukraine: from consumerism to prosumerism]. Boryspil': Liuksar.
30. Litostans'kyi V., Danilenko V., Melezhyk V., Ivanova T., Voloshenyuk O., & Ivanov V. (2014). *Skhodyny do mediagramotnosti: prohrama dlia zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv 2—4 klasiv iz navchanniam ukrains'koiu movoiu, a takozh rosiiskoiu ta inshymy movamy natsional'nykh menshyn* [Steps to media literacy: A program for general education institutions for grades 2-4 in the Ukrainian language, as well as Russian and other minority languages]. Kyiv: AUP, TsVP.
31. Lytvyn A. (2009). Zavdannia mediaosvity v konteksti pidvyshchennia yakosti profesiynoi pidhotovky [Tasks of media education in the context of improving the quality of professional training]. Available at: <http://surl.li/sbaoqa>.
32. Masterman L. (1997). A Rational for Media Education. *Media Literacy in the Information Age*, pp. 15—68. New Brunswick ; London: Transaction Publishers.
33. Morsy Z. (1984). *Media Education*. Paris: UNESCO.
34. Nazariuk T. (2012, December 6). Iz nevinnykh zhartiv — u novynni [From innocent jokes to news]. *Media Sapiens*. Available at: <http://surl.li/jtwfeq>.
35. Onkovych H. V. (2010). Mediaosvita v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Media education in Ukraine: current state and development prospects]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii "Filolohichni nauky"*, 21, pp. 235—239.
36. Pocheptsov H., & Chukut S. (2006). *Informatsiina polityka* [Information policy]. Kyiv: Znannia.
37. Rizun V. (2003). *Masy* [Masses]. Kyiv: VPTs "Kyivskiy universytet."
38. Rizun V., & Tsymbalenko Ye. (2013). Mediakomunikatsii: do vyznachennia poniat [Media communications: towards the definition of concepts]. *Ukrains'ke zhurnalistykoznavstvo*, 14, pp. 50—56.
39. Robak V. (2002). Mediapedahohika: analiz innovatsiynoho zarubizhnogo dosvidu [Media pedagogy: analysis of innovative foreign experience]. *Dialoh kul'tur: Ukraina u svitovomu konteksti: Filozofii osvity*, 8, pp. 70—92.
40. Sheibe S., & Rohou F. (2017). *Mediagramotnist* [Media literacy]. Kyiv: Tsentr Vil'noi Presy, Akademiia Ukrainskoi Presy.
41. Shostak I. (2021). *Anketuvannia: metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii ta provodennia sotsiologichnoho doslidzhennia* [Surveying: methodological recommendations for organizing and conducting sociological research]. Ostroh, 2021.
42. Skobeleva O. (2019). Skhil'nist' do manipul'atyvnoi povedinky v pidlitkovomu vitsi [Tendency to manipulative behavior in adolescence]. *Insait: psykholohichni vymiry suspil'stva*. Available at: <http://surl.li/umnuj>.
43. Stewart K. (2003). Trust Transfer on the World Wide Web. *Organization Science*, 14 (1), pp. 5—17.
44. Zadorozhna I., & Kuznetsova T. (2008). Mediaosvita [Media education]. *Encyklopediia osvity*. Kyiv: Yurinkom Inter.
45. Pro media : Zakon Ukrainy (2022). [Law of Ukraine on media]. [Online database]. VRU. Available at: <http://surl.li/qjwqxc>.
46. Zrazhevskа N. (2012). *Rozuminnia mediakultury: komunikatsiya, postmodern, identychnist', ideolohii, mediakontrol* [Understanding media culture: communication, postmodernism, identity, ideologies, media control]. Cherkasy: Chabanenko Yu. A.

Леся Городенко,

докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,
кафедра соціальних комунікацій, Навчально-науковий інститут журналістики,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Євген Цимбаленко,

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
кафедра реклами та зв'язків з громадськістю,
Навчально-науковий інститут журналістики,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Марія Цимбаленко,

Учениця, гімназія "Діалог" (м. Київ)

Підвищення довіри до інформації серед учнів старшої школи через тренінги з медіаграмотності

У статті досліджено, як учні старшої школи здобувають інформацію та чи готові критично оцінювати новини, які споживають. Розглянуто вплив медіаграмотності на рівень довіри до інформації серед старшокласників, які використовують новини з різних джерел — від соціальних мереж до медіа.

Проаналізовано, наскільки молодь схильна приймати інформацію без сумнівів та чи готова розвивати навички критичного мислення через участь у тренінгах з медіаграмотності. Вивчено базові терміни та поняття, а також визначено основні джерела інформації серед старшокласників за допомогою опитувань. Виявлено, що більшість старшокласників зацікавлені в участі в таких тренінгах для підвищення рівня медіаграмотності та саморозвитку.

У статті наведено результати експерименту, під час якого респондентам було надано інструкції щодо механізмів виявлення фейкових новин. З'ясовано, що попередньо підготовлені учні критичніше ставляться до інформації з медіа, соціальних мереж і повідомлень від друзів. Дослідження виявило, що рівень довіри до інформації від батьків становить 75%, тоді як до інформації від друзів — 57%. Однак понад 50% респондентів безумовно довіряють новинам із соціальних мереж, хоча саме це джерело потребує найуважливішого ставлення до інформації. За результатами опитування також з'ясовано, що 66% респондентів розмірковують над фактами, здобутими з інтернету, а 90% готові розвивати навички критичного мислення.

Основні результати: визначено базові терміни та поняття; з'ясовано джерела інформації серед старшокласників (за допомогою опитувань); розроблено та запропоновано рекомендації адміністрації гімназії "Діалог" (Київ, Україна) для підвищення рівня медіаграмотності поміж старшокласників (на основі даних опитування); проведено пілотне тренування для старшокласників гімназії "Діалог" щодо потреби критичного сприйняття інформації з будь-якого джерела.

Під час дослідження використано такі методи: аналіз літератури, порівняння, опис, аналіз, синтез, статистичний аналіз, експертні опитування, інтерв'ю, опитування, контент-аналіз, експертний аналіз, абстрагування та узагальнення.

Ключові слова: довіра до інформації; медіаосвіта; медіаграмотність; джерела інформації; соціальні мережі; медіа; молодь (підлітки)

Список бібліографічних посилань

1. Binde J. Towards knowledge societies. Paris: UNESCO, 2005. 237 p.
2. Бржевська З., Гайдур Г., Аносов А. (2018). Вплив на достовірність інформації як загроза для інформаційного простору. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. Том 2, № 2. С. 105—112. doi: 10.28925/2663-4023.2018.2.105112.
3. Chaiken Sh., Ledgerwood A. A Theory of Heuristic and Systematic Information Processing. *Handbook of Theories of Social Psychology*. 1980. Vol. 1.
4. Чорна О. "Опора": Основним джерелом інформації майже 80% українців є соціальні мережі. 10.07.2023. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/213998/2023-07-10-opora-osnovnym-dzherelom-informatsii-mayzhe-80-ukraintsiv-ie-sotsialni-merezhi/>.
5. Considine D. Media Education in United States of America. *Educating for Media and the Digital Age: Country Reports*. 1999. P. 125—128. Austrian Federal Ministry of Education and Cultural Affairs & UNESCO.
6. Daft R. L., Lengel R. H. Information Richness: A New Approach to Managerial Behavior and Organization Design. *Research in Organizational Behavior*. 1984. № 6. P. 191—233.
7. Для 60% молоді інтернет-ЗМІ — головне джерело інформації у час виборів. *Новини здорової людини*. URL: <https://nzl.theukrainians.org/dlya-molodi-internet-zmi-golovne-dzherelo-informacziyi.html>.
8. Dorr A. Media Literacy. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 2001. Vol. 14.
9. Достовірність. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Достовірність>.
10. Духаніна Н. Медіаосвіта: теоретичний аналіз. *Журналістика, філологія та медіа освіта* : всеукр. наук.-практ. конф. Полтава : Освіта, 2009. С. 102—104.
11. Festinger L. A Theory of Cognitive Dissonance. Stanford University Press, 1957. 291 p.
12. Griffiths M., Kuss D. Adolescent social media addiction (revisited). *Education and Health*. 2017. № 29. P. 49—52.
13. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations. 2nd ed. Thousand Oaks, CA : SAGE Publications, 2001.
14. Городенко Л. Теорія мережевої комунікації : монографія / за заг. наук. ред. В. Ф. Іванова Київ : Центр Вільної Преси ; Академія Української Преси, 2012. 387 с.
15. Hou Y., Xiong D., Jiang T., Song L., Wang Q. Social media addiction: Its impact, mediation, and intervention. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*. 2019. Vol. 13. № 1. Art. 4.
16. Hovland C., Janis I., Kelley H. Communication and Persuasion: Psychological Studies of Opinion Change. New Haven : Yale University Press, 1953. 315 p.
17. Information for All Programme. UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/ifap>.
18. Іщенко А. Ю. Медіаосвіта як чинник підвищення якості освіти та засіб протистояння гуманітарної агресії : аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень* : офіційне інтернет-представництво. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1795/> (дата звернення: 11.05.2018).

19. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упор.: В. Ф. Іванов, О. В. Волошенко ; за науковою редакцією В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
20. Іванов В., Шкоба О. Медіаосвіта та медіаграмотність: визначення термінів. *Інформаційне суспільство*. 2012. Вип. 16. С. 41—52.
21. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упор.: В. Ф. Іванов, О. В. Волошенко ; за науковою редакцією В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
22. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін : плани-конспекти уроків / за ред. В. Іванова, О. Волошенко, О. Мокрогуза. Київ: ЦВП, АУП, 2015. 201 с.
23. Kaplan A., Haenlein M. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*. 2010. № 53. P. 59—68. URL: <http://surl.li/ybxuqt>.
24. Kelman H. C. Compliance, Identification, and Internalization: Three Processes of Attitude Change. *Journal of Conflict Resolution*. 1958. № 2 (1). P. 51—60.
25. Харрис Р. *Психология массовых коммуникаций*. Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак, 2002. 448 с.
26. Холод О. Маніпуляція суспільством: мутація й інмутація як концепції соціально-комунікаційних технології. *Освіта регіону*. 2016. № 4. С. 108—111.
27. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдюнової, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с. *Медіаосвіта*. <https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/wp-content/uploads/2016/12/концепція-медіаосвіти.pdf>.
28. Корнєєв В. Комунікаційні технології як засоби проектування соціальної дійсності. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 56. С. 176—181.
29. Крайнікова Т. Культура медіаспоживання в Україні: від консьюмеризму до просьюмеризму : монографія. Бориспіль : Люксар, 2014. Т. 317. С. 336—371.
30. Літостанський В. В., Даниленко В. І., Мележик В. П., Іванова Т. В., Волошенко О. В., Іванов В. Ф. Сходінки до медіаграмотності : навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2—4 класів із навчанням українською мовою, а також російською та іншими мовами національних меншин / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, Академія української преси. Київ : АУП, ЦВП, 2014. 28 с
31. Литвин А. Завдання медіаосвіти в контексті підвищення якості професійної підготовки. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2009_4/Lytvyn.htm. (дата звернення 11.03.2017).
32. Masterman L. A Rational for Media Education. In *Media Literacy in the Information Age*. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1997. P. 15—68.
33. Morsy Z. *Media Education*. Paris : UNESCO, 1984. 406 p.
34. Назарук Т. Із невинних жартів — у новинні. 6.12.2012. *Media Sapiens*. URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/5473/2012-12-06-iz-nevynnykh-zhartiv-u-novynni/>.
35. Онкович Г. В. Медіаосвіта в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія "Філологічні науки"*. 2010. № 21. С. 235—239.
36. Почепцов Г., Чукут С. *Інформаційна політика*. Київ : Знання, 2006. 665 с.
37. Різун В. Маси. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2003. 118 с.
38. Різун В., Цимбаленко С. Медіакомунікації: до визначення понять. *Українське журналістикознавство*. 2013. № 14. С. 50—56.
39. Робак В. Медіапедагогіка: аналіз інноваційного зарубіжного досвіду. *Діалог культур: Україна у світовому контексті: Філософія освіти*. 2002. № 8. С. 70—92.
40. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність. Київ : Центр Вільної Преси ; Академія Української Преси, 2017. 447 с.
41. Шостак І. Анкетування : методичні рекомендації щодо організації та проведення соціологічного дослідження. Острог, 2021. 40 с.
42. Скобелева О. В. Схильність до маніпулятивної поведінки в підлітковому віці. *Інсайт : психологічні виміри суспільства* : матеріали міжнар. конф. / ред. кол. : І. С. Попович, С. І. Бабатіна, І. Р. Крупник та ін. Херсон : Гельветика, 2019. Вип. 1 (16). С. 254—256.
43. Stewart K. Trust Transfer on the World Wide Web. *Organization Science*. 2003. № 14 (1). P. 5—17.
44. Задорожна І. Т., Кузнецова Т. В. Медіаосвіта. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 742 с.
45. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.
46. Зражевська Н. Розуміння медіакультури: комунікація, постмодерн, ідентичність, ідеології, медіаконтроль : монографія. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2012. 198 с.

Надійшла до редакції 7 жовтня 2024 року

УДК 021:001.891](477)"20"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.11(340).23-29

Леонід Костенко,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник НБУВ,
e-mail: kosten209@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7629-1228>

Вікторія Копанєва,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри інформаційних комунікацій
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
e-mail: v.kopaniyeva@kubg.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9838-4855>

Олександр Жабін,
науковий співробітник НБУВ,
e-mail: azhabin57@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5693-2155>

Бібліотечна Україна XXI століття: консолідаційний вектор розвитку

Визначено теоретико-методологічні засади шляхів функціонального розвитку бібліотеки XXI ст.

Розглянуто функції отримання та опрацювання цифрових ресурсів бібліотекою, зокрема впровадження технологій консолідації даних.

Резюмовано, що формування блоків консолідованих ресурсів вітчизняного наукометричного проєкту забезпечує інформаційно-аналітична система "Бібліометрика української науки".

Проаналізовано тенденції впровадження концепції відкритого доступу до наукових ресурсів у процесі організації інформаційно-комунікаційної підтримки досліджень.

Наголошено на потребі обов'язкової наявності розвинених сервісів інформаційної аналітики у вітчизняних цифрових бібліотеках наукових установ.

Констатовано, що загострення проблематики повноцінного охоплення відкритих цифрових масивів потребує суттєвого розширення інформаційно-комунікативних функцій бібліотечних установ.

Зроблено висновки щодо важливості розроблення та впровадження інноваційних технологічних рішень для консолідації загальнодоступної інформації з наукових комунікацій.

Обґрунтовано комплекс технологічних рішень для забезпечення інтеперабельності вітчизняних інформаційних систем.

Розглянуто аспекти забезпечення взаємодії з іншими інформаційними продуктами без будь-яких обмежень на базі уніфікації та стандартизації відкритих інтерфейсів.

Наголошено на обов'язковій наявності інформаційно-аналітичного підрозділу в бібліотеках наукових інституцій.

Акцентовано на потребі посилити увагу до зусиль учених, наукових і освітніх організацій і законодавчих структур із реалізації концепції відкритої науки.

Ключові слова: бібліометричні технології; інтеперабельність; наукометричні дослідження; консолідація даних; цифрові бібліотеки

Постановка проблеми. Наприкінці XX ст. бібліотечна Україна розпочала перехід від формування онлайн-ресурсів: електронних каталогів, довідкової й реферативної інформації — до створення широкого спектра повнотекстових колекцій та аналітики. У цьому процесі традиційна бібліотечна інформаційна система трансформувалася в конгломерат баз даних: бібліографічних, реферативних, повнотекстових, бібліометричних тощо, загостривши проблему їх інтеграції та консолідації.

З огляду на ці тенденції в бібліотечній сфері України назріла проблема, пов'язана з недостатньою увагою до розроблення теоретико-мето-

дологічних засад, що визначали б довгострокову перспективу розвитку та взаємодії бібліотек з інформаційним обміном ресурсами глобальних наукових комунікацій.

Для сучасної бібліотеки нагальним є розв'язання комплексу питань щодо прискореного переходу досліджень у цифрове середовище. Насамперед йдеться про розроблення нових концептуальних засад бібліотечно-інформаційної діяльності, що передбачають розширення її сутнісних функцій із питань консолідації загальнодоступних науково-інформаційних ресурсів та їх аналітичного опрацювання.

В умовах стрімкого зростання обсягів цифрових масивів з наявним розмаїттям форматів представлення і дублюванням даних нагальним є завдання впровадження інноваційно-технологічних рішень їх повноцінного охоплення та опрацювання.

Розв'язання цих проблем слід вважати стратегічним напрямом діяльності бібліотечних установ.

Аналіз досліджень і публікацій. В Україні питання, дотичні до проблематики розроблення теоретико-методологічних засад розвитку бібліотечної справи кінця ХХ ст. — початку ХХІ ст. у цифровому середовищі порушено в наукових працях багатьох учених і практиків бібліотечно-інформаційної сфери. Насамперед це наукові колективи, які очолювали академіки НАН України П. Андон, О. Онищенко, академік Міжнародної академії інформатизації М. Сенченко, членкиня-кореспондентка НАН України Л. Дубровіна.

Зокрема, науковий колектив під очільництвом П. Андона працював над питанням розбудови інтегрованих науково-інформаційних структур, що базуються на використанні сучасних інформаційних технологій. Науковці окреслили завдання розроблення теоретико-методологічних засад розвитку українського сегмента глобально-цифрового середовища наукових знань [1; 2].

О. Онищенко запропонував концепцію трансформації бібліотеки в загальнодержавний науково-інформаційний комплекс, реалізований на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) [3]. У колективній монографії "Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища" О. Онищенко, Л. Дубровіна та В. Горючий розглянули бібліотеку як невіддільний складник загальносуспільного комунікаційного процесу [4].

Л. Дубровіна висвітлила основні тенденції розвитку бібліотек і бібліотечної справи в Україні у ХХ ст.: функціонування в різних суспільно-політичних умовах, фундаментальні зміни в організації книгозбірень та їх ролі в суспільстві. Значну увагу авторка приділила розвитку бібліотечної науки: книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, теорії та практики бібліотечної справи [5].

М. Сенченко запропонував синергетичний підхід до побудови інтегрованого цифрового середовища видавництва і бібліотек. Учений також здійснив комплекс заходів із розроблення та впровадження в бібліотечну справу україномовної версії УДК. Окрім того, М. Сенченко був одним із новаторів процесів інформатизації бібліотек [6; 7].

Виокремимо також таких вчених, як О. Василенко, О. Григоревська (Воскобойнікова-Гузєва), К. Лобузїна, О. Сербін та ін., чий науковий до-

робок сприяв трансформації розмаїття бібліотечних спеціальностей у нову галузь науки — соціальні комунікації.

Дослідження, спрямовані на поглиблення інформаційно-аналітичного напрямку бібліотечно-інформаційної діяльності, провели М. Горючий, О. Кобєлев, С. Назаровець, Д. Солов'яненко, Т. Симоненко.

Водночас у зазначених розвідках замало уваги приділено проблематиці розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності через розширення її сутнісних функцій, зокрема технологій консолідації даних відкритих цифрових середовищ.

Мета статті — обґрунтування теоретико-методологічних засад упровадження інформаційно-консолідаційної функції у бібліотечну діяльність.

Поставлена мета зумовила розв'язання таких **завдань**:

— визначення принципів консолідації загальнодоступної інформації наукових комунікацій;

— упровадження інтегрованих технологій для забезпечення взаємодії між науково-інформаційними структурами;

— забезпечення присутності інформаційно-аналітичного підрозділу в бібліотеках наукових інституцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одне з тлумачень терміна "консолідована інформація", яке нині широко використовують, передбачає її здобуття з кількох джерел для забезпечення повноти, цілісності та несуперечливості під час подальшої систематизації й аналізу для ефективного використання у процесах супроводу ухвалення рішень.

Один із перших проектів здобуття консолідованої інформації мав на меті створення інформаційно-аналітичної системи "*Бібліометрика української науки*" (БУН). Сервіс було започатковано 2014 р. у межах упровадження бібліометричних технологій і наукометричних досліджень у НБУВ.

Доцільність реалізації проекту впливала як з потреби врахування глобальних інтеграційних тенденцій у системі наукових комунікацій, так і з економічних причин, оскільки розроблення та підтримка країноорієнтованих індексів цитування вимагатиме значних фінансових витрат. Проект реалізували фахівці відділу бібліометрії та наукометрії (до колективу основних упорядників входили Л. Костенко, О. Кузнецов, Т. Симоненко, О. Жабін) Служби інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) НБУВ.

Базовою платформою консолідації бібліометричних даних у системі БУН за критеріями загальнодоступності та обсягами індексованих

наукових матеріалів для здобуття перевірених у статистичному плані результатів слугує бібліометричний ресурс від *Google Scholar*. Він охоплює майже весь світовий науковий документний потік, за винятком матеріалів з обмеженим доступом. Серед інших наукометричних систем, з яких було запозичено загальнодоступні дані щодо українського наукового сегмента для оцінювання продуктивності дослідницької діяльності, слід виокремити *Scopus* та *Web of Science*.

Упорядники проєкту БУН зазначають, що наукометричний сервіс призначено для формування в суспільстві цілісного уявлення щодо стану та динаміки процесів, які відбуваються в науковому середовищі України [8; 9].

Забезпечення неперервності процесу здобуття консолідованої інформації можливо тільки за умови її загальнодоступності (тобто наявності у відкритому доступі). Під поняттям "відкритий доступ" розуміють насамперед знання, які науковці можуть вільно використовувати та поширювати без правових, технологічних чи соціальних обмежень [10]. Це сприяє підвищенню прозорості та відкритості процесу дослідження, зростанню якості й ефективності наукової системи загалом.

Офіційно термін "відкритий доступ" вперше був введений у науковий обіг у лютому 2002 р. на конференції з відкритого доступу і закріплений у *Budapest Open Access Initiative* (Будапештська ініціатива відкритого доступу) [11].

Суть поняття зводиться до таких визначень:

- безоплатний (*free*),
- негайний (*immediate*),
- постійний (*permanent*),
- повнотекстовий (*fulltext*),
- онлайн (*online*) доступ до наукових публікацій.

Якщо об'єднати ці характеристики, то модель передбачає доступ до матеріалів, які не обмежені нічим, окрім технологічних можливостей користувача, іншими словами: є вихід в інтернет — є доступ до інформації [10].

У відкритому доступі зацікавлені передусім науковці, які дістануть змогу не тільки ефективніше здобувати, а й передавати наукові знання. Результати досліджень свідчать, що публікація у відкритому доступі збільшує цитування статті приблизно у 2,5—5 разів [12]. Окрім цього, розміщення наукової статті в журналі відкритого доступу дасть ученому змогу оперативно заявити про авторство й захистити дослідження від плагіату [10].

Особливу увагу слід приділити створенню нових технологічних платформ, які уможливають публікацію інформації у процесі роботи, "відображаючи нескінченну природу наукового

дослідження". Серед новацій також виокремимо *Altmetrics* — нетрадиційну бібліометрію як доповнення чи альтернативу до більш традиційних метрик цитування, що має тенденцію до розгляду всіх засобів обговорення досліджень і визначення альтернативних показників їх важливості [10]. До інноваційних також належить можливість надання доступу не тільки до результатів дослідження, а й до первинних дослідницьких даних, зібраних під час його проведення [13]. Такий підхід дає змогу розв'язати низку проблем: "Обсяг щорічно виконаних науково-дослідницьких даних зростає щороку на 30%, але ніхто не зберігає їх й не керує ними ефективно або не робить їх загальнодоступними. Одне дослідження показало, що шанси на пошук джерел даних зменшуються на 17% щороку і що 80% дослідних даних втрачаються протягом двох десятиліть. Інше дослідження — 54% ресурсів, використаних для проведення експериментів у 238 опублікованих дослідженнях, не можуть бути визначені, роблячи перевірку даних неможливою" [10]. Збереження такої інформації не тільки сприяє підвищенню прозорості наукових досліджень, а й надає можливість перевірити висновки й скоротити витрати на повторне збирання відомостей для інших науковців, які можуть бути зацікавлені у використанні вихідних даних [10].

Правові основи для публікації творів у вільному доступі регламентують відкриті ліцензії, найпоширенішим видом яких є *Creative Commons*. У 2001 р. було створено однойменну некомерційну організацію, а у 2004 р. з'явилися перші відкриті ліцензії для розміщення контенту у вільному доступі, які, на відміну від традиційного *copyright*, дають змогу обмежувати набір прав залежно від побажань автора [13].

Визначення публікації відкритого доступу було підтверджене *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* (Берлінська декларація про відкритий доступ до наукових і гуманітарних знань, 22 жовтня 2003, Берлін, Німеччина) [14]. У центрі уваги декларації перебуває самозобов'язання діяти на благо суспільства. Науковці наголошують на готовності до подальшого просування нової парадигми відкритого доступу завдяки:

— заохоченню дослідників / грантоотримувачів до публікації праць відповідно до принципів відкритого доступу;

— заохоченню власників культурної спадщини до підтримки відкритого доступу через представлення їхніх ресурсів в інтернет-мережі;

— розвитку засобів і способів оцінювання цифрових матеріалів задля дотримання стандартів якості;

— захисту визнання публікацій у відкритому доступі для сприяння кар'єрному зростанню науковців;

— розбудові інфраструктури відкритого доступу через наповнення його змістом, розвиток програмного забезпечення, створення метаданих [13].

В Україні підтримка відкритого доступу також вийшла за межі ініціативи окремих науковців чи інституцій. Нагальність його поширення визнано на рівні держави. Зокрема, у грудні 2005 р. Верховна Рада України ухвалила Постанову "Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні", в якій відкритий доступ визнано одним із пріоритетів інформаційного суспільства в нашій державі, зокрема забезпечення відкритого безоплатного доступу до ресурсів, створених коштом Державного бюджету України, шляхом активізації робіт зі створення публічних інтернет-сховищ [15].

Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року "Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України", ухвалена Кабінетом Міністрів України 2016 р., передбачає всебічне сприяння створенню відкритого доступу до наукової інформації через розвиток відкритих електронних архівів [16].

Термін "інтероперабельність" (англ. *interoperability* — здатність до взаємодії), за Словником інформаційних технологій (Information Technology Vocabulary), позначає інформаційний обмін, виконання програми або передавання даних між різними функціональними модулями способом, який не потребує від користувача знань щодо унікальних характеристик цих модулів [17]. Інакше кажучи, це технологічна сумісність технічних рішень, які використовують під час надання електронних послуг, та їх здатність взаємодіяти між собою.

Є чотири аспекти *інтероперабельності*:

1) об'єкти інформаційного обміну — сутності, які насправді мають бути перетворені у сценаріях взаємодії. Ці сценарії охоплюють етапи від повного представлення змісту цифрового інформаційного об'єкта до найвищих представлень таких об'єктів (наприклад, через набори атрибутів метаданих). Через ці об'єкти інформаційного обміну користувач чи інша програмна платформа може взаємодіяти з основною системою;

2) функціональна інтероперабельність (уніфікація інтерфейсів) — створення загальної архітектури й переліку сервісів, що інтегрують контент в єдиній точці;

3) лінгвістична інтероперабельність — багатомовні інтерфейси користувача до цифрових бібліотек;

4) технологічні стандарти, що передбачають різні види взаємодії й мають значну кількість реалізацій, спрямованих на сумісність метаданих, як-от *Z39.50/SRU+SRW*, або методів збору на основі *OAI-PMH*, або підходів, заснованих на вебслужбах (*SOAP/UDDI*), або через стандартизовані в *JCR (JSR 170/283)* інтерфейси *API*, а також використання *GRID* на основі платформ, наприклад, *iRods* [18].

Окрім досліджень щодо обґрунтування теоретико-методологічних засад упровадження інформаційно-консолідаційної функції в бібліотечну діяльність, котра підтримується технологіями на базі інтероперабельності, важливими є напрацювання щодо подальшого розвитку сервісів інформаційно-аналітичної підтримки вітчизняної наукової діяльності.

Нагальною є потреба в роботі аналітичних служб у кризових ситуаціях. На початку XXI ст. світ здригається від нескінченної низки кліматичних, воєнних чи епідемічних потрясінь, які не обійшли стороною й нашу державу.

Наведемо одне з визначень терміну "аналітика": "...це цілісна сукупність принципів методологічного, організаційного й технологічного забезпечення індивідуальної й колективної розумової діяльності, що дає змогу ефективно опрацьовувати інформацію з метою вдосконалення якості наявних і придбання нових знань, а також підготовки інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень" [13].

Стрімке нагромадження значних обсягів цифрових масивів наукової інформації, вилучених із вхідного глобального документного потоку, потребує інноваційних технологій опрацювання інформаційно-аналітичних продуктів.

Перспективи подальших досліджень інформаційно-аналітичної діяльності наукових бібліотек зумовлено стрімкими процесами інтелектуалізації суспільної діяльності, потребою ухвалення обґрунтованих рішень і підвищенням вимог до діяльності бібліотек як базового елемента інформаційної інфраструктури суспільства [19].

Наголосимо на обов'язковому створенні аналітичних підрозділів у бібліотеках наукових установ. Доцільною є наявність розвинених інформаційно-аналітичних сервісів як на сайтах цифрових бібліотек, так і в їх інформаційно-аналітичних проєктах для забезпечення потреб окремих користувачів і владних структур з метою отримання інформаційно-прогностичних компонентів.

Концепція бібліотеки XXI ст. повністю відповідає діяльність НБУВ. В її структурі наявний такий підрозділ, як СІАЗ, створений 1992 р. Фахівці служби досліджують:

— особливості формування національного інформаційного простору, розвитку й функціонування соціальних комунікацій;

— шляхи впровадження електронних інформаційних технологій у бібліотечній сфері;

— специфіку формування оптимальних обсягів інформаційно-інтелектуального ресурсу для суб'єктів, які беруть участь у процесі ухвалення управлінських рішень;

— технології вдосконалення комунікації між громадянським суспільством і владними структурами, зокрема участь українських бібліотек у розвитку інформаційної інфраструктури електронного урядування в державі;

— проблеми вдосконалення інформаційно-аналітичної роботи бібліотек, моніторингу наукових комунікацій і формування джерельної бази для оцінювання результативності дослідницької діяльності в Україні [20].

СІАЗ забезпечує інформаційну підтримку органів державної влади. Серед замовників інформаційно-аналітичної продукції служби — центральні та регіональні управлінські структури, наукові установи, громадські організації. Важливим науково-прикладним завданням СІАЗ є вивчення сучасних наукових підходів до збереження бібліотеками широкого спектра інтернет-інформації соціально-політичного, правового й економічного спрямування через її консолідовану репрезентацію в інформаційно-аналітичних продуктах [20].

Серед продуктів СІАЗ — зазначена інформаційно-аналітична система "Бібліометрика української науки". Функціонал аналітичного інструментарію забезпечує статистичне опрацювання консолідованих даних із понад 57 тис. профілів науковців та установ, акумульованих в її базі даних. Опції системи дають змогу здобути та порівняти широкий спектр матеріалів, зокрема впорядкувати розподіл науковців за галузями знань, відомствами, установами, показниками індексу Гірша [9]. Аналітичний інструментарій системи "Бібліометрика української науки" сприяє забезпеченню якості та незаангажованості процесу оцінювання вітчизняного дослідницького доробку. Крім того, зростає достовірність та ефективність експертних висновків у прогнозуванні й визначенні перспективних напрямів дослідницької діяльності, що дає змогу заощадити бюджетні кошти.

Висновки. Одним з основних завдань стратегії цифрової трансформації бібліотеки XXI ст. є реалізація консолідаційного вектора її розвитку. Такий підхід базується на охопленні загальнодоступної інформації з наукових комунікацій за умови впровадження інтегрованих технологій для забезпечення повноцінної взаємодії між науково-інформаційними структурами. Не менш важливим завданням є обов'язкове створення інформаційно-аналітичного підрозділу в бібліотеках наукових інституцій і наявність розвинених інформаційно-аналітичних сервісів на їхніх веб-ресурсах. Слід досягти консолідації зусиль учених, наукових і освітніх організацій, законодавчих структур щодо підтримання концепції відкритої науки.

Список бібліографічних посилань

1. Андон П. І., Гришанова І. Ю., Резниченко В. А. SEMANTIC WEB як нова модель інформаційного простору Інтернет. *Проблеми програмування. Спец. випуск*. 2008. № 2—3. С. 417—430.
2. Копанєва В. О., Костенко Л. Й., Новицький О. В., Резніченко В. А. Завдання цифрової трансформації науково-інформаційного середовища. *Проблеми програмування*. 2023. № 1. С. 3—10.
3. Онищенко О. С., Попроцька В. Г. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як багато-профільний науково-дослідний центр. *Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку*. 2003. № 2. С. 15—39.
4. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища : монографія / О. С. Онищенко [та ін.]. Київ : НБУВ, 2012. 194 с. (Сучасні інформаційні технології).
5. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті / НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису. Київ : [б. в.], 2009. 530 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001898>.
6. Сенченко М. Сорок років: від проєкту АСНТІ до електронних бібліотек. *Вісник Книжкової палати*. 2024. № 4. С. 3—9. URL: <http://visnyk.ukrbook.net/article/view/305726>.
7. Сенченко М., Костенко Л., Копанєва В. Розвиток бібліотечно-інформаційних систем в умовах цифрової трансформації України. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 1. С. 16—22. doi: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).16-22. doi: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).16-22.
8. Бібліометрика української науки. 2024. URL: <https://nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page=about>.
9. Костенко Л., Симоненко Т., Жабін О. Проєкт "Бібліометрика української науки": ідея, реалізація, задуми. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 5. С. 30—33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2019_5_10.

10. Копанєва В. Наукова комунікація: від відкритого доступу до відкритої науки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 2. С. 35—45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2017_2_7.
11. Budapest Open Access Initiative. URL: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/>.
12. Brody T., Harnad S. Comparing the Impact of Open Access (OA) vs. Non-OA Articles in the Same Journals. *D-Lib Magazine*. 2004. № 6. Vol. 10. URL: <http://www.dlib.org/dlib/june04/harnad/06harnad.html>.
13. Копанєва В. О. Бібліотека в середовищі цифрової науки: системно-інтеграційна взаємодія : монографія / наук. ред. О. С. Онищенко. Київ : Ліра-К. 2020. 316 с.
14. Berlin Declaration. Open access. 2002. URL: <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>.
15. Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні : Постанова Верховної Ради України від 01.12.2005 № 3175—IV. *Відомості ВР України*. 2006. № 15. ст. 131.
16. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року "Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України" : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>.
17. IS 14692-1. Information Technology — Vocabulary, Part 1: Fundamental Terms [LITD 14: Software and System Engineering]. 2004. URL: <https://law.resource.org/pub/in/bis/S04/is.14692.1.1999.pdf>.
18. Новицька Т. Л., Левченко Я. С. Модель управління інформаційними ресурсами електронної бібліотеки наукової установи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Т. 39, Вип. 1. С. 209—221.
19. Кобелєв О. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як соціокомунікаційний феномен. *Вісник Книжкової палати*. 2009. № 10. С. 22—25.
20. СІАЗ про нас. 2024. SCRC. URL: <https://nbuviap.gov.ua/siaz/pro-nas-siaz>.

Leonid Kostenko,

PhD of Technical Sciences,

Senior Researcher of VNLU

Victoria Kopanieva,

PhD of History Sciences, Associate Professor,

Department of Information Communications,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Oleksandr Zhabin,

Researcher of VNLU

Library Ukraine in the XXI century: consolidation vector of development

The theoretical and methodological principles of further ways of functional development of the library of the 21st century have been determined.

The functions of obtaining and processing digital resources by the library, in particular the implementation of data consolidation technologies, were considered.

As an example of the formation of blocks of consolidated resources, the work of the national scientometric project the information-analytical system "Bibliometrics of Ukrainian Science" is highlighted.

The trends in the implementation of the concept of open access to scientific resources in the organization of information and communication support for research are analyzed.

Attention is focused on the importance of the presence of advanced information analytics services in domestic digital libraries of scientific institutions.

It was established that the aggravation of the problem of full coverage of open digital arrays requires a significant expansion of the information and communication functions of library institutions.

Conclusions were made regarding the development and implementation of innovative technological solutions for the consolidation of publicly available information on scientific communications.

A set of technological solutions to ensure the interoperability of domestic information systems is substantiated.

Provision of interaction with other information products without any restrictions on the basis of unification and standardization of open interfaces is considered.

The importance of the presence of an information and analytical unit in the libraries of scientific institutions is emphasized.

It is proposed to increase attention to the efforts of scientists, scientific and educational organizations and legislative structures regarding the concept of "open science".

Keywords: *bibliometric technologies; interoperability; scientometric research; data consolidation; digital libraries*

References

1. Andon F. I., Grishanova I. Yu. & Reznichenko V. A. (2008). SEMANTIC WEB kak novaya model informacionnogo prostranstva Internet. *Problemi programuvannya*, 2—3, pp. 417—430.
2. Kostenko L.Y., Kopanieva V. O., Novytskyi O. V., & Reznichenko V. A. (2023). Zavadannia tsyfrovoy transformatsii naukovy-informatsiinoho seredovyschcha. *Problemi programuvannya*, 1, pp. 3—10.

3. Onyshchenko O. S., & Poprotska V. H. (2003). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho yak bahatoprofilnyi naukovo-doslidnyi tsentr. *Biblioteka natsionalnykh akademii nauk: problemy funktsionuvannia, tendentsii rozvytku*, 2, pp. 15—39.
4. Onyshchenko O. S. et al. (2012). *Rozvytok resursnoi bazy vitchyznianoho informatsiinoho seredovyshcha*. Kyiv: NBUV.
5. Dubrovina L. A., & Onyshchenko O. S. (2009). Biblioteczna sprava v Ukraini v XX stolitti. *NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, Instytut rukopysu*, Kyiv, p. 530. Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001898>.
6. Senchenko M. (2024). Sorok rokiv: vid proektu ASNTI do elektronnykh bibliotek. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 4, pp. 3—9.
7. Senchenko M., Kostenko L., & Kopanieva V. (2022). Rozvytok bibliotечно-informatsiinykh system v umovakh tsyfrovoy transformatsii Ukrainy. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 1, pp. 16—22. doi: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).16-22.
8. *Bibliometryka ukrainskoi nauky. Pro proekt*. (2024). Available at: <https://nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page=about>.
9. Kostenko L., Symonenko T., & Zhabin O. (2019). Proekt "Bibliometryka ukrainskoi nauky": ideia, realizatsiia, zadumy. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 5, pp. 30—33. doi: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).16-22.
10. Kopanieva V. (2017). Naukova komunikatsiia: vid vidkrytoho dostupu do vidkrytoi nauky. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, pp. 35—45.
11. *Budapest Open Access Initiative*. (2002). Available at: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org>.
12. Brody T., & Harnad S. (2004). Comparing the Impact of Open Access (OA) vs. Non-OA Articles in the Same Journals. *D-Lib Magazine*, 6 (10). Available at: <http://www.dlib.org/dlib/june04/harnad/06harnad.html>.
13. Kopanieva V. O. (2020). *Biblioteka v seredovyshchi tsyfrovoy nauky: systemno-intehratsiina vzaiemodiia*. Kyiv: Lira-K.
14. Berlin Declaration. (2003). *Open Access*. Available at: <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>.
15. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan z pytan rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid vid 01.12.2005 № 3175—IV. (2006). *Vidomosti VR Ukrainy*, 15 (131).
16. *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotечноi spravy na period do 2025 roku "Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy"* : Rozporyadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 23 bereznya 2016 r. № 219-r. (2016). *Verhovna Rada Ukrayini*. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>.
17. *IS 14692-1. Information Technology — Vocabulary, Part 1: Fundamental Terms [LITD 14: Software and System Engineering]*. (1999). Available at: <https://law.resource.org/pub/in/bis/S04/is.14692.1.1999.pdf>.
18. Novytska T. L. (2014). Model upravlinnia informatsiinykh resursamy elektronnoi biblioteki naukovoї ustanovy. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*, 39 (1), pp. 209—221.
19. Kobylev O. (2009). Informacijno-analitchna diyalnist bibliotek yak sociokomunikacijnij fenomen. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 10, pp. 22—25.
20. SIAZ pro nas. (2024). *SCRC*. Available at: <https://nbuviap.gov.ua/siaz/pro-nas-siaz>.

Надійшла до редакції 30 жовтня 2024 року

УДК 027.7.021-048.35(477)"20"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.11(340).29-34

Віра Мельник,

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету "Львівська політехніка",
e-mail: vira.m.melnyk@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9622-5065>

Орест Наливайко,

аспірант кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету "Львівська політехніка"
e-mail: orest.o.nalyvaiko@lpnu.ua

Реформування діяльності університетських бібліотек України: тенденції та виклики XXI століття

У статті проаналізовано особливості реформування діяльності наукових університетських бібліотек України з огляду на сучасні тенденції та виклики XXI ст., як-от пандемія COVID-19 і збройне протистояння з РФ.

Наголошено на важливому внеску бібліотек ЗВО в розвиток наукового середовища університетів, що дасть змогу в майбутньому створити доступний і креативний простір для відвідувачів.

Констатовано, що бібліотеки орієнтують діяльність на сучасні вимоги щодо комфортного користування фондами та бібліотечним простором.

Зауважено, що виклики сьогодення спонукають вітчизняні університетські бібліотеки трансформуватися в універсальні заклади, розширювати й вдосконалювати інформаційні функції.

На прикладі діяльності двох університетських бібліотек України досліджено особливості впровадження технологій і методів роботи, що відповідають запитам цифрової аудиторії.

Підсумовано, що в критичних умовах особливої ваги набирають електронні ресурси та дистанційне обслуговування, які сприяють підтриманню й поглибленню наукової комунікації, адже саме академічні бібліотеки є ключовими партнерами для довгострокового майбутнього відкритої науки.

Ключові слова: університетська бібліотека; електронні ресурси бібліотек ЗВО; наукометрія; міжнародний бібліотечний абонемент; науково-технічна бібліотека Національного університету "Львівська політехніка"; бібліотека Українського католицького університету

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть завдяки широкому впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій та інноваційному вектору розвитку бібліотечної справи формат діяльності бібліотек і їхня роль в суспільстві докорінно змінюються. Зазнають реформування й модернізації і напрями роботи бібліотек закладів вищої освіти (ЗВО), яким належить вагома роль у вихованні та навчанні майбутніх фахівців. Нині бібліотеки університетів трансформуються в інформаційні центри, які виконують наукову, освітню, виховну та інформаційну функції.

У складних умовах сьогодення, коли змінюються моделі комунікації, умови навчального процесу, потреби користувачів-студентів, викладачів і науково-педагогічного персоналу, університетські бібліотеки мають адаптуватися до викликів і постійно вдосконалювати діяльність, щоб відповідати запитам користувачів цифрової доби.

Суттєві корективи у функціонування українських бібліотек, зокрема й університетських, вносять кризові стани суспільства, як-от пандемії та війни, актуалізуючи формат дистанційної роботи, впровадження й широке використання новітніх технологій, можливостей соціальних мереж тощо.

Отже, проблема розвитку сучасної бібліотеки ЗВО та модернізації її функцій є актуальною та потребує дослідження. У пропонованій статті розглянуто підходи до організації роботи вітчизняних університетських бібліотек, враховуючи поточні тенденції та виклики.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання розвитку бібліотек ЗВО, їх організаційної структури, наповнення та ролі у сфері освіти частково розглянуто у працях Н. Грабар [3] і С. Молчанової [5]. Н. Вовк [1] зосереджує увагу на інформатизації бібліотек ЗВО. О. Воскобойнікова-Гузєва [2], О. Онищенко [4], Т. Павлуша [9], Г. Шемаєва [11] розглядають бібліотеку як осередок інформаційної культури та елемент системи соціальних комунікацій.

Перспективи розвитку бібліотек розглянуто у працях закордонних науковців Б. Ленга, Р. Стюарта, Т. Манна.

Водночас попри значну кількість праць, присвячених проблематиці діяльності університетських бібліотек у сучасних умовах, її актуальність лише зростає, передусім питання модернізації й цифровізації основних напрямів роботи, що мають відповідати запитам користувачів.

Мета статті — дослідити аспекти реформування діяльності університетських бібліотек України, враховуючи тенденції та виклики сучасних реалій.

Для досягнення мети використано загальнонаукові та теоретичні методи дослідження: дедуктивний, синтезу, аналізу та порівняння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні тенденції цифровізації майже всіх сфер діяльності суспільства спонукають бібліотеки ЗВО вдосконалювати формати роботи, розширювати спектр послуг і сервісів, інноваційно розв'язувати традиційні завдання. Особливої ваги набувають технологічні можливості бібліотеки ЗВО, що відповідає за ефективний інформаційний супровід освітнього й наукового процесів, зокрема й у кризових ситуаціях, спричинених викликами сьогодення: створення онлайн-простору, налагодження дистанційного обслуговування, надання віддаленого доступу до власних і світових інформаційних ресурсів, університетських репозитаріїв тощо.

Широке впровадження ІКТ і сучасних цифрових сервісів у роботу університетських бібліотек, зумовлене викликами останніх років, дає змогу ефективно виконувати свої функції у віддаленому режимі, підтримуючи постійну комунікацію з аудиторією за будь-яких умов. Більшість бібліотечних установ ЗВО мають власні вебсайти, сторінки в популярних соціальних мережах, як-от Facebook, Instagram, що наразі є одним із найефективніших засобів продуктивної комунікації, поширення інформації та піднесення процесу обслуговування освітнього середовища на новий рівень.

Аспекти реформування діяльності університетських бібліотек України з огляду на сучасні тенденції та виклики розглянемо на прикладі роботи Науково-технічної бібліотеки Національ-

ного університету (НТБ НУ) "Львівська політехніка" та бібліотеки Українського католицького університету (УКУ).

НТБ Львівської політехніки є однією з найбільших бібліотек закладів вищої освіти України. Як структурний підрозділ університету виконує функції бібліотечно-бібліографічного, науково-інформаційного, навчально-допоміжного та культурно-просвітницького закладу, забезпечує навчальний процес, науково-педагогічну діяльність, науково-дослідну, виховну й культурно-просвітницьку роботу з книгами, іншими носіями інформації, що становлять бібліотечний фонд [15].

У бібліотеці функціонують 11 структурних підрозділів, фонди поділяються на основний книжково-журнальний і резервний. Основний книжково-журнальний фонд НТБ Львівської політехніки налічує 1 млн 800 тис. примірників; резервно-обмінний фонд (7,5 тис. примірників) складається з дублетних примірників малоактуальних видань, що за тематикою не відповідають профілю навчальної та наукової роботи університету та призначені для обміну з іншими бібліотечними установами [8; 15].

На вебсайті бібліотеки репрезентовано широкий спектр електронних послуг і ресурсів, як-от: наукометрія, інформаційний супровід дослідження, тематичний добір літератури, формування публікаційної стратегії науковця, визначення УДК та авторського знаку, електронне доставляння документів; надання доступу до найбільших і найавторитетніших світових баз даних Scopus і Web of Science; електронних книг (майже 39 тис. видань) на платформі ScienceDirect (включно з безстроковим доступом до колекції з 2088 електронних монографій 2019—2020 рр.); повнотекстових електронних ресурсів Research4Life; ресурсів ASTM Compass; колекцій видавництва Oxford University Press; "Календаря визначних дат Львівської політехніки" [14].

Розглядаючи структуру НТБ Львівської політехніки, варто приділити увагу електронному архіву (ЕА) наукових публікацій, що є відкритим репозитарієм і містить опубліковані наукові матеріали від 2000 р. [14]. В архіві зберігаються переважно наукові матеріали працівників університету. Він складається з відкритого наукового архіву, електронного архіву НТБ, кваліфікаційних студентських робіт і матеріалів партнерів університету. Відкритий науковий архів містить лише раніше опубліковані наукові праці зареєстрованих користувачів. У фондах ЕА бібліотеки наявні матеріали, опубліковані працівниками Львівської політехніки. Кваліфікаційні роботи бакалаврів і ма-

гістрів розміщено в окремому фонді архіву, як і матеріали установ-партнерів. Практичну цінність має функція самоархівування [6].

НТБ Львівської політехніки надає у вільне користування електронний каталог (ЕК), що є основою ефективного пошуку літератури та виконання запитів.

Особливістю університетської бібліотеки є віртуальний читальний зал LibraryGO, що надає онлайн-доступ до повнотекстових підручників, посібників, монографій. Ця опція є зручною для ефективною роботи викладачів і студентів у складних умовах сьогодення, адже проєкт передбачає цілодобову підтримку, має зручний і зрозумілий інтерфейс, надає доступ до метаданих книги тощо [7; 14].

На сайті також репрезентовано таку цифрову послугу, як віртуальне навчальне середовище, створене для підтримки процесу дистанційного навчання. Це мережевий сервіс для щоденного користування, що містить усі необхідні елементи теоретичних і практичних знань, контролю та самооцінювання навчальної діяльності, форми організації адаптації, мотивації й творчої спрямованості [16].

На думку В. Шекеневої, НТБ Львівської політехніки активно сприяє виконанню одного з основних завдань цього закладу освіти, — навчити майбутніх фахівців самостійно опанувати нові знання, орієнтуватися в потоці науково-технічної інформації та критично її аналізувати, взаємодіяти з міжнародним науковим середовищем [10].

Отже, комплекс електронних послуг і сервісів НТБ Львівської політехніки дає змогу успішно адаптувати освітній процес відповідно до сучасних викликів цифрового суспільства, а також кризових умов останніх років.

Бібліотека Українського католицького університету — одна з провідних університетських бібліотек держави — є яскравим прикладом інноваційної діяльності. Бібліотека має найбільшу колекцію богословської літератури, унікальною особливістю є фонд стародруків і спеціальних колекцій [7].

Головну місію бібліотека вбачає в забезпеченні освітніх, культурних, інтелектуальних та інформаційних потреб університетської спільноти й відвідувачів. Специфічною унікальною ознакою бібліотеки є розміщення книг згідно з класифікацією Бібліотеки Конгресу США. Ця система дає відвідувачам змогу самостійно знаходити книги в читальних залах. Книгосховища поділяються на загальне й дослідницьке. Важливо, що в постійному доступі перебуває електронний каталог.

Бібліотека УКУ надає вільний доступ користувачам до відкритих міждисциплінарних, професійних чи вузькоспеціалізованих баз книг, архівних документів, матеріалів, оцифрованої періодици, а також фільмів, фотографій, музичних творів тощо [17].

Інституційний репозитарій УКУ (ErUCU) було започатковано у лютому—квітні 2015 р. у межах реалізації проекту Online Education and e-Learning Environment at Ukrainian Catholic University (2014—2016). В електронному архіві накопичуються, зберігаються та систематизуються праці науково-педагогічних, наукових працівників і здобувачів УКУ [17].

На вебсторінці бібліотеки розміщено прикладні інструменти, інструкції, корисні лінки, анонси та постселізи різноманітних заходів з інформаційної грамотності, наукометрії, відкритої науки, що дає змогу забезпечити науково-педагогічний склад й аспірантів корисною інформацією та інструментами для ефективного проведення досліджень.

Бібліотека УКУ пропонує доступ до RapidILL — міжнародного бібліотечного абонементу, що дає змогу отримувати доступ до колекцій понад 500 провідних бібліотек світу [6]. RapidILL є одним з продуктів Clarivate (зокрема, її частини ExLibris), які компанія надала українським інституціям на знак підтримки країни після початку повномасштабного вторгнення РФ [17].

Для користувачів бібліотеки УКУ доступним є ВЕТН-замовлення. Варто зауважити, що від 2012 р. бібліотека підтримує партнерські відносини, а у грудні 2022 р. на правах екстраординарного члена долучилися до спільноти ВЕТН (Bibliothèques Européennes de Théologie, Асоціація європейських богословських бібліотек).

Одним із нових форматів співпраці є обмін електронними копіями фрагментів видань із бібліотек — членів ВЕТН. Поміж партнерів, які надають електронні копії видань, — бібліотечні установи з 16 європейських країн, зокрема Польщі, Франції, Німеччини, Італії, Швеції, Великої Британії та ін. [17].

Бібліотека УКУ також пропонує такі послуги, як електронне доставляння документів, присвоєння індексу УДК, замовлення книг та періодици для навчання й розвитку, кон-

сультації бібліотекарів у пошуку літератури, створення полиці викладача [13].

Важливою функцією бібліотеки УКУ є розвиток електронних ресурсів. Одне з вагомих місць посідає JSTOR — повнотекстова цифрова бібліотека, доступ до якої УКУ частково надає безоплатно. До 2017 р. бібліотека використовувала автоматизовану бібліотечну інформаційну систему MARC-SQL, а нині використовує АБІС Koha. Це дає змогу максимально автоматизувати робочі процеси та підвищити якість обслуговування читачів.

Окрім того, бібліотека УКУ надає можливість дистанційно створювати запити та ознайомлюватися з фондами, 80% яких розміщено у відкритому просторі читальних залів [7].

У роботі із систематизації матеріалів бібліотекарі використовують Online Computer Library Center [13].

Роль наукової чи університетської бібліотеки змінювалася разом зі зміною пріоритетів наукової комунікації, і нині саме академічні бібліотеки є ключовими партнерами для довгострокового майбутнього відкритої науки. Варто наголосити на активній діяльності університетських бібліотек зі створення профілів науковців, розв'язання питань інтелектуальної власності тощо [10]. Проте їх робота потребує систематизації та унормування [12], адже наукова комунікація на сучасному етапі зазнає глибоких структурних змін, спричинених поширенням цифрових технологій і трансформацією традиційних моделей діяльності.

Висновки. Аналізуючи особливості реформування діяльності вітчизняних університетських бібліотек в сучасних умовах, можна зробити висновок, що процеси глобальної цифровізації, численні загрози та виклики, як-от пандемія та воєнний стан, зумовлюють трансформацію функцій цих установ задля якісного супроводу освітнього процесу, підтримання його безперервності, а також сприяють переосмислення їх ролі в науково-суспільному житті. Завдяки використанню новітніх інформаційно-комунікаційних технологій університетські бібліотеки пропонують широкий спектр електронних ресурсів і дистанційних послуг, що вкрай важливо в мінливих умовах сьогодення.

Список бібліографічних посилань

1. Вовк Н. С. Використання бібліотечних сторінок у соціальних мережах з метою морально-інформаційної підтримки читачів у березні—квітні 2022 року. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2022. Вип. 61. С. 94—105.
2. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : Академперіодика, 2014. 362 с.

3. Грабар Н. Г. Соціально-психологічні проблеми спілкування у віртуальній реальності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 3—4. С. 82—85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2012_3-4_13.
4. Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток : монографія / О. С. Онищенко [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2013. 208 с.
5. Молчанова С. А. Бібліотека ЗВО як центр формування навичок здорового способу життя студентів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. 2018. Вип. 5. С. 178—184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprknuiobk_2018_5_34.
6. Найвідоміші бібліотеки Львова. *Національна спілка письменників України*. URL: <https://nspu.com.ua/novini/najvidomishi-biblioteki-lvova/>.
7. Найвідоміші бібліотеки Львова. *Я Львів'янин*. URL: <http://surl.li/wfvsux>.
8. Белоус І. О. Науково-технічна бібліотека Національного університету "Львівська політехніка" : [монографія] / І. О. Белоус, О. В. Шишка, Д. О. Тарасов ; за ред. А. Г. Загороднього ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". Львів : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2009. 195 с.
9. Павлуша Т. Тези доповідей. *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 4—6 жовт. 2016 р.) / [редкол.: В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів наук. б-к та інформ. центрів акад. наук — членів МААН. Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2016. 640 с.
10. Шекенева В. І. Бібліотека закладу вищої освіти — осередок формування культури академічної доброчесності. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. 2018. № 5. С. 192—196.
11. Шемаєва Г. В. Тенденції розширення взаємозв'язків бібліотеки у системі соціальних комунікацій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 2. С.60—65.
12. Ярошенко Т., Сербін О., Ярошенко О. Відкрита наука: роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2022. № 5 (2). С. 277—292. doi: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270132>.
13. Важливі зміни в бібліотечному світі. *УКУ. Центр ім. митрополита Андрея Шептицького* : вебсайт. URL: <https://center.ucu.edu.ua/biblioteka-novynu/vazhlyvi-zminy-v-bibliotechnomu-sviti/>.
14. Науково-технічна бібліотека Національного університету "Львівська політехніка" : вебсайт. URL: <https://library.lpnu.ua/>; Електронний науковий архів Національного університету "Львівська політехніка". URL: <https://ena.lpnu.ua/>.
15. Науково-технічна бібліотека. *Електронна енциклопедія Львівської політехніки*. URL: http://wiki.lpnu.ua/wiki/Науково_технічна_бібліотека.
16. Національний університет "Львівська політехніка" : вебсайт. URL: <https://lpnu.ua/tsdn/virtualne-navchalne-seredovyshche>.
17. Бібліотека УКУ. *Центр ім. митрополита Андрея Шептицького* : вебсайт. URL: <https://center.ucu.edu.ua/biblioteka/>.

Vira Melnyk,

*PhD of Historical Sciences,
Associate Professor of the Social Communications
and Information Activities, National University "Lviv Polytechnic"*

Orest Nalyvaiko,

*PhD Student of the Department
Social Communications and Information Activities,
National University "Lviv Polytechnic"*

Reforming the activity of university libraries of Ukraine: trends and challenges of the XXI century

The article analyzes the work of scientific university libraries in the conditions of war and pandemic, notes the important and invaluable contribution of libraries to the development of the university's scientific space, which in the future will help create a new accessible and creative space for researchers.

The main attention is paid to the development and transformation of the library space. The orientation of libraries to modern requirements for comfortable use of funds and space is considered. Today's challenges force university libraries to become universal institutions, expand and improve their information functions. As the analysis of several library projects has shown, under current conditions it will only improve and be interpreted.

On the example of the activity of two university libraries of Ukraine, the peculiarities of the introduction of innovations and innovations in the development of library affairs in Ukraine through the prism of social and scientific aspects in the era of war and pandemic are studied.

It is concluded that in critical conditions, electronic resources and remote service gain special importance, which contributes to the support and deepening of scientific communication, because it is academic libraries that are key partners for the long-term future of open science.

Keywords: university library; electronic resources of higher educational institutions libraries; scientometrics; international library subscription; scientific and technical library of the National University "Lviv Polytechnic"; library of the Ukrainian Catholic University

References

1. Vovk N. S. (2022). Vykorystannia biblioteknykh storinok u sotsialnykh merezhakh z metoiu moralno-informatsiinoi pidtrymky chytachiv u berezni—kvitni 2022 roku. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 61, pp. 94—105.
2. Voskoboinikova-Huzieva O. V. (2014). *Stratehii rozvytku bibliotekno-informatsiinoi sfery Ukrainy: henezys, kontseptsii, modernizatsiia* : monohrafiia. Kyiv: Akadempriodyka.
3. Hrabar N. H. (2012) Sotsialno-psykholohichni problemy spilkuвання u virtualnii realnosti. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3—4, pp. 82—85. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2012_3-4_13.
4. Onyshchenko O. S. [ta in.]. (2013). *Informatyzatsiia i modernizatsiia sotsiokulturnoi sfery suspilstva: vzaemodiia ta rozvytok* : monohrafiia. Kyiv: Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho.
5. Molchanova S. A. (2018). Biblioteka ZVO yak centr formuvannya navichok zdorovogo sposobu zhittya studentiv. *Naukovi praci Kam'yanec-Podil'skogo nacionalnogo universitetu imeni Ivana Ogiyenka. Seriya: Bibliotekoznavstvo. Knigoznavstvo*, 5, pp. 178—184.
6. Najvidomishi biblioteki Lvova. (n. d.). *Nacionalna spilka pismennikov Ukrainy*. Available at: <https://nspu.com.ua/novini/najvidomishi-biblioteki-lvova/>.
7. Najvidomishi biblioteki Lvova. (n. d.). *Ya Lviv'yanin*. Available at: <http://surl.li/wfvsvx>.
8. Bielous I. O. & Shyshka O. V. (2009). *Naukovo-tehnichna biblioteka Natsionalnogo universytetu "Lvivska politehnika"* : monohrafiia. Lviv.
9. Pavlusha T. (2016). Tezi dopovidej. *Biblioteka. Nauka. Komunikaitsiia: formuvannya natsionalnogo informatsiinoho prostoru : materiali mizhnar. nauk. konf. (Kiyiv, 4—6 zhovt. 2016 r.)*. Kyiv: NBU im. V. I. Vernadskoho.
10. Shekeneva V. I. (2018). Biblioteka zakladu vyshchoi osvity — osередok formuvannya kultury akademichnoi dobrochesnosti. *Naukovi pratsi Kamianets-Podil'skoho natsionalnogo univer-sytetu im. I. Ohienka. Seriya: Bibliotekoznavstvo. Knyhoznavstvo*, 5, pp. 192—196.
11. Shemaieva H. V. (2012). Tendentsii rozshyrennia vzaieozv'iazkiv biblioteki usystemi sotsial-nykh komunikatsii. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, pp. 60—65.
12. Yaroshenko T., Serbin O. & Yaroshenko O. (2019) Vidkryta nauka: rol universytetiv ta bibliotek u suchasnykh zminakh naukovoi komunikatsii. *Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnologii v sotsiokulturnii sferi*, 5 (2), pp. 277—292. doi: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270132>.
13. Vazhlyvi zmini v biblioteknomu sviti. (n. d.) *UKU. Centr im. mitropolita Andriya Sheptickogo* : vebсайт. Available at: <https://center.ucu.edu.ua/biblioteka-novyny/vazhlyvi-zminy-v-biblioteknomu-sviti/>.
14. *Naukovo-tehnichna biblioteka Nacionalnogo universitetu "Lvivska politehnika"* : vebсайт. (n. d.). Available at: <https://library.lpnu.ua/>; *Elektronnij naukovij arhiv Nacionalnogo universitetu "Lvivska politehnika"*. (n. d.). Available at: <https://ena.lpnu.ua/>.
15. Naukovo-tehnichna biblioteka. *Elektronna encyklopediya Lvivskoyi politehniky*. Available at: http://wiki.lpnu.ua/wiki/Naukovo_tehnichna_biblioteka.
16. *Nacionalnij universitet "Lvivska politehnika"* : vebсайт. (n. d.). Available at: <https://lpnu.ua/tsdn/virtualne-navchalne-seredovyshe>.
17. Biblioteka UKU. *Centr im. mitropolita Andriya Sheptickogo* : vebсайт. (n. d.). Available at: <https://center.ucu.edu.ua/biblioteka/>.

Надійшла до редакції 9 жовтня 2024 року

УДК 027.7/8.081:004.77](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.11(340).34-41

Тетяна Павленко,

наукова співробітниця відділу

науково-освітніх інформаційних ресурсів

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,

e-mail: tetana1806@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3244-7897>

Упровадження цифрових ресурсів у роботу освітянських бібліотек: виклики та можливості

У статті досліджено аспекти адаптації освітянських бібліотек до умов епохи цифровізації, особливості їх інноваційної діяльності, інтеграції електронних ресурсів у бібліотечне середовище. Заходи з модернізації роботи освітянських бібліотек передбачають упровадження сучасних технологій, урізноманітнення електронних ресурсів, удосконалення пошукових систем, надання онлайн-послуг та інших сервісів, що дають

користувачам змогу зручно та ефективно здобувати потрібну інформацію, допомагають бібліотекам залишатися конкурентоспроможними в цифровому середовищі. З'ясовано, що завдяки сучасним інформаційним технологіям бібліотеки забезпечують швидкий і зручний доступ до ресурсів, ефективно проведення дистанційного навчання й досліджень, що сприяє підвищенню рівня обслуговування користувачів і розвитку бібліотечної галузі.

Констатовано, що важливим аспектом діяльності освітянських бібліотек є підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу. Фахівці мають бути готовими до роботи з новими технологіями та методами, що мають вдосконалювати та урізноманітнювати обслуговування користувачів. Окрім того, бібліотеки можуть співпрацювати з IT-компаніями для ухвалення та реалізації інноваційних рішень.

Підсумовано, що активна взаємодія бібліотек з освітніми установами та іншими організаціями допоможе їм адаптуватися до змін і стати центрами інформаційної підтримки освітян. Завдяки обміну ресурсами, навчальними матеріалами й інноваціями освітянські бібліотеки стають важливими партнерами педагогічної спільноти в пошуку та забезпеченні доступу до актуальної інформації, створенні конкурентоспроможних освітніх програм тощо.

Ключові слова: цифрові ресурси; освітянські бібліотеки; інформаційні технології; бібліотечні сервіси

Постановка проблеми. Сучасна освітянська бібліотека є невіддільною частиною глобального інформаційного простору, адже відіграє важливу роль у навчальних, культурних і соціальних аспектах життя. Дослідження, присвячені розвитку бібліотек закладів освіти, особливо актуальні в контексті трансформації інформаційно-освітнього середовища. Цифрова доба надає нові можливості для модернізації освітнього сектору загалом та освітянських бібліотек зокрема.

На початку XXI ст. розпочався процес трансформації бібліотек у відкритий цифровий багатofункціональний простір, що об'єднує всіх учасників навчального процесу. Мета сучасної бібліотеки навчального закладу — стати інтегрованим центром інформаційної підтримки навчального та науково-дослідного процесу.

Освітянські бібліотеки є не лише структурними підрозділами закладів освіти, а й активними підсистемами, які допомагають втілювати у життя стратегічні завдання шкіл та університетів, впливаючи на якість освітніх послуг.

Дослідження проблем розвитку провідних освітянських бібліотек в епоху цифровізації, визначення пріоритетів діяльності, напрямів і завдань, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері реформування освіти, вважаємо актуальним і науково перспективним.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання цифрової трансформації освітянських бібліотек вивчали українські науковці О. Башун, Т. Вилегжаніна, О. Воскобойнікова-Гузєва [2], С. Горова, Л. Дубровіна, Л. Костенко, І. Лобузін, О. Онищенко, В. Попик, І. Хемчян [4], В. Добровольська [5], Н. Кропачева [6; 8], О. Кузьмінська [9], О. Сербін, Г. Солоїденко, І. Шевченко, Т. Ярошенко та інші.

Глобалізаційний контекст процесів цифрової трансформації освітянських бібліотек досліджу-

вав С. Денбовецький [3], а питання інтеграції електронних ресурсів у бібліотечному середовищі закладу вищої освіти — І. Бондар [1]. Концепцію Бібліотеки 4.0. аналізували С. Назаровець та Є. Кулик [7].

Порушену проблематику також розглядали закордонні науковці К. Konings, R. Dekker [11], B. Walsh, H. Rana [13].

Мета статті — дослідити особливості інноваційної діяльності бібліотек в епоху цифрового суспільства та глобалізації; проаналізувати аспекти інтеграції електронних ресурсів у бібліотечне середовище освітніх закладів; виявити переваги та недоліки, пов'язані з цим процесом.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовано загальнонаукові методи дедукції й індукції, аналізу й синтезу, порівняння, узагальнення, абстрагування й конкретизації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні бібліотеки змушені адаптувати діяльність до мінливих умов зовнішнього та внутрішнього середовища, що передбачає трансформацію традиційних функцій з огляду на виклики цифрової доби.

Зміна характеристик освітнього середовища позначається на бібліотечній сфері загалом і на характері співпраці між навчальними закладами зокрема. Один з основних напрямів — розвиток взаємодії освітянських бібліотек, передовсім наукових, із бібліотеками закладів вищої освіти, середніх професійних навчальних закладів, шкільними бібліотеками. Така комунікація не лише суттєво підвищує якість бібліотечних матеріалів і послуг, а й сприяє розвитку науково-освітньої інфраструктури. Поглиблення співпраці забезпечує доступ до великих інформаційних ресурсів, стимулює обмін досвідом між фахівцями та створення єдиної інформаційно-освітньої мережі. Цей процес безпосередньо

впливає на ефективність інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів і підвищує якість освітніх програм для всіх учасників навчального процесу. Важливо розробити спільні стратегії, стандарти й практики, що забезпечать комунікацію між усіма учасниками освітнього та бібліотечного секторів.

У нинішніх умовах найрезультативнішою є співпраця в галузі інформаційних технологій, завдяки якій з'являється можливість використання бібліотечних ресурсів "сторонніми" особами без шкоди для інтересів основних користувачів, гарантується цілісність інформаційного обслуговування, зберігаються елементи фінансування, репутації та конкурентоспроможності бібліотек. Окрім того, ця співпраця позитивно впливає на розвиток бібліотечних установ як ресурсних центрів дистанційної освіти, що відповідає стратегіям і тенденціям реформ освітньої галузі.

Сучасна бібліотека як інформаційно-комунікаційна система продукує та концентрує інформаційні ресурси у традиційній та електронній формах, надає вільний доступ до них і є посередником у соціальній комунікації. Основний критерій оцінювання діяльності бібліотеки — рівень організації інформаційних ресурсів. Завдяки впровадженню новітніх інформаційних технологій бібліотеки стають привабливішими для веборієнтованих користувачів (дослідників, викладачів, учителів), а також для представників "цифрового покоління". У цьому контексті зростає значення бібліотечно-інформаційної діяльності зі створення електронних каталогів, баз даних, науково-довідкових матеріалів, надання онлайн-доступу до віддалених інформаційних ресурсів інших бібліотек, інформаційних центрів і мереж.

Донедавна інформаційне забезпечення освітнього процесу в навчальних закладах базувалося на традиційних інформаційних ресурсах (бібліотечних фондах). Реалізація концепції нової української школи, реформи у вищій освіті та низка суспільно значущих подій, як-от пандемія COVID-19 і повномасштабне вторгнення РФ, змусили оптимізувати процеси формування та використання інформаційних ресурсів освітянських бібліотек. У контексті нової парадигми освіти формується нова філософія їхніх функцій. У пріоритеті — сервісна діяльність, спрямована на підвищення ефективності та якості забезпечення інформаційних потреб користувачів, а також спільне створення та використання інформаційних ресурсів.

Упродовж останніх років освітянські бібліотекарі активно досліджують, обговорюють і

практикують напрями обслуговування користувачів різних вебплатформ у мережевому середовищі. Перші спроби створення й використання онлайн-бібліотек у нашій країні були здебільшого хаотичними й викликали суперечки щодо їх ефективності. Згодом бібліотеки планували розроблення нових сервісів з огляду на потреби користувачів, тенденції технологічного розвитку та стан інформаційного ринку, демонструючи успішний досвід модернізації бібліотечно-інформаційних послуг і вміння адаптуватися до викликів зовнішнього середовища. В осяжному майбутньому трансформаційні процеси в бібліотеках безпосередньо залежатимуть від подальшого вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій.

У XXI ст. розвиток бібліотечної справи тісно пов'язаний із поняттями Бібліотека 2.0, Бібліотека 3.0 та Бібліотека 4.0.

У 2005 р. Т. О'Рейлі, прихильник руху за вільне програмне забезпечення (ПЗ), опублікував статтю "Що таке Веб 2.0", в якій визначив найважливіші принципи розвитку глобальної веб-спільноти того часу, які назвав Веб 2.0. Науковець акцентував на особливій ролі користувачів інтернет-сервісів Веб 2.0, котрі перетворювалися з пасивних "споживачів інформації" на "творців інформації", виробляючи, доповнюючи й перевіряючи контент, роблячи сервіси Веб 2.0 повнішими й досконалішими [10].

Термін Веб 2.0 швидко набув популярності й сприяв появі схожих понять, зокрема й Бібліотека 2.0, що позначає: "...використання інтерактивних, спільних, мультимедійних вебтехнологій для бібліотечних вебсервісів і потреб колекцій". За аналогією з протиставленням Веб 1.0 проти Веб 2.0 бібліотекарі почали розглядати Бібліотеку 1.0 як консервативну й традиційну, з пасивними користувачами. Натомість модель Бібліотека 2.0 відходить від архаїчних схем обслуговування, а провідну роль у процесі формування основних послуг відіграє активна участь користувачів.

Концепція Бібліотека 2.0 мала базуватися на таких принципах: широке використання мультимедіа; орієнтованість на читача; можливість спілкування з іншими користувачами та працівниками бібліотеки. Однак головна ідея Бібліотеки 2.0 полягає в тому, що бібліотечні установи мають виконувати не лише пошукову функцію, а й надавати користувачам можливість безпосередньо впливати на їхню діяльність.

В українських книгозбірнях ідея Бібліотеки 2.0 не набула підтримки. Немає даних про те, як

ці інновації сприймають користувачі, наскільки вони ефективні, скажімо, коли зростає кількість документів, які видають на руки.

Використання вікітехнологій в українських бібліотеках здебільшого обмежувалося редагуванням і створенням статей у відкритій багатомовній онлайн-енциклопедії "Вікіпедія". До того ж ця діяльність мала стохастичний характер. Серед оригінальних бібліотечних вікіпроектів варто згадати "Короткий посібник користувача АБІС Коха". Однак через невелику кількість українських бібліотек із відкритими автоматизованими бібліотечно-інформаційними системами Коха лише обмежене коло читачів змогло скористатися проектом.

Модель Бібліотека 3.0 є своєрідним гібридом попередніх версій. Невиправдані очікування від головної ролі користувача в розвитку бібліотечних послуг вплинули на те, що саме бібліотекар став посередником між інформацією та читачем. Наприклад, фолксономію — практику спільної класифікації інформації за допомогою довільно обраних міток, яка стала невіддільною частиною Бібліотеки 2.0, замінив новий стандарт каталогізації — Resource Description and Access (RDA), що містить інструкції та принципи опису інформаційних ресурсів і доступу до них. Якщо ідеї Бібліотеки 2.0 було частково реалізовано завдяки зусиллям певних бібліотечних колективів та окремих фахівців українських книгозбірень, то якісна реалізація концепції Бібліотека 3.0 потребувала скоординованих дій широкого кола осіб і без загальної підтримки бібліотечної спільноти виявилася вкрай проблематичною.

Водночас ресурси та сервіси, створені в межах Веб 3.0, успішно розвиваються, багато дослідників вже обговорюють концепцію Веб 4.0 — четверте покоління розвитку інтернету, що поєднує штучний інтелект, інтернет речей, блокчейни, метавсесвіти та доповнену реальність, є симбіозом людини й машини.

Реалізація моделі Бібліотека 4.0 не може базуватися лише на технологіях, адже пов'язана зі зміною пріоритетів інформаційних потреб користувачів, трансформацією бібліотечних сервісів і послуг, переосмисленням моделей організації та фінансування інформаційної галузі загалом. Щоб комплексно проаналізувати перспективи формування загальної концепції Бібліотека 4.0, слід врахувати прогнози американського Центру бібліотек майбутнього, що працює над визначенням перспектив розвитку бібліотек. Аналітики оперативно відстежують і вже впроваджені бібліотечні інновації, й ті, що пере-

бувають на стадії розроблення, відтак формують висновки за соціальними, технологічними, освітніми, екологічними, політичними, економічними та демографічними категоріями [12].

Наразі основу концепції Бібліотека 4.0 становлять високі технології, завдяки яким користувачі можуть ефективно взаємодіяти між собою та комп'ютером у роботі й повсякденній діяльності. Водночас фізичний простір бібліотеки — місце, де відвідувачі комфортно спілкуються, не втрачає актуальності. Зокрема, спеціально обладнані творчі лабораторії в державних, освітніх і приватних установах, що дістали назву MakerSpaces (FabLab, HackSpace та TechShop), або креативний простір, викликають значний інтерес і прихильників, і скептиків інноваційних технологій.

З розвитком нових методів освіти, що передбачають активне самонавчання, зростає кількість бібліотечних мейкерспейсів, які пропонують можливості для співпраці, проектною та дослідницькою діяльністю, створення прототипів. Водночас для підтримки освітніх інновацій бібліотекарям, окрім організації доступу до сучасних технологій і підтримання ефективних комунікаційних процесів між користувачами й авторитетними джерелами, потрібно каталізувати зміни в аудиторії, зокрема нові навички та типи освітньої культури.

Прогнозовано, що основу Бібліотеки 4.0 формуватимуть читачі, бібліотекарі й технології штучного інтелекту (ТШІ). Оскільки використання ТШІ назавжди змінить модель забезпечення інформаційних потреб користувачів, бібліотекарі мають знайти своє місце в новій інформаційній екосистемі, враховуючи, що ці технології постійно вдосконалюються. Сфери інформаційної діяльності, в яких комп'ютери здатні працювати ефективніше, швидко роботизуватимуть. Більшість рутинних і монотонних завдань, найімовірніше, виконуватимуть машини. І це будуть не лише механічні завдання, а й дії, пов'язані з аналізом і пошуком інформації для користувача (наприклад, надання фактографічних довідок, складання списків рекомендованої літератури тощо).

Попри те, що машини не мають собі рівних за швидкістю надання доступу до інформації, в окремих випадках бібліотекарі здатні краще, ніж штучний інтелект, передбачити й забезпечити інформаційні потреби користувачів. Не слід забувати, що діяльність компаній, присутніх на ринку інформаційних продуктів і послуг, насамперед спрямовано на отримання прибутку,

просування продуктів і підтримку обізнаності споживачів. Сучасні пошукові алгоритми, які використовують у соціальних мережах, на популярних сайтах і сторінках інтернет-магазинів, побудовані так, аби надавати інформацію, релевантну запитам конкретних користувачів. Цього результату досягають завдяки попередньому збиранню та аналізу персональних даних. У цьому контексті бібліотекарі, обізнані щодо ризиків використання персональних даних в інтернеті, можуть відігравати важливу роль у питаннях безпеки та етики у вебпросторі.

Особливості розвитку бібліотечно-інформаційних установ, зокрема освітянських, у цифрову добу якнайкраще ілюструє досвід роботи бібліотек провідних європейських закладів вищої освіти.

Бібліотека Кембриджського університету (Велика Британія) зазнала докорінної модернізації напрямів роботи завдяки оцифруванню значного обсягу ресурсів. Тепер рідкісні та цінні матеріали доступні для здобувачів освіти, дослідників і громадськості. Ключовими складниками успіху є партнерство з фахівцями, значні інвестиції в технології та постійні зусилля для підтримання й розширення цифрових колекцій.

Бібліотека Стенфордського університету (США) — лідер у впровадженні новітніх технологій, поміж яких трендові пошукові інструменти, мобільні застосунки та персоналізовані онлайн-портали, які поліпшують взаємодію користувача з інтернетом. Головні чинники успіху: технологічні інновації, інвестиції в навчання персоналу та безперервне вдосконалення на основі зворотного зв'язку з користувачами.

Бібліотека Делфтського технічного університету (Нідерланди) досягла значного прогресу у сфері відкритого доступу й надає безоплатний доступ до великих сховищ наукових матеріалів. Основні фактори успіху: дотримання політики відкритого доступу, співпраця з іншими організаціями, створення потужної інфраструктури для поширення ресурсів.

Бібліотека Робертса (Канада), яка є частиною бібліотечної системи Університету Торонто, здійснила реконструкцію, щоб створити сучасне та гнучке навчальне середовище відповідно до унікальних потреб студентів. Головними чинниками успіху є врахування потреб користувачів, розроблення просторів для різних стилів навчання, інтеграція доступності й інклюзивності у проектування [1].

Також вартий уваги досвід успішної модернізації бібліотек українських закладів вищої освіти.

Науково-технічна бібліотека Національного університету "Львівська політехніка" реалізувала проєкт "Інтерактивна бібліотека", що мав на меті модернізацію бібліотечних послуг і підвищення рівня обслуговування користувачів завдяки наданню доступу до вдосконалених пошукових систем, цифрових ресурсів та електронного доставляння документів. Основні чинники успіху: інтеграція новітніх технологій, навчання персоналу цифрових навичок і потужна організаційна підтримка.

Науково-технічна бібліотека Одеського національного морського університету успішно впровадила цифровий репозитарій, який забезпечує зберігання та надає доступ до наукових публікацій університетських викладачів і дослідників. Ця ініціатива сприяє розвитку відкритого доступу до наукової інформації в Україні завдяки гармонійному поєднанню технічного досвіду, відданості працівників бібліотеки та незмінної підтримки адміністрації університету для забезпечення стійкості цифрового репозитарію.

Наукова бібліотека Харківського національного університету радіоелектроніки інтегрувала широкий спектр цифрових ресурсів у свої бібліотечні системи, зокрема бази даних, електронні книги та журнали. Окрім того, впроваджено інституційні системи управління, що мають на меті оптимізацію навчального процесу й підвищення його ефективності. Ключовими факторами успіху є потужна інституційна підтримка, співпраця з іншими бібліотеками та систематичне навчання персоналу з метою якнайповнішого використання потенціалу цифрових інструментів і сервісів [1].

Успішні інноваційні проєкти також було реалізовано в національних і державних бібліотеках України.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського долучилася до процесів цифрової трансформації, започаткувавши проєкт "Електронна бібліотека України" (ELibUkr). В його межах створено платформу для обміну цифровими ресурсами, як-от журнали й електронні книги, між бібліотеками-учасницями. Головними чинниками успіху є ефективна співпраця між установами-партнерками, регулярні інвестиції в технології та навчання персоналу бібліотек управління цифровими ресурсами.

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського є національним галузевим книгосховищем і центром для спеціалістів у галузі освіти, що активно використовує різноманітні інформаційні ресурси. Серед них — електронний каталог з базами даних, науково-педагогічна електронна бібліотека з

повнотекстовими документами, віртуальні інформаційно-бібліографічні ресурси, зокрема "Видатні педагоги України та світу", "Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу". Вагомими чинниками успіху є ефективна співпраця з партнерами в галузі освіти.

Аналіз прикладів успішної модернізації напрямів роботи освітянських бібліотек свідчить, що основними факторами успіху є співпраця, інновації, інвестиції в технології та навчання персоналу, розуміння потреб користувачів і дотримання політики відкритого доступу. Ці фактори відіграють вирішальну роль у тому, що освітянські бібліотеки не лише успішно адаптуються до мінливого освітнього середовища, а й мають широкий сучасний інструментарій для надання доступу до цінних ресурсів і сервісів дослідникам, студентам і широкій спільноті.

Використання цифрових інструментів і послуг в освітянських бібліотеках має численні переваги, основними з яких є збереження ресурсів (оцифровування друкованих матеріалів допомагає зберегти крихкі чи рідкісні документи для майбутніх поколінь, зменшуючи фізичне зношування); підвищення рівня доступності (цифрові інструменти та служби дають змогу користувачам отримувати доступ до ресурсів бібліотеки з будь-якого місця в будь-який час); співпраця та обмін (цифрові платформи сприяють співпраці та спільному використанню ресурсів між користувачами бібліотек); розши-

рення можливостей пошуку (цифрові служби та інструменти надають можливість користувачам розширити параметри пошуку й швидко знаходити релевантні ресурси, виконувати складний пошук й ефективніше орієнтуватися у великих колекціях); налаштування та персоналізація (цифрові інструменти й послуги можна адаптувати до індивідуальних потреб і вподобань користувачів); різноманітні формати навчання (доступ до широкого діапазону форматів, зокрема статті, електронні книги, мультимедійні навчальні матеріали тощо).

Висновки. Процеси цифровізації діяльності освітянських бібліотек набувають дедалі більшого значення для ефективного функціонування сучасного освітнього середовища. Серед переваг — швидкий доступ до інформації, спрощення дослідницьких процесів і збільшення можливостей для навчання та спільних досліджень.

Упровадження в роботу освітянських бібліотек цифрових інструментів і послуг має важливе значення з погляду доступності ресурсів і фондів, якості обслуговування, адаптивності до сучасних освітніх потреб і технологічних викликів цифрового середовища тощо.

Водночас на шляху модернізації діяльності освітянських бібліотек є бар'єри. Серед найбільших проблем — фінансування, підготовка технічного персоналу, питання авторського права та ліцензування, збереження цифрових даних, конфіденційність і безпека користувачів. Для подолання цих викликів потрібен комплексний підхід.

Список бібліографічних посилань

1. Бондар І. В. Інтеграція електронних ресурсів у бібліотечному середовищі закладу вищої освіти: переваги та виклики. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 2. С. 102—108. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4952/Biblioteko_znavstvo_2_2023-102-108.pdf?sequence=1 (дата звернення: 28.10.2024).
2. Воскобойнікова-Гузева О., Терещенко Н. Вектори стратегічного розвитку наукових бібліотек закладів вищої освіти України, Литви, Польщі. *Науково-педагогічні студії*. 2021. Вип. 5. С. 145—160.
3. Денбновецький С. О. Цифрова трансформація українських бібліотек в умовах глобалізаційних перетворень. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 1. С. 26—33. URL: <https://journals.urau.ua/bdi/article/view/257256> (дата звернення: 28.10.2024).
4. Добко Т., Хемчян І. Науково-методичні засади розвитку освітянських бібліотек як важливого складника освітнього середовища: підсумки наукового дослідження. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 56. С. 90—100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npbuimviv_2019_56_8 (дата звернення: 28.10.2024).
5. Добровольська В. В., Чередник Л. А. Інноваційна діяльність бібліотек в умовах цифрового суспільства. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 1. С. 5—11. URL: <https://tinyurl.com/3xdvbr32> (дата звернення: 28.10.2024).
6. Інформаційні ресурси бібліотек закладів освіти: формування та використання : практич. посіб. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [Григоревська О. В., Матвійчук О. С., Вараксіна Н. В., Кропачева Н. М., Бойко С. Т. ; наук. ред.: Пономаренко Л. О.]. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2022. 181 с. (Серія "На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек" ; вип. 28).
7. Назаровець С., Кулик С. Бібліотека 4.0: технології та сервіси майбутнього. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 5. С. 3—14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2017_5_3 (дата звернення: 28.10.2024).

8. Крочева Н. М. Інформаційно-бібліотечні ресурси з питань педагогіки та освіти (за матеріалами сайтів бібліотек університетів Німеччини). *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету* : електрон. наук. фах. вид. 2021. Вип. 10. С. 89—102. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/341> (дата звернення: 28.10.2024).
9. Кузьмінська О. Г. Теоретико-методичні засади проектування і застосування цифрового освітнього середовища наукової комунікації магістрів-дослідників : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.10 / Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Старобільськ, 2020. 44 с. URL: <https://tinyurl.com/56ks7hdm> (дата звернення: 28.10.2024).
10. О'Рейлі Т. Веб 2.0. / пер. В. Семенка. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/web-20-9908168/9908168#2> (дата звернення: 28.10.2024).
11. Konings K., Dekker R. Strategy and change management in Delft University of Technology Library. *New Review of Information Networking*. 2005. Vol. 11 (1). P. 109—121.
12. Godin S. *The Big Red Fez: How to Make Any Web Site Better*. Fireside, 2002. 112 с.
13. Walsh B., Rana H. Continuity of academic library services during the pandemic the University of Toronto libraries' response. *Journal of Scholarly Publishing*. 2020. Vol. 51 (4). P. 237—245.

Tetyana Pavlenko,

*Researcher of the Department of Scientific Educational Information Resources
of the Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine*

Integration of digital resources into the work of educational libraries: challenges and opportunities

In light of the intensifying competition in the market of educational services, educational libraries are confronted with novel challenges. The evolving characteristics of the educational environment, coupled with the accelerated pace of technological advancement, necessitate a more proactive approach to collaboration. This collaboration can manifest in various forms, including the exchange of expertise, joint initiatives, and the integration of information technologies.

The article examines the adaptation of libraries to new conditions in the digital era, the distinctive features of innovative activities in educational libraries, and the integration of electronic resources into the library environment. This signifies the implementation of contemporary technologies, diversification of electronic resources, enhancement of search engines, provision of online services and other innovations that facilitate convenient and efficient access to information for users, while simultaneously enabling libraries to retain their relevance and competitiveness in the digital age. It has been demonstrated that information technologies assist libraries in enhancing user service, facilitating rapid and convenient access to resources, and promoting distance learning and research. Electronic catalogues facilitate the expedient identification of desired materials, while databases provide access to current information and online resources enhance research and learning opportunities. This contributes to the advancement of user service and the development of the library industry as a whole.

It has been demonstrated that a significant element of the function of educational libraries is the professional advancement of library personnel. Specialists have to be ready to utilize novel technologies and methodologies that will facilitate the delivery of enhanced user services. Furthermore, libraries will be well-positioned to collaborate with IT companies in the creation and implementation of innovative solutions.

It has been proven that the active interaction of libraries with educational institutions and other organizations is an effective strategy for enabling them to adapt to changes and to become centers of information support for educators. By sharing resources, educational materials, and innovations, libraries can become important partners for educators in identifying and providing access to relevant information, thereby facilitating the development of more competitive educational programmes. This will contribute to improving the quality of education and the development of participants in the educational process.

Keywords: *digital resources; educational libraries; information technology; library services*

References

1. Bondar I. V. (2023). Intehratsiia elektronnykh resursiv u bibliotechnomu seredovyschchi zakladu vyshchoi osvity: perevahy ta vyklyky. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, pp. 102—108. Available at: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4952/Bibliotekoznavstvo_2_2023-102-108.pdf.
2. Voskoboinikova-Huzieva O., & Tereshchenko N. (2021). Vektory stratehichnoho rozvytku naukovykh bibliotek zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy, Lytvy, Polshchi. *Naukovo-pedahohichni studii*, 5, pp. 145—160. doi: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2021-5-145-160>.
3. Denbnovetskyi S. O. (2022). Tsyfrova transformatsiia ukrainskykh bibliotek v umovakh hlobalizatsii nykh peretvoren. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, pp. 26—33. Available at: <https://journals.uran.ua/bdi/article/view/257256>.
4. Dobko T., & Khemchian I. (2019). Naukovo-metodychni zasady rozvytku osvitiivskykh bibliotek yak vazhlyvoho skladnyka osvithnoho seredovyschcha: pidsumky naukovoho doslidzhennia. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 56, pp. 90—100. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nbnbumviv_2019_56_8.

5. Dobrovolska V. V., & Cherednyk L. A. (2023). Innovatsiina diialnist bibliotek v umovakh tsyfrovoho suspilstva. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, pp. 5—11. Available at: <https://tinyurl.com/3xdvbr32>.
6. Hryhorevska O. V., Matviichuk O. Ye., Varaksina N. V., Kropocheva N. M., & Boiko S. T. (2022). *Informatsiini resursy bibliotek zakladiv osvity: formuvannia ta vykorystannia* (Serii "Na dopomohu profesiinii samoosviti pratsivnykiv osvitiatskykh bibliotek", vyp. 28). Vinnytsia: Nilan-LTD.
7. Nazarovets S., & Kulyk Ye. (2017). Biblioteka 4.0: tekhnolohii ta servisy maibutnoho. *Bibliotechnyi visnyk*, 5, pp. 3—14. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2017_5_3.
8. Kropocheva N. M. (2021). Informatsiino-bibliotechni resursy z pytan pedahohiky ta osvity (za materialamy saitiv bibliotek universytetiv Nimechchyny). *Open educational e-environment of Modern University*, 10, pp. 89—102. Available at: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/341>.
9. Kuzminska O. H. (2020). *Teoretyko-metodychni zasady proiektuvannia i zastosuvannia tsyfrovoho osvitnoho seredovyshcha naukovoї komunikatsii mahistriv-doslidnykiv*. Ph.D. Thesis. Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Available at: <https://tinyurl.com/56ks7hdm>.
10. O'Reili T. (2005.). *Web 2.0*. Available at: <https://www.slideshare.net/slideshow/web-20-9908168/9908168#2>.
11. Konings K., & Dekker R. (2005). Strategy and change management in Delft University of Technology Library. *New Review of Information Networking*, 11(1), pp. 109—121.
12. Godin S. (2002). *The Big Red Fez: How to Make Any Web Site Better*. Fireside.
13. Walsh B., & Rana H. (2020). Continuity of academic library services during the pandemic: The University of Toronto libraries' response. *Journal of Scholarly Publishing*, 51 (4), pp. 237—245.

Надійшла до редакції 19 листопада 2024 року

РЕЦЕНЗІЇ

Що може бібліографія

Гордєєв Сергій Іванович : (до 75-річчя від дня народж., 55-річчя творчої та 45-річчя пед. діяльності) : біо-бібліогр. покажч. / М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. акад. культури, Бібліотека ; [уклад.: С. В. Євсєнко, О. М. Левченко, О. С. Хижна ;

наук. ред. Т. О. Кирпа]. Харків : Константа, 2024. 191 с., [50] : фото. (Видатні педагоги Харківської державної академії культури).

Від 2002 р. бібліотека Харківської державної академії культури (ХДАК) проводить систематичну роботу зі складання біобібліографічних покажчиків, присвячених видатним діячам цього славетного навчального закладу. Фахівці поставили за мету створити своєрідну бібліотеку науково-довідкової літератури представників наукової школи ХДАК у серії "Видатні педагоги Харківської державної академії культури", що дає змогу не лише досягти смислової єдності в експозиції матеріалу, а й забезпечити спадкоємність біобібліографічних покажчиків. Підготовка до друку персональних біобібліографічних покажчиків потребує копійки бібліографічної роботи, здійснення персоналізованих розвідок, опрацювання значної джерелознавчої бази, ви-

вчення не лише професійного, а й життєвого шляху ювіляра. У покажчиках серії обґрунтовано актуальність тем, сформульовано суспільне, цільове та читацьке призначення видань; визначено структуру посібників із переліком розділів та їхнього змісту, склад довідково-пошукового апарату й додатків; репрезентовано об'єкти та методи бібліографування, окреслено структури бібліографічних записів тощо. Наразі побачили світ майже два десятки біобібліографічних видань, які спираються на гуманістичні принципи, повертаючи історії педагогіки "людське обличчя".

У рецензованому покажчику "Гордєєв Сергій Іванович" висвітлено 75-річний життєвий шлях, 45-річну наукову та науково-педагогічну, 55-річну творчу діяльність С. Гордєєва — режисера, відомого в Україні постановника масових свят, театралізованих програм, організатора й учасника мистецьких акцій і фестивалів, авторитетного педагога, театрознавця, дослідника історії українського театру, заслуженого діяча мистецтв України, лауреата міжнародних театральних фестивалів і творчих премій, кандидата мистецтвознавства, професора.

Колектив ХДАК пишається, що С. Гордєєв майже пів століття викладає в Академії, зокрема 30 років очолює кафедру режисури. Насичено й плідно працюючи, Сергій Іванович постійно націлений на вдосконалення навчального процесу, педагогічної майстерності, театрального мистецтва.

Основна мета видання — якнайповніше розкрити внесок С. Гордєєва в розбудову українського мистецтвознавства й театру наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. і його збереження для наступних поколінь театральних дослідників і краєзнавців.

Мета, що її поставили укладачі покажчика, зумовлює його структуру, розроблену з урахуванням потреб практики й досягнень ювіляра. Видання містить чотири розділи: передмова; частина перша (біографічні матеріали); частина друга (бібліографічні матеріали); довідково-пошуковий апарат; додатки. Структура побудови покажчика дає змогу оптимально знаходити потрібні джерела інформації для подальшого використання.

Безумовний інтерес становить конкретний інформаційний масив, що віддзеркалює життя й діяльність С. Гордєєва: біографічний нарис, публікації, спогади, вітання з ювілеєм; перелік режисерських робіт на професійній сцені; перелік записів театральних вистав у постановці ювіляра, зроблених Харківською обласною державною телерадіокомпанією; записів передач за його участі на каналі Харківської обласної державної телерадіокомпанії й телеканалі ІНТБ (м. Тернопіль); відомості про участь Сергія Івановича в роботі журі конкурсів і фестивалів.

Біографічну частину відкриває стаття "Сергій Гордєєв — видатний педагог та театральний діяч сучасності" В. Хім'яка — професора Тернопільського педагогічного університету, народного артиста України. Це стаття не лише колеги, який шанує та об'єктивно оцінює внесок С. Гордєєва в театральне мистецтво, а й друга, котрий із вдячністю згадує зустрічі з ним на Тернопіллі, слухні поради та настанови щодо організації навчального процесу, вшанування пам'яті Л. Курбаса тощо. Зворушливими є рядки: "...декан факультету мистецтв З. М. Стельмащук та всі укладачі поміж собою вважали Сергія Івановича почесним професором кафедри театального мистецтва ТНПУ ім. В. Гнатюка" [1, с. 13]. Варто зауважити, що колеги з Тернополя з початком повномасштабної війни надали притулок С. Гордєєву та його родині, а 14 лютого 2023 р. урочисто відсвяткували його 75-річний ювілей.

М. Дяченко, проректор ХДАК з наукової роботи (1980—1988; 1994—2006), професор, заслужений працівник культури, доктор філософських наук, який знайомий із С. Гордєєвим від 1967 р., влучно розкриває секрет його успіхів у назві статті — "Життя за покликанням". А статті професорки А. Кікоть і театрознавиці Т. Фомиці додають ювілярові ще більше привабливих рис і чеснот.

Особливої уваги варта таблична форма "Основні дати життя й діяльності С. І. Гордєєва", що реконструює віхи його життєвого шляху. Відомості подано у форматі лаконічно сформульованих фактів і стисло викладених подій, які додатково ілюструють окремі документи, фотографії професійної й громадської діяльності, зокрема світлина під час виступів на конференціях, семінарах, презентаціях, вечорах, зустрічах із видатними особистостями, з приватного архіву.

Варто зауважити про копітку та ґрунтовну роботу укладачів із вивчення й добору джерел інформації. Рецензована праця є найповнішим виданням, що охоплює й публікації праць С. Гордєєва, й велику за обсягом літературу про нього. Покажчик складено на основі бібліографічної бази даних бібліотеки ХДАК "Праці викладачів та співробітників ХДАК", матеріалів із біобібліографічних покажчиків, присвячених ювіляру, що вийшли в серії "Видатні педагоги Харківської державної академії культури" у 2008 і 2018 рр., ресурсів інтернет-мережі, особистого архіву С. Гордєєва.

Рецензований покажчик є вже третім для ювіляра, тому не важко зрозуміти, наскільки це самовіддана й продуктивна особистість. У кожному з видань було оновлено дані біографічної частини, доповнено додатки, що демонструють досягнення С. Гордєєва у професійній і громадській сферах. У першому покажчику (Харків, 2008) [3] наведено 182 бібліографічні записи (БЗ), у другому (Харків, 2018) [2] — 444, у поточному (Харків, 2024) — 556.

Ці видання не лише містять багатоаспектну інформацію про документальні джерела, а й слугують дієвим методом пізнання, що разом з іншими науковими методами (системним, порівняльним, хронологічним тощо) гарантує досягнення позитивних результатів у гуманітарній сфері. Такі науковці ведуть власний бібліографічний моніторинг, здатні самостійно бібліографувати, орієнтуватися в системі покажчиків і каталогів будь-якої форми, беруть участь в їх створенні. Для них бібліографічна частина дослідження є такою ж важливою, як і основна.

Як вправний дослідник та аналітик ювіляр намагається дійти суті в усьому, на чому зосереджує увагу. Ґрунтовний підхід дав науковцеві змогу усвідомити значущість феномена бібліографії. Бібліографічна спадщина С. Гордєєва різноманітна, містить велику кількість офіційних опонувальних дисертацій, відгуків на автореферати дисертацій, рецензій і анотацій на монографії та навчальні видання, йому також

належать окремі спроби персональної бібліографії тощо. Найвагомішою за обсягом і значенням частиною бібліографічної спадщини С. Гордєєва є дослідження про трагічну долю українського театру ХХ ст., популяризація імен видатних акторів і режисерів. Велика заслуга Сергія Івановича в тому, що нині майже всі харківці знають ім'я Л. Курбаса, пишаються легендарним театром "Березіль". Завдяки дослідженням ювіляра стало широко відомим й ім'я дружини режисера — народної артистки України В. Чистякової.

Ще на початку ХХІ ст. науковець ініціював проєкт бібліографічного відтворення домашньої (особистої) бібліотеки Л. Курбаса. Об'єднавши зусилля, знання, спеціальні технології, професор С. Гордєєв, доценти В. Сєдих та І. Фоменко створили каталог "З книжкової колекції Леся Курбаса", що здобув багато схвальних відгуків (поз. 97 рец. покажч.), а також фундаментальний бібліографічний покажчик "Творчий спадок Леся Курбаса в ХХІ столітті" (Харків, 2012), який уклали С. Євсєєнко, С. Гордєєв та О. Левченко. Він містить 1283 бібліографічні записи. До речі, ювіляр пишається, що рецензію на нього склала Г. Швецова-Водка — одна з найвідоміших українських документознавиць (поз. 429—431).

За кожною авторською публікацією, статтями, книгами, повідомленнями про С. Гордєєва — тяжка творча праця, немає сумнівів, що його учні та колеги знають і шанують бібліографію так само, як і наставник. Практика Сергія Івановича як ученого, котрий приділяв значну увагу бібліографії, його надзвичайно ґрунтовне та відповідальне ставлення до неї може бути повчальним і для бібліографів, і для науковців. Вважаємо доцільнішою й повнішою таку назву покажчика — "Гордєєв Сергій Іванович. Режисер. Педагог. Вчений. Бібліограф".

Бібліографічний складник покажчика — публікації 1968—2023 рр. Матеріал згруповано в п'яти підрозділах: "Авторські праці та видання за редакцією С. І. Гордєєва"; "Офіційне опонування дисертацій, відгуки на автореферати дисертацій"; "Рецензування монографій та навчальних видань"; "Участь в організації наукових конференцій, театральних форумів, фестивалів"; "Публікації про життя, наукову, науково-педагогічну та творчу діяльність С. І. Гордєєва". Цей творчий доробок віддзеркалює широку палітру професійних і громадських інтересів ювіляра, реалізованих у формі наукових публікацій, підготовлених видань, оголошених виступів, доповідей,

коментарів, численних бесід, інтерв'ю, навчально-методичних матеріалів тощо.

Об'єкти бібліографування — книжкові видання; статті з наукових збірників, матеріалів конференцій, періодичних і продовжуваних видань; медіаресурси; графічні зображення. Бібліографічні описи виконано мовою оригіналу відповідно до чинних в Україні стандартів і згруповано у хронологічно-алфавітному порядку; за потребою їх супроводжують анотації та посилання на електронний аналог.

Допоміжний апарат — іменний, предметний покажчики, покажчик назв авторських праць і видань за редакцією С. Гордєєва. В іменному покажчику наведено співавторів науковця, авторів публікацій про ювіляра та персоналії. Предметний покажчик, складений на авторські публікації, надає уявлення про напрями досліджень ученого. Покажчик назв авторських праць і видань за редакцією С. Гордєєва створює комфортні умови їх пошуку. Отже, інформаційно-пошуковий масив покажчика розкрито багатоаспектно, тобто за формальними (хронологічними, авторськими) і змістовими (предметними) ознаками.

Рецензовану працю виконано на високому професійному рівні, з принциповою скрупульозністю укладачів. Покажчик створив колектив фахівців — бібліографів бібліотеки ХДАК, випускників Академії. Лідеркою, головною організаторкою та виконавицею є С. Євсєєнко (завідувачка довідково-бібліографічного відділу у 2004—2013 рр.). Вона неодноразова ставала переможницею конкурсу "Бібліотекар року", який щорічно проводить Харківське зональне методичне об'єднання бібліотек вишів у номінації "За кращий бібліографічний покажчик"; у 2015 р. нагороджена дипломом "Бібліотекар року". Незмінними учасниками проєкту є Т. Кирпа (Шикаленко) (директорка бібліотеки від 2006 р.), О. Левченко (бібліограф) та О. Хижна (завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу від 2013 р.).

Загальною перевагою рецензованого покажчика є комплексний підхід, що дає змогу інформувати про розвиток і досягнення наукової школи ХДАК.

Бібліографічний покажчик може бути використаний під час викладання навчальних дисциплін театральних факультетів закладів вищої освіти. Видання стане надійним джерелом інформації для науковців, дослідників історії українського театру, театральних педагогів, здобувачів театральних факультетів закладів вищої освіти.

Список літератури

1. Гордєєв Сергій Іванович : (до 75-річчя від дня народження, 55-річчя творчої та 45-річчя пед. діяльності) : біобібліографічний покажчик / Міністерство культури та інформаційної політики, Харків. держ. акад. культури, Бібліотека; уклад.: С. В. Євсеєнко, О. М. Левченко, О. С. Хижна ; наук. ред. Т. О. Кирпа ; ред. Г. С. Положій. Харків : ХДАК, 2024. 191 с.
2. Гордєєв Сергій Іванович : (до 70-річчя від дня народження, 50-річчя творчої та 40-річчя педагогічної діяльності) : біобібліографічний покажчик / Міністерство культури України, Харків. держ. акад. культури, Бібліотека; уклад.: С. В. Євсеєнко, О. М. Левченко, О. С. Хижна, Т. О. Шикаленко; наук. ред. Т. О. Шикаленко. Харків : ХДАК, 2018. 148 с.
3. Гордєєв Сергій Іванович : біобібліографічний покажчик (до 60-річчя від дня народження, 40-річчя творчої та 30-річчя педагогічної діяльності) / Міністерство культури і туризму, Харків. держ. акад. культури, Бібліотека; уклад. С. В. Євсеєнко; наук. ред. Т. О. Шикаленко. Харків : ХДАК, 2008. 89 с.
4. З книжкової колекції Леся Курбаса : каталог / Міністерство культури і туризму, Харків. держ. акад. культури; уклад.: С. І. Гордєєв, В. В. Сєдих, І. М. Фоменко; ред. С. І. Гордєєв. 2-е вид., випр. і допов. Харків : ХДАК, 2007. 123 с.
5. Кушнаренко Н. М., Євсеєнко С. В. Бібліографічні покажчики як засіб формування позитивного іміджу освітньо-наукового закладу. *Вісник Книжкової палати*. 2016. № 9. С. 48—52.
6. Творчий спадок Леся Курбаса в ХХІ столітті : бібліографічний покажчик : (до 125-річчя від дня народження) / Міністерство культури України, Харків. держ. акад. культури, Бібліотека ; уклад.: С. В. Євсеєнко, С. І. Гордєєв, О. М. Левченко. Харків : ХДАК, 2012. 220 с.
7. Тодорова С. М. Взаємозв'язок бібліографії та мистецтва : рецензія на біобібліографічний покажчик : Гордєєв Сергій Іванович : (до 70-річчя від дня народження, 50-річчя творчої та 40-річчя педагогічної діяльності). Харків : ХДАК, 2018. 148 с. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2019. Вип. 54. С. 178—183.

Наталія Капустіна,

завідувачка кабінету бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної
Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка

Віктор Сєдих,

кандидат педагогічних наук, доцент,
головний бібліотекар
кабінету бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної
Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка

Надійшла до редакції 4 листопада 2024 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 050(477)''189/190'':821.161.2-3Мир](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.11(340).44-50

Анжела Шумілова,

молодша наукова співробітниця
відділу науково-бібліографічної інформації НБУВ,
e-mail: Shumilova@nbuv.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4731-2346>

Кароліна Сінельник,

магістр НАКККиМ,
e-mail: karolinasinelnik@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4227-8000>

Прижиттєві публікації творів Панаса Мирного на сторінках періодичних видань кінця ХІХ — початку ХХ століть* (до 175-річчя від дня народження)*

Твори Панаса Мирного почали друкувати на сторінках альманаху "Рада" із середини 1880-х рр. Зокрема, у 1883 р. у Києві на його шпальтах (№ 6, с. 366—370) було оприлюднено першу частину роману "Повія". Автор яскраво змалював класову диференціацію села, рух бідноти в місто,

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової плати. 2024. № 10. С. 43—47.

зростання нових визискувачів у селі та в місті, побут нової буржуазії, бюрократизм і хабарництво, а також проблему жіночої емансипації.

Другу частину роману "Повія" (інша назва — "Гуляща") було надруковано в альманаху "Рада" у 1884 р.

У 1919 р. у *"Літературно-науковому віснику"* вийшли 1—8 розділи роману "Повія". Майже 40 років працював автор над твором, але так і не дочекався його окремої публікації. Лише після смерті Панаса Мирного, у 1928 р., твір побачив світ таким, яким його залишив письменник.

У 1884 р. у "Раді" було також опубліковано два оповідання Панаса Мирного: "День на пастівнику" (про побут селянських дітей, їхні ігри та забави) та "Батьки" з циклу "Як ведеться, так і живеться", що тривалий час пролежав у рукописі. Цикл складається з чотирьох нарисів, так званих образків, в яких письменник змалював низку народних архетипів від сивої минувшини до описуваного періоду, зв'язавши їх до купи ідеєю пригноблення селянства поміщиками. І. Франко зазначав, що ще у 1878 р. оповідання "День на пастівнику" та "Батьки" було надіслано до Львова для друку в першому українському революційно-демократичному журналі *"Громадський друг"*, але світу вони не побачили, бо австрійський уряд заклав цей друкований орган.

4 квітня 1886 р. І. Нечуй-Левицький у листі до М. Грушевського стисло схарактеризував ситуацію довкола українського книговидання: "Цензура дуже строга до наших книжок! Просто сум бере! Обрізує, замазує, вимазує і псує...". Подібні твердження щодо українських творів знаходимо й у листуванні багатьох інших письменників. Зокрема, Б. Грінченко у листі від 27 лютого 1888 р. писав Т. Зінківському: "До речі, статистика. Починаючи з 1881 р., заслав я до цензури 34 рукописи, з їх дозволено 11, 2 лежать у цензурі, а 21 рукопис заборонено! Факт! Рукопис вертається з цензури через 3—5 місяців". Панасу Мирному також доводилося часто відчувати деспотизм царського уряду, який переслідував навіть щонайменші вияви національного руху та провадив політику жорсткої русифікації, забороняючи друк книжок українською мовою.

У 1886 р. херсонські літератори підготували до виходу у світ альманх *"Стен"*, але видати його на тих теренах було вкрай важко, тому збірник побачив світ у Петербурзі [14]. Постійні вибрики цензури, яка з легкістю заборонила херсонський белетристичний "Степ" (1888) із твором Панаса Мирного "Казка про Правду та Кривду" та київську *"Вістку"* (1889), що починалася твором "День у дорозі", також не додавали натхнення. Багато сторінок історії замовчу-

вали й спотворювали на догоду панівній ідеології. Через це більшість творів П. Мирного, серед яких "Лови", "Лимерівна", переспів "Дума про військо Ігорева", було надруковано в західно-українських збірниках і журналах, тобто за межами царської Росії.

Найменше за обсягом в альманхах Півдня України було репрезентовано драматургію. Як зауважують дослідники, видання, в яких друкували драми, майже не купували, бо тогочасна "публіка не була привчена читати п'єси". У листі до М. Драгоманова І. Франко зауважував: "Друк альманаху думаю розпочати вже сими днями; на чільне місце хотів би я покласти Мирного драму "Лимерівна"... котру Львівське намісництво заборонило поставити на сцені...". П'єсу "Лимерівна" надрукували на шпальтах львівської *"Зорі"* (№ 18—20) у 1892 р., а І. Франко опублікував щодо цієї події статтю в газеті *"Kurjer Lwowski"*. У 1896 р. у "Зорі" розмістили вільний віршовий переклад П. Мирного "Слова о полку Ігоревім". У середині 1897 р. редколегія оголосила про те, що з наступного року часопис припиняє існування, а натомість виходитиме *"Літературно-науковий вісник"* як орган Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Журнал побачив світ у січні 1898 р., мав обсяг 12—15 друкованих аркушів, був розрахований на інтелігенцію [10, с. 142].

Розглядаючи творчий доробок Панаса Мирного, не можна оминати увагою альманх *"Дубове листя"*. Збірник, заснований у 1901 р. на честь П. Куліша й упорядкований Б. Грінченком, М. Коцюбинським, М. Чернявським, містив твори найкращих молодих письменників, віддзеркалював розмаїття літературних жанрів і тематичну глибину творів. У 1903 р. на сторінках "Дубового листя" Панас Мирний надрукував оповідання "Серед степів" (задумане як поезія в прозі), присвячене поневірянням селян, змушених через безземелля полишати свої села з родючими, але панськими полями та їхати шукати долі на Амур. В основу нариса було покладено враження від одноденної подорожі письменника Полтавщиною. До слова, Панас Якович чимало мандрував рідними землями, незмірно збагачуючись враженнями від степової природи. Як і більшість своїх творів, Мирний "виношував" оповідання майже півтора десятка років. Рання чорнова редакція мала назву "День у дорозі" та була датована 13 червня 1885 р. У 1886 р., як зазначалося, Панас Мирний вже робив спробу надрукувати твір в альманаху "Вістка", підготовленому В. Горленком, але на перешкоді стала царська цензура. У 1898 р., отримавши від М. Коцюбинського запрошення надати невеликий твір до альманаху *"Хвиля за хвилею"*, у Панаса Мирного визріла

думка доопрацювати нарис. Оскільки М. Коцюбинський отримав твір із запізненням, то до альманаху він не потрапив і вперше був надрукований лише 1903 р. у "Дубовому листі". Того самого року в Києві вийшла "Книжка перша творів. Оповідання, повісти та інша дрібниця" Панаса Мирного [20, с. 267].

Упорядник і видавець альманаху *"З-над хмар і долин"* (1903) закликав письменників надсилати йому твори, що містили б хоч трохи філософії. Повісти Панаса Мирного *"П'яниця"* (1874) і *"Лихі люди"* (1875) вражають своєрідним осмисленням моральних і філософських проблем 1870-х рр. Ці твори — талановите мистецьке втілення душевних потрясінь самотньої та пригнобленої жорстоким світом людини [13].

Упорядковуючи альманах *"З потоку життя"* (Херсон), який мав публікувати винятково твори актуальної тематики та засвідчити здатність української літератури реагувати на нові європейські віяння в мистецтві, М. Коцюбинський і М. Чернявський надіслали в лютому 1903 р. листи письменникам, зокрема й Панасу Мирному, в яких повідомляли про намір "видати літературний збірник (поезії, новели, повісті, драматичні твори), у якому хотілось би помістити нові, ніде не друковані твори, переважно з життя сучасної інтелігенції, а також на теми соціальні, психологічні, історичні та інші". Отримавши листа з проханням долучитися творчістю до збірника, Панас Мирний висловив занепокоєння ідеєю створити книжку про життя інтелігенції: "Невже то ви геть зовсім зречетеся творів з життя селянського, — того життя, що виробило нашу живу мову, що давно заснувалося і ще досі дає свої живі оригінальні зразки своїх типів, а не общечоловіків? Що ж до нашої інтелігенції, то її ще досі не було, вона ще тільки починає складатися, та й то, вихована іншою школою, вона досі не подала таких яскравих зразків, щоб їх можна було назвати своїми, оригінальними... Через те і література не захоплювала їх, бо нічого було захоплювати". У листі-відповіді М. Коцюбинський запевнив Панаса Мирного, що не мав на меті "взагалі зречтися творів з життя селянського" й лише прагнув "звернути увагу наших літературних сил на інші верстви суспільності, на інтелігенцію, фабричних робітників, військо, світ артистичний і т. п." [11, с. 357—358]. У 1905 р. у збірнику було надруковано переклади Панаса Мирного віршів Г. Гейне "Коли я побачу тебе між другими...", "В душі моїй сльози, а в серденьку туга", "Як зоря вечірня за місяцем ясним..." та ін.

Альманах *"З потоку життя"* не став визначним культурно-мистецьким явищем в українському літературному просторі, однак засвідчив

намагання прогресивної частини літераторів звернути творчу увагу на найкращі зразки європейського мистецтва. Як зазначав С. Єфремов, "художні твори, що увійшли до цього літературного збірника, стали «поштовхом» до рішучих змін в літературному процесі, першим «маніфестом українського модернізму»".

Напередодні революційних подій 1905 р. дедалі частіше лунали голоси на захист прав поневолених націй, дедалі жорсткіше ставилася вимога скасувати репресії щодо українського друкованого слова. На тлі загальних тенденцій посилилася й громадська діяльність Панаса Яковича Рудченка. Під псевдонімом він друкував у пресі відозви про потребу змін, зокрема стосовно рівноправності жінок [5].

У тому самому році український альманах *"Багаття"* (Одеса), який упорядкував І. Липа, а видавала Одеська літературна спілка у друкарні штабу Одеського воєнного округу, надрукував уривок із третьої частини роману Панаса Мирного *"Повія"* під назвою "Сумна спогадка". Зауважимо, що свого часу в *"Багатті"* друкували твори понад 30 авторів Наддніпрянської України, Галичини та Буковини.

У 1905—1907 рр. у Полтаві виходив український громадсько-політично-економічний, літературно-науковий, а також популярно-освітній часопис *"Рідний край"*, співредактором якого був Панас Мирний (редагував літературно-художню частину). Упродовж року в цьому тижневику (згодом двотижневик) було оприлюднено чимало белетристичних творів, що належали перу українських письменників і поетів, зокрема *"Рідний край"* уперше надрукував вірш Панаса Мирного *"До музи"* та оповідання *"Сон"*.

У 1906 р. на шпальтах часопису побачили світ оповідання *"Пригода з "Кобзарем"* (про дівчину-кріпачку, яка випадково почула від панських дітей вірші Шевченка та, запам'ятавши, співала їх селянам, за що була тяжко покарана) і вірш на відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві.

У 1907 р. у *"Рідному краї"* надруковано вірш Панаса Мирного *"На 46-ті роковини Т. Г. Шевченка"*. У тому самому році тижневик (з ч. 16) адміністративно заборонили через виступ його першого головного редактора-видавця М. Дмитрієва на суді в ролі захисника селян, які брали участь у революційних подіях 1905 р. Від 20 листопада 1907 р. редакцію часопису було перенесено до Києва, де він виходив до 31 липня 1910 р. за редакторства О. Пчілки (О. Косач) [6, с. 193].

Від 1906 р. розпочалася нова доба періодичних видань: у багатьох куточках Наддніпрянської України виходили газети, місячники, альманахи,

що приділяли значну увагу питанням культури, друкували літературні твори. У Києві за редакцією В. Грінченка побачив світ місячник *"Нова Громада"*, а у 1907 р. його заступив перенесений зі Львова всеукраїнський політичний часопис *"Літературно-науковий вісник"* (1898—1932), який був заснований за ініціативою М. Грушевського та став нащадком зреформованого у 1897 р. часопису *"Зоря"* [6, с. 149, 154]. У цьому масиві також вирізнялася щоденна газета *"Рада"*, яку видавав Є. Чикаленко.

Українська література та преса, як зазначалося, у Галичині й на Буковині функціонувала у сприятливіших умовах, тому вихід *"Літературно-наукового вісника"* став важливою подією. За спостереженням Г. Корбич, уже в перший період існування (до 1906 р.), "на його шпальтах зосереджувався майже увесь український літературний процес, здобувала відбиття громадсько-політична, науково-критична, мистецько-естетична думка тієї доби. Журнал слугував своєрідним містком, що еднав українське письменство з європейськими літературно-критичними рухами" [10, с. 37]. Часопис був найкращим літературним джерелом для українського населення. На його сторінках читачі мали змогу ознайомитися з оповіданням Панаса Мирного "На той сьвіт: Іванови Петровому синову Котляревському жалібна супліка", романом із народного життя "Повія", а також з одним із найкращих творів митця — оповіданням із народного побуту "За водою"¹ [12, с. 229]. Твір витримано в жанрі українського реалізму, сюжет розгортається повільно, з правдивим гомерівським спокоєм. Перед читачами постає картина сільського життя післякріпацьких часів: панські утиски, селянське безземелля, визиск євреїв і, як наслідок, один із тих погромів, що хвилиною прокотилися Україною на початку 1880-х рр. Герой повісті — коваль Грицько із села Красноярки на Полтавщині. Записаний по ревізії у "дворові", він дістав волю "голою", навіть без сирітського наділу, який отримали інші селяни. Але справжні нещастя у Грицька почалися тоді, коли на селі з'явився єврей-орендар Лейба, тож завзятий коваль став виразником громадського протесту...

Ще у 1900 р. у Львові на шпальтах *"Літературно-наукового вісника"* було надруковано рецензію на повість Панаса Мирного "Лихі люди". У 1909 р. у часопису "вперше надруку-

вали його сатиричне оповідання "Дурниця", написане наприкінці 1906 р. — на початку 1907 р. Тема була нав'язана виборами до II Державної думи, що відбувалися в умовах нечуваного самодержавно-чорносотенного терору. Це сатира на царат і самодержавство, особливо на поліцію, яка скрізь вишукувала крамолу. Розповідь ведеться від імені негативного героя — похлохливого панка-ліберала, який передусім дбає про свою шкуру й найбільше турбується, аби становий і стражники не запідозрили його в неблагонадійності, не вважали підбурювачем громади.

На жаль, через цензурні заборони та проблеми фінансового характеру більшість періодичних видань, заснованих у 1906 р., припинили існування. Найжорсткіше уряд переслідував соціал-демократичні часописи. Не можна назвати сприятливим для української літератури й 1907 р. Особливо виразним був застій у красному письменстві, яке за весь рік не зворушило читачів жодним великим твором! Найцінніша літературна спадщина року знайшла місце в українській періодиці.

У 1908 р. у літературному збірнику *"З неволі"* надрукували вірш Панаса Мирного "До братів-засланців". Видання вийшло без цензурного дозволу, тому значну частину накладу було конфісковано, а проти ініціаторів випуску порушено судову справу.

Через кілька років, 1 травня 1913 р., у київській щоденній політичній, економічній і літературній газеті *"Рада"*² (№ 88) було надруковано статтю Панаса Мирного "Над розкритою домовиною славетного сина України М. М. Коцюбинського" [16].

9 травня 1917 р. до редакції львівської газети *"Діло"* (*"Діло"*) (ч. 106) надійшла стаття Панаса Мирного "Полонені українці до редакції "Діла". У зверненні до читачів письменник повідомляв про умови життя полонених, а також про пересилання коштів до редакції з проханням надіслати примірники до таборової української бібліотеки [15].

"Діло"³ — перша українська щоденна газета, заснована 1 січня 1880 р. у Львові групою народолюбів на чолі з В. Барвінським для захисту прав українців на Галичині. Видання виходило впродовж 1880—1939 рр. На його сторінках неприховано пропагували націоналістичні ідеї, зокрема про національну відрубність України та відокремленість від неї Галичини. Газета мала не лише клерикально-націоналістичний, а й австро-польський характер [4, с. 117]. Це було єдине українське видання Галичини, яке тривалий час представляло інтереси

¹ На той сьвіт: Іванови Петровому синову Котляревському жалібна супліка. Львів, 1899. Т. 7, ч. 1. С. 178—180; Лихі люди. Львів, 1900. Річник 3, Т. 10, ч. 2. С. 56; Дурниця. Київ, 1909. Річник 12, Т. 45, ч. 2. С. 32—75; Повія. Ч. 3. Київ, 1919. Річник 20, Т. 73. С. 21—59, 144—158, 257—285; Т. 74. С. 44—59; Т. 75, ч. 2. С. 13—26. За водою. Київ, 1918. Річник. Т. 71. С. 11—43, 172—191; Т. 72, ч. 2. С. 8—72.

² Дослідники вважають, що "Рада" стала наступницею газети "Громадська думка", яка виходила з 1905 р. до серпня 1906 р.

бездержавної нації в умовах Австро-Угорської імперії, Першої світової війни, відновленої Польської держави та короткого періоду існування Західноукраїнської Народної Республіки. Редакції вдалося пройти шлях від поширення просвітницьких ідей серед народу до обстоювання права української нації на державність.

Панас Мирний помер 28 січня 1920 р. у Полтаві (Полтавська губернія, УСРР). 30 червня 1921 р. у газеті "Діло"⁴ (ч. 124, с. 1) вийшов некролог на вшанування пам'яті "одного з найбільш талановитих наших белетристів", який завершив життя "в крайній нужді" в Полтаві. 3 липня 1921 р. на шпальтах цієї газети (ч. 127, с. 2) було опубліковано статтю М. Струтинського "Панас Мирний", що містила біографічні відомості про письменника. У 1922 р. у "Літературно-науковому віснику"⁵ також було надруковано некролог на смерть Опанаса Рудченка (Панаса Мирного) [12, с. 247].

Висновки. У творчості Панаса Мирного об'єктивно відбилася життя українського народу в різних його виявах. Як зауважував П. Хропко, "спадщина письменника належить до тих здобутків гуманістичної літератури, які підносяться над своїм часом, виходять за межі однієї мови, стають невичерпним джерелом, з якого п'ють люди всієї

землі". Значну кількість творів письменника було надруковано на сторінках періодичних видань. Не слід забувати, що саме вони є ідеологічною зброєю, тим знаряддям, яке допомагає постійно інформувати та виховувати народні маси. Власне бачення вітчизняної історії Панас Мирний спрямував на найдраматичніші, найболючіші проблеми, виводячи окреме на рівень узагальнень.

Матеріали періодичних видань кінця XIX — початку XX ст. досі є маловідомими, потребують фундаментального дослідження, неупередженого аналізу в контексті нових методологічних підходів до вивчення української історії. Повнота й достовірність бібліографічних матеріалів дають змогу дослідникам відтворити правдиву картину минувшини, висвітлити роль творчої особистості та значущість її внеску в розвиток країни. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) має потужний інформаційний ресурс, у тому числі віддаленого доступу. Джерела пошуку інформації щодо українських письменників, зокрема щодо життя й творчої діяльності Панаса Мирного, на сайті НБУВ є різноплановими, що відкриває перспективу формування найповнішої на сьогодні бібліографії творчого доробку не заангажованого владою письменника.

Список бібліографічних посилань

1. Григоренко І. В. Епістолярна спадщина Панаса Мирного в літературно-критичному контексті доби : дис. ... канд. філол. наук / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 248 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hryhorenko_Iryna_Vasylivna/Epistoliarна_spadschyna_Panasa_Myrnoho_v_literaturno-krytychnomu_konteksti_doby.pdf (дата звернення: 19.09.2024).
2. Григоренко І. В. Панас Мирний у листах та спогадах сучасників : монографія / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 202 с.
3. Дмитрук В. Нарис з історії української журналістики XIX ст. : посібник / Львів. ун-т ; ред. А. Мороз. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1969. С. 114.
4. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865—1939 pp.) : іст.-бібліогр. дослідж. / наук. ред.-консультант М. М. Романюк. Львів, 2001. 364 с.
5. Свдокименко В. Ю. Суспільно-політичні погляди Панаса Мирного / АН УРСР, Ін-т філос. Київ : Вид-во АН УРСР, 1955. 191 с.
6. Животко А. Історія української преси / упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та прим. М. С. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 1999. С. 113, 144, 193.
7. Зубков С. Великий реаліст. Мирний П. Твори : в 2 т. Київ, 1985. Т. 1. С. 5—16.
8. Кирилук Є. Панас Мирний : нарис про життя і творчість. Київ : Держлітвидав ; Харків : друк. ім. М. В. Фрунзе, 1939. 152 с.
9. Кичинський М. В. Журнал "Киевская старина" і український літературний процес кінця XIX — початку XX ст. : дис. ... канд. філол. наук / Київ. держ. пед. ін-ту ім. О. М. Горького. Київ, 1990. С. 78.
10. Корбич Г. "Літературно-науковий вісник" (1898—1906) і український літературний процес : дис. ... канд. філол. наук / Ін-ту літ. ім. Т. Шевченка НАНУ. Київ, 1994. С. 37.
11. Листи до Михайла Коцюбинського / упоряд. та комент. В. Мазного. Ніжин : Чернігів. обереги, 2002. Т. 3. С. 357—358.
12. Літературно-науковий вісник : покажч. змісту. Том 1—109 (1898—1932) = Literaturno-naukovy Vistnyk : index to. Volumes 1—109 (1898—1932) / уклад. Б. Ясінський ; Наук. т-во ім. Шевченка. *Затиски Наукового товариства ім. Шевченка. Філол. секція*. Київ ; Нью-Йорк : Смолоскип, 2000. Т. 213. С. 229, 247, 382. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0007220> (дата звернення: 19.09.2024).

³ В НБУВ зберігаються примірники газети "Діло" за 1880—1918, 1922, 1930—1939 pp.

⁴ У той період назву газети "Діло" було змінено на "Український вісник".

⁵ Опанас Рудченко (Панас Мирний) : [некролог]. ЛНВ. Київ, 1922. Т. 76. С. 96.

13. Лубчак В. Альманахи "З-над хмар і долин" і "З потоку життя": спроба запровадження європейського культурного простору. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 4. С. 10—13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2015_4_4 (дата звернення: 19.09.2024).
14. Лубчак В. М. Херсонський альманах "Степ": дискусійні питання, гіпотези, перспективи : нарис. Херсон : Айлант, 2006. 56 с.
15. М. Панас. Полонені українці до редакції "Діла": М. Панас. З табору полонених в Дунасердагель на Угорщині пишуть нам полонені Українці. *Діла* : руска політична часопись. Львів, 1917. Ч. 106. С. 2—3. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000962> (дата звернення: 19.09.2024).
16. Мирний П. Над розкритою домовиною славетного сина України М. М. Коцюбинського. *Рада* : газ. політ., економ. і літ. Київ, 1913. № 88. С. 1—2. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000954/271 (дата звернення: 19.09.2024).
17. Мирний Панас (Рудченко Панас Якович). *Літературознавча Полтавщина* : довідник / М. І. Степаненко. Полтава : Шевченко Р. В., 2015. С. 161—164.
18. Михайлин І. Історія української журналістики XIX століття. Київ : ЦНЛ, 2003. 720 с.
19. Наріжний С. Українська преса. URL: <http://litopys.org.ua/cultur/cult10.htm> (дата звернення: 19.09.2024).
20. Палієнко М. Г. "Киевская старина" (1882—1906) : системат. покажч. змісту журн. Київ : Темпора, 2005. С. 237, 255, 329.
21. Панас Мирний (1849—1949) : пам'ятка до 100-річчя з дня народж. : бібліогр. та метод. матеріали для б-к / склали М. В. Булавицька ; ред., вступ. ст. Є. Кирилюк ; відп. ред. І. Д. Золотоверхий ; АН Укр. РСР, Держ. публ. б-ка УРСР. Київ : Вид-во АН УРСР, 1949. 47 с.
22. Панас Мирний (1849—1920) : до 175-річчя від дня народж. / А. Шумілова, П. Штих ; від. наук.-бібліогр. інформ. НБУВ. Київ, 2024. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6526> (дата звернення: 19.09.2024).
23. Пивоваров М. П. Майстерність психологічного аналізу (роман "Повія" Панаса Мирного) / АН УРСР ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. 124 с.
24. Приходько І. Неволя України у творах Панаса Мирного та Степана Руданського: актуальні акценти в осмисленні творчої спадщини класиків / Терноп. пед. ін-т. Тернопіль, 1994. 48 с.
25. Семенко С. В. Журнал "Рідний край" і літературний процес початку XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1999. 20 с.
26. Тимошик М. С. Історія видавничої справи : підручник. 2-ге вид., випр. Київ : Наша культура і наука, 2007. С. 232, 240—241, 246. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Tymoshyk_Mykola/Istoriia_vydavnychoi_spravy.pdf (дата звернення: 19.09.2024).
27. Ткачук О. Є. Мистецька реалізація екзистенційних мотивів у повістях Панаса Мирного. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2016. Вип. 22. С. 106—118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prsl_2016_22_12 (дата звернення: 19.09.2024).
28. Фабрикант Н. Краткий очерк из истории отношений русских цензурных законов к украинской литературы. *Русская мысль*. 1905. Кн. 3. С. 128—146.
29. Черкаський В. М. Панас Мирний : біографія : дослідження. Київ : Наук. думка, 1973. 391 с.

Anzhela Shumilova,

Junior Research Associate,

Department of Scientific and Bibliographic Information,

The Vernadskyi National Library of Ukraine

Karolina Sinelnuk,

Master's Degree National Academy of Culture and Arts of Ukraine

***The lifetime publications of Panas Myrny's works on the pages
periodicals of the late 19th and early 20th centuries
(to the 175th anniversary of birth)***

*The article reflects the significant contribution of Panas Myrny to the development of Ukrainian literature and the elevation of the Ukrainian language. The range of periodicals containing the writer's works during his lifetime and memorial articles (obituaries) dedicated to him is characterized. The issue of publishing the works of an outstanding Ukrainian novelist and dramatist is considered. The state of bibliographic provision of this issue is determined. **The purpose of the article** is to research the periodicals of the late 19th and early 20th centuries, to reveal the informational potential of lifetime publications of the works of the talented Ukrainian writer and translator Panas Yakovych Rudchenko (Myrny). Trace the fact of confrontation between Ukrainian and Russian cultures. The research **methodology** is based on the application of biographical, chronological, source studies (analysis of literary-critical, journalistic sources) methods, synthesis of information, as well as the empirical method of description and modeling. **The scientific novelty** consists in a comprehensive study, generalization, and presentation of in-depth information about a range of periodicals, the pages of which reflect the life path of Panas Myrny and his work during the time of the royal autocracy. Attention is focused on the cooperation of Ukrainian writers, the significance of the work of Panas*

Myrny is emphasized. Conclusions. The analysis of the research of the sources that contain information about the writer, the publication of his works, gives reason to talk about the need to prepare a new personal bio-bibliographic index.

Keywords: Ukrainian literature; royal censorship; Panas Myrny; periodicals (almanacs, registers, anthologies, magazines, newspapers)

References

- Hryhorenko I. V. (2010). *Epistoliarna spadshchyna Panasa Myrnoho v literaturno-krytychnomu konteksti doby*. (Candidate's thesis). Mykhailo Drahomanov National Pedagogical University. Kyiv. Available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hryhorenko_Iryna_Vasylivna/Epistoliarna_spadschyna_Panasa_Myrnoho_v_literaturno-krytychnomu_konteksti_doby.pdf.
- Hryhorenko I. V. (2013). *Panas Myrny u lystakh ta spohadakh suchasnykh : monografiya*. Kyiv: Vydavnytstvo NPU im. M. P. Drahomanova.
- Dmytruk V., Moroz A. (Ed.) (1969). *Narys z istorii ukrainskoi zhurnalistyky KhIKh 19 st.* Lviv: Vydavnytstvo Lviv. un-tu.
- Drozdovska O. & Romaniuk M. M. (Ed.) (2001). *Ukrainski chasopysy povitovykh mist Halychyny (1865—1939 rr.)*. Lviv.
- Yevdokymenko V. Yu. (1955). *Suspilno-politychni pohliady Panasa Myrnoho*. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSS.
- Zhyvotko A., & Tymoshyk M. S. (1999). *Istoriia ukrainskoi presy*. Kyiv: Nasha kultura i nauka.
- Zubkov S. (1985). Velykyi realist. Myrny P. *Tvory*. Vol. 1, pp. 5—16. Kyiv.
- Kyryliuk Ye. (1939). *Panas Myrny: narys pro zhyttia*. Kyiv: Derzhlitvydav ; Kharkiv: Druk. im. M. V. Frunze.
- Kychynskiy M. V. (1990). *Zhurnal "Kyevskaia staryna" i ukrainsky literaturnyi protses kintsia 19 st.-pochatku 20 st.* (Candidate's thesis). Kyiv State Pedagogical Institute named after Oleksiy Maksymovich Gorky. Kyiv.
- Korbych H. (1994). *"Literaturno-naukovi visnyk" (1898—1906) i ukrainsky literaturnyi protses*. (Candidate's thesis). Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences. Kyiv.
- Maznoho V. (Comp.). (2002). *Lysty do Mykhaila Kotsiubynskoho*. Vol. 3, pp. 357—358. Nizhyn: Chernihivski oberehy.
- Yasynskiy B. (Comp.). (2000). *Literaturno-Naukovi Vistnyk: pokazhchyk zmistu Tom 1—109 (1898—1932) = Literaturno-Naukovi Vistnyk index to Volumes 1—109 (1898—1932) / Memoirs of the Shevchenko scientific society. Philological Section. Vol. 213, pp. 229, 247, 382*. Kyiv ; New York, USA: Smoloskyp Publishing. Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0007220>.
- Lubchak V. (2015). Almanakhy "Z-nad khmar i dolyn" i "Z potoku zhyttia": sprobaprovadzhenia yevropeiskoho kulturnoho. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli*, 4, pp. 10—13. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2015_4_4.
- Lubchak V. M. (2006). *Khersonskiy almanakh "Step": dyskusiini pytannia, hipotezy, perspektyvy: narys*. Kherson: Ailan.
- M. Panas (1917). Poloneni ukraintsi do redaktsii "Dila": M. Panas. Z taboru polonenykh v Dunaserdahel na Uhorschyni pyshtu nam poloneni ukraintsi. *Dilo*. Ch. 106, pp. 2—3. Available at: <https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000962>.
- Myrny P. (1913). Nad rozkrytoiu domovynoiu slavetnoho syna Ukrainy M. M. Kotsiubynskoho. *Rada*, 88, pp. 1—2. Kyiv. Available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000954/271.
- Stepanenko M. I. (2015). Myrny Panas (Rudchenko Panas Yakovych). *Literaturoznachcha Poltavshchyna*, pp. 161—164. Poltava: Shevchenko R. V.
- Mykhailyn I. (2003). *Istoriia ukrainskoi zhurnalistyky XIX stolittia*. Kyiv: TsNL.
- Narizhnyi S. *Ukrainska presa*. Available at: <http://litopys.org.ua/cultur/cult10.htm>.
- Paliienko M. H. (2005). *"Kyevskaia staryna" (1882—1906): systematychnyi pokazhchyk zmistu zhurnalu*. Kyiv: Tempora.
- Bulavytska M. V. (Comp.) (1949). *Panas Myrny (1849—1949): pamiatka do 100-richchia z dnia narodzh. : bibliohr. ta metod. materialy dlia b-k*. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSS.
- Shumilova A., & Shtykh P. (Comps.) (2024). *Panas Myrny (1849—1920): do 175-richchia vid dnia narodzhennia*. Kyiv. Available at: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6526>.
- Pyvovarov M. P. (1960). *Maisternist psykholohichnoho analizu (roman "Poviia" Panasa Myrnoho)*. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSS.
- Prykhodko I. (1994). *Nevolia Ukrainy u tvorakh Panasa Myrnoho ta Stepana Rudanskoho : aktualni aktsenty v osmyslenni tvorchoi spadshchyny klasykiv*. Ternopil.
- Semenko S. V. (2000). *Zhurnal "Ridnyi kraj" i literaturnyi protses pochatku XX stolittia* (Extended abstract of candidate's thesis). Dnipropetrovsk state university. Kyiv.
- Tymoshyk M. S. (2007). *Istoriia vydavnychoi spravy*. 2nd ed. Kyiv: Nasha kultura i nauka. Available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Tymoshyk_Mykola/Istoriia_vydavnychoi_spravy.pdf.
- Tkachuk O. Ye. (2016). Mystetska realizatsiia ekzystentsiinykh motyviv u povistiakh Panasa Myrnoho. *Problemy suchasnoho literaturoznavstva*, 22, pp. 106—118. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prsl_2016_22_12.
- Fabrykant N. (1905). Kratkyi ocherk yz ystoryi odnoshenyi ruskykh tsenzurnykh zakonov k ukrainskoi lyteratury. *Russkaia mysl*, 3, pp. 128—146.
- Cherkaskiy V. M. (1973). *Panas Myrny : biografiia : doslidzhennia*. Kyiv: Naukova dumka.

Надійшла до редакції 26 вересня 2024 року

УДК 050(477.54-25)"1820"(091)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.11(340).51-52

Наталія Лоцинська,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
старша наукова співробітниця
відділу інформаційно-комунікаційних технологій
Інституту інформаційних технологій НБУВ,
e-mail: loschynska@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6535-5863>

"Український журнал": 200 років від дня виходу у світ

У статті розглянуто особливості зародження української періодики на території Слобожанщини, її тісний зв'язок із тогочасними закладами вищої освіти крізь призму різноаспектних публікацій "Українського журналу", якому 2024 р. виповнюється 200 років. **Метою** статті є дослідження основних закономірностей процесу становлення української журналістики в умовах домінування російської імперської культури на прикладі "Українського журналу". **Наукова новизна** полягає у вивченні передумов виникнення "Українського журналу", діяльності редколегії, виявленні переваг і недоліків видання. У дослідженні застосовано загальнонаукові **методи** пізнання: індуктивний, аналітичний, компаративістичний, узагальнення інформації, історико-нарративний, що дало змогу ґрунтовніше дослідити журнальні публікації різного характеру й надати їм об'єктивну оцінку. Статті "Українського журналу" класифіковано за тематичним спрямуванням. На основі тогочасних і сучасних наукових розвідок, бібліографічних покажчиків, мемуарних матеріалів, листів тощо визначено роль "Українського журналу" в громадсько-політичному й культурно-мистецькому житті України, його значення для розвитку культури Харківщини та країни загалом. Наголошено, що для більшості читачів журнал був єдиним способом ознайомлення зі здобутками іноземних культур, досягненнями в певних галузях науки, поглядами на політичну ситуацію у країні та світі. Зроблено висновок про незаперечно вагому роль часопису в літературному процесі 1820-х рр.

Ключові слова: "Український журнал"; історія журналістики; Харківський університет; літературний процес; духовна спадщина; періодика

Постановка проблеми. Пропоноване дослідження особливостей зародження й становлення української журналістики має на меті розкрити одну з найважливіших сторінок історії духовної спадщини нашого народу: "Не буде перебільшенням стверджувати, що українці — одна з найбільш "журналістських" націй у світі. Підґрунтям для такого ствердження є передусім високий рівень загальної культури українців, повага до писаного слова, що закладалися століттями — від Ярослава Мудрого до Івана Мазепи і далі до сьогодення. І, як не дивно, але найбільше це було покликане тим, що українці тривалий час не мали власної державності" [1, с. 11]. Жорсткі обмеження, численні заборони українського друкованого слова в часи перебування країни у складі Російської імперії змушували нашу інтелігенцію докладати зусиль і талантів там, де це було можливо, заради збереження національної ідентичності вдаватися до активної участі в літературній діяльності, зокрема й на шпальтах часописів.

Літературно-мистецький, науковий і громадсько-політичний тижневик "Український журнал" входив до когорти перших українських періодичних видань на теренах України. Виходив у світ у Харкові зусиллями педагогів і студентів Харківського університету в 1824—1825 рр. Вважаємо

актуальним дослідження історії розвитку та змістового наповнення "Українського журналу" як одного з найяскравіших взірців вітчизняної періодики XIX ст.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження, які стосуються обраної теми, становлять дві групи: загальнооглядові й вузькоспеціальні. До першої входять наукові праці, присвячені передумовам зародження української преси, етапам розвитку журналістики початку XIX ст. в Україні загалом і на Харківщині зокрема, ролі освітніх закладів у виданні й популяризації газет та журналів. Варті уваги розвідки науковців старшого покоління: П. Федченка ("Преса та її попередники: історія зародження й основні закономірності розвитку"), І. Дея та ін. ("Історія української дожовтневої журналістики"), Д. Багалія ("Заслуги Харківського університету в деле розвитку местной журналистики") [13], А. Животка ("Історія української преси"). Сучасні дослідники української журналістики, зокрема А. Москаленко ("Теорія журналістики"), М. Романюк ("Українська журналістика в іменах"), продемонстрували новітні методи та цікаві особисті підходи до вивчення питань теорії журналістики. Водночас окремих досліджень щодо "Українського журналу" не виявлено. Як частина ширших студій

відомості про нього подано у працях І. Михайлина ("Історія української журналістики XIX століття", "Нарис історії журналістики Харківської губернії, 1812—1917 рр."), І. Срібняка ("Історія журналістики (XVII—XX ст.)") [14].

Мета статті — на прикладі "Українського журналу" простежити основні закономірності процесу зародження й становлення української журналістики в умовах домінування російської імперської культури; визначити роль видання у цьому процесі.

Методологія. У дослідженні застосовано загальнонаукові методи пізнання: індуктивний, аналітичний, компаративістичний, узагальнення інформації, історико-нарративний. Комплексний підхід дав змогу ґрунтовніше дослідити журнальні публікації різного характеру й надати їм об'єктивну оцінку.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає в дослідженні передумов виникнення "Українського журналу", аналізі діяльності редколегії, виявленні переваг і недоліків видання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін "українська преса" зазвичай вживають на позначення періодичних видань (як україномовних, так і іншомовних), що виходять на території України чи в місцях компактного мешкання українського населення та висвітлюють найрізноманітніші проблеми життя українців. Історики ведуть родовід української преси від неукраїномовних видань XVIII ст. [15]. Друга половина XVIII ст. — перші десятиріччя XIX ст. в історії української журналістики позначені створенням перших часописів і ствердженням наукового журналу як типу видання.

На початку XIX ст. Харків став місцем зародження журналістики, і вирішальна роль у цьому процесі належала викладачам і студентам Харківського університету. Історія цього навчального закладу становить окрему сторінку в історії української журналістики й освіти. На відміну від інших вишів Росії, заснованих за підтримки уряду, Харківський університет було створено завдяки наполегливій громадській діяльності місцевої української інтелігенції: "Харківський університет перейняв на себе українську

культурно-освітню традицію і продовжував її в різних формах, всупереч офіційному спрямуванню і намаганням російських урядових кіл зробити його виключно знаряддя русифікації і виховання вірних службовців Російської імперії. У цьому відношенні він становить одну з ланок культурно-освітніх змагань українського народу, є виявом його культурно-історичних традицій" [2, с. 163]. За короткий період університет став культурним і освітнім центром, об'єднав визначних діячів Слобідської України. Від перших днів діяльності університет перебрав на себе функції організації шкільної справи в регіоні. У 1804 р. вийшов розпорядчий документ, згідно з яким усі навчальні заклади півдня Росії підпорядковувалися Харківському університету. Про це зазначав О. Склабовський в одній зі статей в "Українском журнале": "Сим благом нетленным (освітою. — Л. Н.) вся Южная Россия — Украина, Таврида, Дон и Черноморье обязаны единственно Харьковскому университету" [3, с. 51].

Як зауважують О. Черниш і М. Луговенко, "на території України, яка на той час входила до складу Російської імперії, журналістика почала розвиватися саме в Харкові. Це пов'язано з тим, що саме в Харкові склалися найкращі передумови для цього. У 1812 р. професори Й. Лангер та К. Нельдехен видавали газету "Харьковский еженедельник". На виданні "Харьковского еженедельника" ентузіазм харківської творчої інтелігенції не вщухав. Через чотири роки в Харкові з'явилися відразу два журнали: "Харьковский Демокрит" і "Украинский вестник" [4].

П. Голубенко зазначав, що "харківські журнали виникли з місцевої ініціативи і на місцевому українському ґрунті, свідомо прагнули бути органами місцевого культурного життя. В цьому відношенні вони своїм змістом були або принаймні виявляли тенденцію бути українськими. Так на них дивились і читачі, які вимагали від редакторів, щоб вони відповідали і змістом своїм назвам" [2, с. 165].

(Далі буде)

Надійшла до редакції 17 жовтня 2024 року